

ΑΤΕΙ Κρήτης

Ανώτατο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό
Ίδρυμα Κρήτης

Σχολή Διοίκησης & Οικονομίας

Τμήμα Διοίκηση Επιχειρήσεων

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ:

«Αξιολόγηση της απόκτησης του τίτλου 'τοποθεσία παγκόσμιας κληρονομιάς UNESCO'. Μια συγκριτική ανάλυση των περιπτώσεων Ηρακλείου και Κέρκυρας. Θετικά και αρνητικά αποτελέσματα για τους τουριστικούς προορισμούς.»

Όνομα φοιτήτριας: **Κατερίνα Στιβακτάκη AM 3996**

Επιβλέπων Καθηγητής: **Αποστολάκης Αλέξανδρος**

Ηράκλειο 2017

Ευχαριστίες

Στην οικογένειά μου και τον καθηγητή μου,
για την πολύτιμη βοήθειά τους.

Μα πάνω απ' όλους θα ήθελα να
ευχαριστήσω την φίλη και αδερφή μου Ήλια.

Περίληψη

Η τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής είναι συνάρτηση της αναγνωρισιμότητάς της. Για το λόγο αυτό, πάντα αναζητούνται τρόποι προβολής της, ώστε να επιτευχθεί το ανωτέρω αποτέλεσμα. Ένας από τους τρόπους που έχουν προταθεί για την ανάδειξη, προβολή αλλά και την τουριστική ανάπτυξη του Ηρακλείου είναι η ένταξη ορισμένων από τους αρχαιολογικούς χώρους του νομού στα Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO. Ωστόσο, παρά τις μακροχρόνιες προσπάθειες¹ για την ένταξη του Μινωικού ανακτόρου στον εν λόγω κατάλογο, αυτό δεν έχει συμβεί ακόμη.

Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύεται η έννοια του πολιτισμού και οι παράγοντες ανάπτυξης και κατάρρευσης αυτού καθώς και η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς με τις υποκατηγορίες της. Επίσης, αναλύεται η έννοια της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς καθώς και τα δικαιώματα αλλά και οι υποχρεώσεις των πολιτών και του κράτους που προκύπτουν όταν ένα μνημείο συμπεριλαμβάνεται στον κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO.

Στη συνέχεια, στο δεύτερο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η UNESCO, η ιστορία της και το πρόγραμμα παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Στα πλαίσια του τελευταίου, αναλύονται οι κατηγορίες Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς, τα κριτήρια ένταξης ενός μνημείου στον κατάλογο αυτό, τα αρμόδια όργανα καθώς και οι στόχοι και οι δράσεις της για τη παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά. Τέλος αναλύονται οι θετικές και αρνητικές παράμετροι της ένταξης ενός μνημείου στον κατάλογο της UNESCO.

Στο τρίτο κεφάλαιο, γίνεται παρουσίαση του αιτήματος ένταξης της Κνωσού στον κατάλογο της UNESCO. Μετά από μια σύντομη περιγραφή του χώρου και της ιστορίας του, παρουσιάζεται η προσπάθεια ένταξης και εξετάζονται οι θετικές και αρνητικές συνέπειες που μπορεί να έχει η επιτυχία της.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, γίνεται παρουσίαση της παλιάς πόλης της Κέρκυρας, χώρος ο οποίος έχει ήδη ενταχθεί στον κατάλογο της UNESCO, και εξετάζονται οι θετικές και αρνητικές επιπτώσεις της ένταξής της. Γίνεται επίσης αναφορά στο στρατηγικό σχεδιασμό ανάπτυξης του τουρισμού με τα ισχυρά και αδύνατά του σημεία, τις προϋποθέσεις αναπτυξιακής στρατηγικής, το όραμα της δημοτικής αρχής και τους στόχους του επιχειρησιακού προγράμματος του δήμου Κέρκυρας.

Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο, γίνεται αντιπαραβολή μεταξύ Ηρακλείου και Κέρκυρας και εξετάζεται η εξέλιξη της τουριστικής κίνησης στους δύο αυτούς προορισμούς κατά τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων.

¹ Βλ. Κεφάλαιο 3.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	σελ.3
Περιεχόμενα	σελ.4
Εισαγωγή	σελ.5
Κεφάλαιο 1. Πολιτισμός	σελ.7
Κεφάλαιο 2. UNESCO	σελ.16
Κεφάλαιο 3. Η υποψηφιότητα της Κνωσού για ένταξη στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO	σελ.35
Κεφάλαιο 4. Η «Παλιά πόλη της Κέρκυρας» ως μνημείο παγκόσμιας κληρονομιάς	σελ.41
Κεφάλαιο 5. Διακυμάνσεις της τουριστικής κίνησης: Συγκριτικά στοιχεία Ηρακλείου- Κέρκυρας	σελ.49
6. Επίλογος	σελ.58
Παράρτημα: Πίνακες	σελ.60
Βιβλιογραφία	σελ.64

Εισαγωγή

Η μελέτη ενός αρχαίου πολιτισμού μας παρέχει σημαντικές πληροφορίες για την ιστορία ενός τόπου και την εξέλιξη ενός λαού. Ο Malinowski σωστά παρατήρησε πως δεν υπάρχει ανθρώπινη δραστηριότητα δίχως υλικά κατάλοιπα². Συνεπώς, τα αντικείμενα αποτελούν σημαντικό μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς κάθε χώρας. Το πολιτισμικό μέρος δεν κληρονομείται αλλά μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά μέσω της διδασκαλίας και της μάθησης με απώτερο σκοπό τη διασφάλιση της πολιτισμικής συνέχειας μιας κοινωνίας αλλά και την εξέλιξη της³.

Η διαφύλαξη των υλικών καταλοίπων ενός πολιτισμού αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση ώστε οι πληροφορίες που παρέχουν να μη χαθούν για τις επόμενες γενιές, ενώ η ανάδειξή τους διαδίδει την ιστορία που αφηγούνται σε ευρύτερες πληθυσμιακές ομάδες. Σύμφωνα με τον Χάρτη της Βενετίας (1964): «Απέναντι στις μελλοντικές γενιές, η ανθρωπότητα νιώθει υπεύθυνη για την διάσωση των μνημειακών έργων των λαών και έχει χρέος να τα παραδώσει σ' αυτές με όλο τον πλούτο και την αυθεντικότητα τους»⁴.

Οι Έλληνες έχουν τη σπάνια τύχη να είναι οι κληρονόμοι ενός αρχαιότατου πολιτισμού με καιρία και αδιαμφισβήτητη συμβολή στη διαμόρφωση του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού και των αξιών του. Η κληρονομιά αυτή ιχνηλατείται από πλήθος σημαντικών ευρημάτων σε όλο το μήκος και πλάτος του ελληνικού χώρου, τα οποία καλύπτουν μια ιστορία χιλιετηρίδων. Ένα τέτοιο κληροδότημα συνοδεύεται ασφαλώς και από μια βαρύτατη ευθύνη για τη διατήρηση και ανάδειξη των υλικών καταλοίπων του.

Η παρούσα εργασία θα προσπαθήσει να παρουσιάσει και να αξιολογήσει κριτικά μια διεθνώς δοκιμασμένη μέθοδο προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου, το θεσμό των Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO. Για το σκοπό αυτό, θα αποπειραθεί μια συγκριτική ανάλυση διαφόρων μνημείων που έχουν ενταχθεί στον Κατάλογο των Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, με αναφορά σε θετικά αλλά και αρνητικά αποτελέσματα για τις περιοχές στις οποίες βρίσκονται, όσον αφορά την προσέλευση επισκεπτών και την αύξηση της τουριστικής κίνησης. Αυτό θα γίνει μέσω της παρουσίασης επιτυχημένων αλλά και αποτυχημένων παραδειγμάτων, τόσο στον Ελλαδικό χώρο όσο και σε διεθνές επίπεδο.

Φυσικά, η εξέταση αυτού του θεσμού προϋποθέτει την εξέταση του οργανισμού ο οποίος είναι υπεύθυνος για τη δημιουργία και διαχείρισή του. Στην παρούσα εργασία θα παρουσιαστεί ο Εκπαιδευτικός, Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization, γνωστότερος ως UNESCO). Αφού παρουσιαστούν οι λόγοι και η ιστορία της δημιουργίας του, θα εξεταστεί ο ρόλος και η σημασία του.

Κατόπιν, θα παρουσιαστεί το αίτημα ένταξης στον Κατάλογο των Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO του αρχαιολογικού χώρου της Κνωσού. Θα εξεταστεί η ιστορία του χώρου και η σημασία του για τον παγκόσμιο πολιτισμό. Επίσης θα παρουσιαστούν τα προσδοκώμενα οφέλη από την ένταξη του Μνημείου στον Κατάλογο, αλλά και οι πιθανές αρνητικές επιπτώσεις εάν το αίτημα γίνει δεκτό.

Τέλος, εξετάζοντας την προσπάθεια για την ανάδειξη του χώρου της Κνωσού σε Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς, η παρούσα εργασία θα αποτολμήσει να αναφερθεί ακροθιγώς στην ελλιπή προστασία των ελληνικών μνημείων, καθώς και στη διαφαινόμενη έλλειψη μακροπρόθεσμου και συντονισμένου σχεδίου για τη διατήρηση και ανάδειξή τους. Θα εξετάσει επίσης μερικά από τα προβλήματα που παρατηρούνται, σε τοπικό και εθνικό επίπεδο, σχετικά με τη διαχείριση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

² Malinowski (1926)

³ Malinowski (1960).

⁴ ICOMOS (1964)

Σήμερα, ο πολιτισμός συγκαταλέγεται μεταξύ των πλουτοπαραγωγικών πόρων μιας χώρας, καθώς, προσελκύοντας επισκέπτες συμβάλλει και στην οικονομική ανάπτυξη ενός τόπου. Ο τουρισμός αποτελεί ένα σημαντικό αναπτυσσόμενο κλάδο της οικονομίας, ο οποίος συμβάλλει σημαντικά στο ΑΕΠ μιας χώρας και βοηθά στην ανάπτυξη άλλων τομέων της οικονομίας, δημιουργώντας παράλληλα θέσεις εργασίας υψηλής κατάρτισης.⁵

Ωστόσο, πέρα από τα χειροπιαστά, υλικά οφέλη, ο πολιτισμός έχει ανεκτίμητη συνεισφορά στην εξέλιξη μιας κοινωνίας, καθώς συμβάλλει στην παιδεία ενός λαού, διαφωτίζοντας πτυχές του παρελθόντος και ερμηνεύοντας τα αίτια σύγχρονων φαινομένων. Επιπρόσθετα, η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς παρέχει μια αναγκαία νότα ποικιλίας στο σύγχρονο κόσμο, όπου τα πάντα τείνουν στην ομοιομορφία.

Σήμερα όμως, τα μνημεία –πολιτιστικά ή φυσικά– κινδυνεύουν όχι μόνο από τους φυσικούς παράγοντες, αλλά και από καταστροφικές ανθρώπινες ενέργειες. Οι άνθρωποι απειλούν τα μνημεία, είτε με τη διαρκή αύξηση των απαιτήσεών τους για χώρο, πλουτοπαραγωγικές πηγές και άλλες οικονομικές δραστηριότητες, είτε στα πλαίσια πολεμικών ή ιδεολογικών συγκρούσεων, οι οποίες μπορεί να προξενήσουν φθορές ή ακόμη και να έχουν –εσκεμμένα– ως στόχο τα ίδια τα μνημεία⁶. Τέλος, οι παράνομες δραστηριότητες με στόχο τον άμεσο πλουτισμό από την εμπορία της πολιτιστικής κληρονομιάς, προξενούν ανεπανόρθωτες απώλειες⁷, οι οποίες δύσκολα μπορούν να αποτιμηθούν.

⁵ ΚΕΑ (2009)

⁶ UNESCO (2008), UNESCO (1972), Άρθρο 11, Παραγρ. 4, WMF (1990), σελ. 3, Dalberg (2016), σελ. 10.

⁷ Lazrus & Barker (2014), Miller (1982).

Κεφάλαιο 1. Πολιτισμός

Η λέξη πολιτισμός πρωτοπλάστηκε από τον Αδαμάντιο Κοραή⁸, κατά μετάφραση του γαλλικού όρου *civilization*. Βασικό συστατικό του όρου είναι η λέξη «πόλη», η αρχική σημασία της οποίας πρέπει να ήταν «το φρούριο, ο οχυρωμένος τόπος, η ακρόπολη. Στη συνέχεια [...] η λέξη δήλωνε μια πολιτική και θρησκευτική κοινότητα, μια κοινότητα κατοίκων»⁹. Από την ετυμολογία του όρου, προκύπτει πως, για τον γλωσσολόγο, ως βασικό χαρακτηριστικό του πολιτισμού θεωρήθηκε η ομαδική συμβίωση. Την άποψη του συμμερίζονται πολλοί: «Χωρίς την ανθρώπινη συμβίωση δεν θα εξελισσόταν ο νους και η ανθρώπινη ζωή και δεν θα δημιουργιόταν ποτέ πολιτισμός»¹⁰.

Τι είναι όμως πολιτισμός;

Σύμφωνα με το Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής¹¹ πολιτισμός είναι «το σύνολο των υλικών, πνευματικών, τεχνικών επιτευγμάτων και επιδόσεων, που είναι αποτέλεσμα των δημιουργικών δυνάμεων και των ικανοτήτων του ανθρώπου και που εκφράζεται ιστορικά στους τύπους και στις μορφές οργάνωσης και δράσης της κοινωνίας καθώς και στη δημιουργία (υλικών και πνευματικών) αξιών». Το λεξικό περαιτέρω διευκρινίζει πως πνευματικός πολιτισμός ή κουλτούρα είναι «το σύνολο των πνευματικών και καλλιτεχνικών επιδόσεων και επιτευγμάτων του ανθρώπου (τέχνες, επιστήμες, θεσμοί, δίκαιο, θρησκεία, έθιμα κτλ.)»¹² Συνεπώς, στοιχεία πολιτισμού μπορούν να θεωρηθούν τόσο μια λεπίδα πυριτόλιθου, σφυρηλατημένη από έναν άνθρωπο των σπηλαίων (υλικό επίτευγμα), όσο και μια κρητική μαντινάδα, που αυτοσχεδιάστηκε σ' ένα νυχτερινό γλέντι (καλλιτεχνικό επίτευγμα).

Κάθε πολιτισμός είναι μια σύνθεση όλων των παραπάνω, αλλά, όσο παλαιότερος ο πολιτισμός, τόσο πιθανότερο είναι να έχουν χαθεί τα περισσότερα από τα φθαρτά στοιχεία του (γλώσσα, θρησκεία, ήθη, έθιμα, μουσική, κτλ), αφήνοντας πίσω τους μόνο τα υλικά κατάλοιπα που αντιστέκονται στο χρόνο (θεμέλια οικιών, εργαλεία, κτλ)¹³. Η γραφή μπορεί να συμβάλλει στη διαίωνα στοιχείων που αλλιώς θα είχαν απωλεσθεί (όπως η γλώσσα) αλλά είναι αδύνατο να αποτυπώσει όλη την πολυπλοκότητα μιας κοινωνίας, ιδιαίτερα αν τα κείμενα που έχουν διασωθεί προορίζονταν για συγκεκριμένους χρηστικούς σκοπούς (αρχεία αποθηκών, εμπορικά ή διπλωματικά έγγραφα, επιτύμβιες επιγραφές, κτλ)¹⁴.

1.1 Στάδια εξέλιξης του πολιτισμού

Ο Πολιτισμός ταυτίζεται με την ίδια τη ζωή. Έχει μέσα του την ουσία των εποχών και η ηλικία του είναι όση και η ηλικία των ανθρώπων. Άρα όσο υπάρχει ο άνθρωπος συνεχίζει να υφίσταται και πολιτισμός.

Ο Πολιτισμός έκανε την πρώτη του εμφάνιση την εποχή των πρώτων ανθρωπίδων, με την κατασκευή εργαλείων και την ανακάλυψη της φωτιάς.

Στην πορεία, ο άνθρωπος κατάφερε να εξελιχθεί και να δημιουργήσει μορφές πολιτισμού οι οποίες βελτίωσαν τη ζωή μέσω της τεχνικής προόδου, δηλαδή των εφευρέσεων, των ανακαλύψεων, της εξέλιξης της διατροφής, κτλ. Η εξέλιξη αυτή επέφερε φυσικά και την πνευματική καλλιέργεια του ατόμου μέσω της θρησκείας, των τεχνών, των γραμμάτων, και των επιστημών, καθώς και την ηθική ανύψωση του ατόμου μέσω της ελευθερίας, της αλληλεγγύης, και της ισότητας.

⁸ Λήμμα στη *Συναγωγή νέων λέξεων υπό των λογίων πλασθεισών*, Στέφανου Α. Κουμανούδη. Αναφορά στο «Πολιτική και Πολιτισμός» του Ν. Χιωτίνη, σελ. 1, σημ. 1.

⁹ Σαραντάκος (2014).

¹⁰ Κωνσταντινίδου (1998).

¹¹ Τριανταφυλλίδης (1998).

¹² Οπ. π.

¹³ MIT, *Introducing Archaeology*.

1.1.2 Παράγοντες ανάπτυξης πολιτισμού.

Οι παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη κάθε πολιτισμού είναι πολλαπλοί. Αναμφίβολα, το φυσικό περιβάλλον παίζει μεγάλο ρόλο στη διαμόρφωση ενός πολιτισμού, ιδιαίτερα στα πρώτα του στάδια, όταν ο έλεγχος επί του περιβάλλοντος είναι μικρός. Ανάλογα με τη γεωγραφική θέση στην οποία αναπτύσσεται ένας πολιτισμός, το κλίμα, το περιβάλλον καθώς και οι μορφολογικές ιδιαιτερότητες μιας περιοχής μπορεί να επηρεάσουν τον τρόπο σκέψης, τον τρόπο ζωής, και τα ήθη των ανθρώπων, καθώς και τις σχέσεις τους με άλλους πολιτισμούς.¹⁵ Για παράδειγμα, ο υλικός πολιτισμός ενός λαού της Αρκτικής, θα παρουσιάζει σημαντικές διαφορές από αυτόν ενός λαού που κατοικεί σε μια τροπική περιοχή. Επίσης, ένας πολιτισμός που αναπτύσσεται δίπλα στη θάλασσα, θα παρουσιάζει σημαντικές διαφορές από έναν άλλο, που αναπτύχθηκε σε μια δυσπρόσιτη ορεινή περιοχή.

Καθώς η ανθρώπινη προσπάθεια σταδιακά επιφέρει άνοδο του τεχνολογικού και του βιοτικού επιπέδου, στη διαμόρφωση του πολιτισμού υπεισέρχονται περισσότεροι παράγοντες, όπως οι ακόλουθοι:

- Τεχνολογικά επιτεύγματα. Είναι λογικό ότι το επίπεδο της τεχνολογίας ενός λαού ασκεί άμεση επίδραση στην εξέλιξη του πολιτισμού του. Για παράδειγμα, οι κατοικίες παρουσιάζουν συνεχή εξέλιξη από τα προϊστορικά χρόνια, η οποία έχει άμεση σχέση με τις τεχνολογικές δυνατότητες της εποχής και της περιοχής όπου απαντώνται¹⁶. Η ανάπτυξη του συνόλου της παγκόσμιας κοινωνίας προϋποθέτει παγκόσμια επικοινωνία, δηλαδή ένα πολύ ανώτερο επίπεδο τεχνολογικής επάρκειας. Η κατάκτηση ενός τέτοιου επιπέδου επιτυγχάνεται με την πρόσβαση στη γνώση και στις επιστήμες, μέσω της εκπαίδευσης. Χωρίς τη συνεχή προσπάθεια του ανθρώπου για εξέλιξη, δε θα υπήρχε πολιτισμός.¹⁷
- Οικονομική ανάπτυξη. Η οικονομική ανάπτυξη αποτελεί μακροπρόθεσμο στόχο όλων των σύγχρονων κρατών, ανεξάρτητα από το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό τους σύστημα. Επιδιώκεται γιατί επιφέρει την αύξηση των παραγωγικών δυνατοτήτων της χώρας και, κατά συνέπεια, την άνοδο του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων της. Όμως, η υπερβολική προσήλωση στη δίχως περιορισμούς επιδίωξη της οικονομικής ανάπτυξης μπορεί να έχει τεράστιο κόστος, τόσο περιβαλλοντικό όσο και κοινωνικό.¹⁸
- Πολίτευμα. Το πολίτευμα μιας χώρας έχει σημαντικό, αν όχι το σημαντικότερο, ρόλο στην ανάπτυξη του πολιτισμού. Δεν είναι τυχαίο που η λέξη «πολιτισμός» προϋποθέτει τη λέξη «πολίτης»¹⁹ Μολονότι κάθε πολίτευμα διαμορφώνεται από μια κοινωνία, με τη σειρά του τη διαμορφώνει, καθώς οδηγεί σε συγκεκριμένες μορφές αλληλεπιδράσεων μεταξύ των πολιτών.²⁰
- Παιδεία. Η παιδεία υπό την ευρύτερη έννοια, οι ανθρωπιστικές σπουδές, οι θετικές σπουδές και η τέχνη, οδηγούν σε αναβάθμιση του συστήματος αξιών μιας κοινωνίας, βοηθούν τους πολίτες να αντιλαμβάνονται καλύτερα τα όρια μεταξύ ατομικού οφέλους και κοινού συμφέροντος και ενισχύουν το αίσθημα της κοινωνικής ευθύνης.²¹ Συνεπώς, το είδος και η ποιότητα της παιδείας σε μια κοινωνία έχουν άμεσο αντίκτυπο στην εξέλιξή της.
- Μέσα συγκοινωνίας και επικοινωνίας. Η ευκολία ή η δυσκολία μετακίνησης και επικοινωνίας σε μια κοινωνία παίζει ένα αδιαμφισβήτητο σημαντικό ρόλο στο κομμάτι των κοινωνικών σχέσεων, έχοντας άμεση επίδραση στην καθημερινή ζωή των πολιτών αλλά και στην εκπαίδευση, την εργασία καθώς και στον πολιτισμό. Οι μεταφορές είναι αναπόσπαστο στοιχείο του κοινωνικού

¹⁵ Mithen & Black, 2011.

¹⁶ Wright, G.R.H., 2009.

¹⁷ Naylor, 1996.

¹⁸ Mikesell, 1992.

¹⁹ «Ο πολίτης είναι δημιούργημα ενός και μόνο πολιτεύματος, της Δημοκρατίας», Κόντος, 2011

²⁰ Eisenstadt, 1963.

²¹ Στουρνάρας, 2006.

περιβάλλοντος, επηρεάζοντας σημαντικά τις ανθρώπινες δραστηριότητες (παραγωγικές, αναψυχής, κ.ά.) με αποτέλεσμα να συμβάλλουν σημαντικά στη διαμόρφωση των πολιτιστικών χαρακτηριστικών και της κοινωνικής δομής.

- Ιστορία. Η πορεία ενός λαού στο χρόνο, τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν και οι επιπτώσεις τους αποτελούν την ιστορία ενός λαού και ασκούν μεγάλη επίδραση στην εξέλιξη και διαμόρφωση του πολιτισμού του. Τις εξελίξεις αυτές μπορούμε να τις πληροφορηθούμε από τη μελέτη του παρελθόντος του, δηλαδή από την ιστορία του. Η ιστορία κάθε λαού αρχίζει από τη στιγμή που έχουμε γραπτές μαρτυρίες για αυτόν. Η μεγάλη περίοδος πριν από τη χρήση της γραφής, η οποία χάνεται στα βάθη του χρόνου αποτελεί την προϊστορία. Γι αυτή την περίοδο οι πληροφορίες προέρχονται από τα δημιουργήματα των ανθρώπων που γίνονται γνωστά από τις ανασκαφές.
- Τέχνες και γράμματα. Η λογοτεχνία και οι καλές τέχνες αποτελούν πολιτιστικά προϊόντα τα οποία αντανakλούν άμεσα την κοινωνία στην οποία έχουν παραχθεί. Υπό ορισμένες συνθήκες μπορούν να αποτελέσουν ισχυρό εργαλείο και συμβάλλουν σημαντικά στην κοινωνική επιμόρφωση αλλά και στην ευημερία μιας χώρας. Για παράδειγμα, μπορούν να προσδώσουν αίγλη και κύρος σε μια χώρα ή γεωγραφική περιοχή ή να προσελκύσουν επισκέπτες, τονώνοντας την οικονομία της.
- Ανάπτυξη της επιστήμης. Η ανάπτυξη της επιστήμης είναι ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα του ανθρώπινου πολιτισμού. Μέσω της επιστήμης, καθίσταται δυνατή η μελέτη και η κατανόηση του κόσμου, καθώς και η απάντηση προαιώνιων ερωτημάτων του ανθρώπου. Μέσω της γνώσης που αποκομίζεται από τις επιστήμες, οι αντιλήψεις των ατόμων και της κοινωνίας για τον κόσμο αλλάζουν, με αποτέλεσμα τη μεταμόρφωση του πολιτισμού καθώς οι διάφορες εκφάνσεις του αντανakλούν τις νέες ιδέες (όπως παρατηρήθηκε μετά τις ανακαλύψεις του Γαλιλαίου και του Κοπέρνικου, κατά τη διάρκεια της Βιομηχανικής Επανάστασης κτλ.). Παράλληλα, η ανάπτυξη των επιστημών σε μια χώρα συμβάλλει στην ανάπτυξη της οικονομίας της καθώς ανοίγονται νέοι τομείς εφαρμογών και τεχνολογίας. Με τη σειρά της η επιστήμη μπορεί να συμβάλει στη βελτίωση των συνθηκών ζωής, μέσω της επίλυσης προβλημάτων που ταλανίζουν την κοινότητα, όπως καλύτερες μεταφορές ή περιθαλψη.

1.1.3 Παράγοντες κατάρρευσης πολιτισμού

Η ύπαρξη πολυάριθμων πολιτισμών, που σήμερα είναι γνωστοί μόνο μέσω των ιστορικών πηγών ή αρχαιολογικών ευρημάτων, αποδεικνύει πως οι πολιτισμοί δεν είναι αιώνια και άφθαρτα κατασκευάσματα του ανθρωπίνου πνεύματος, αλλά μπορούν να καταρρεύσουν. Υπάρχουν πολλοί παράγοντες που ενδέχεται να συντελέσουν στην κατάρρευση ενός πολιτισμού, όπως οι ακόλουθοι:

- Περιβαλλοντικές αλλαγές. Εφόσον το περιβάλλον²², επηρεάζει τη διαμόρφωση ενός πολιτισμού, είναι φυσικό πως κάθε αλλαγή σ' αυτό θα επιφέρει και μεταβολές στη μορφή και την εξέλιξη ενός πολιτισμού. Εικάζεται μάλιστα ότι ραγδαίες φυσικές μεταβολές ίσως να προκάλεσαν ακόμη και την κατάρρευση σημαντικών πολιτισμών, όπως των Μάγια.²³ Εκτός από τις φυσικές περιβαλλοντικές αλλαγές, η ίδια η ανθρώπινη δραστηριότητα επηρεάζει άμεσα το περιβάλλον. Η άμετρη και χωρίς πρόνοια εκμετάλλευση του φυσικού πλούτου συμβάλλει στην εξαφάνιση των πόρων και στη διατάραξη ή και καταστροφή του περιβάλλοντος. Για παράδειγμα, εικάζεται πως η εκτεταμένη αποψίλωση των δασών για καλλιέργειες συνέβαλλε στην επιδείνωση της ξηρασίας η οποία οδήγησε στην προαναφερθείσα κατάρρευση των Μάγια.²⁴

²² Όπως είδαμε παραπάνω, βλ. 1.1.2.

²³ Stromberg, 2012.

²⁴ Οπ. π.

Στις μέρες μας, παρόμοιο παράδειγμα αποτελεί η κλιματική αλλαγή, η οποία οφείλεται κατά κύριο λόγο στα ανθρωπογενή αέρια του θερμοκηπίου.²⁵

- Οικονομική-πολιτική αβεβαιότητα Όταν μια χώρα βιώνει οικονομική ή πολιτική κρίση, αυτόματα επηρεάζονται η οικονομική της ανάπτυξη, η παιδεία και, φυσικά, ο πολιτισμός. Δημιουργούνται δυσμενείς συνθήκες τόσο στο θέμα εργασίας, όσο και στον πολιτισμό. Τα κεφάλαια που δαπανώνται από το κράτος ή τους πολίτες σε περίπτωση οικονομικής ευημερίας και πολιτικής σταθερότητας διαφέρουν από εκείνα που διατίθενται σε περιόδους οικονομικής δυσπραγίας ή πολιτικής ανασφάλειας. Η οικονομία και η πολιτική είναι δυο αλληλένδετοι παράγοντες που αλληλοεπηρεάζονται. Για παράδειγμα, η αστάθεια του φορολογικού περιβάλλοντος που μπορεί να προκύψει ως αποτέλεσμα πολιτικών επιλογών, λειτουργεί αποτρεπτικά για την ανάπτυξη.²⁶
- Δημιουργία φτώχειας, εξαθλίωσης Καμία κοινωνία με εξαθλιωμένους πολίτες δεν μπορεί να αναπτυχθεί, πόσο μάλλον να αναπτύξει πολιτισμό εάν πρώτα δεν ξεπεράσει το πρόβλημα της επιβίωσης. Τις περισσότερες φορές η φτώχεια και η εξαθλίωση δεν είναι επιλογή, αλλά αποτέλεσμα κοινωνικοοικονομικών συνθηκών.²⁷
- Κλονισμός θεσμών. Οι θεσμοί κάθε κοινωνίας αποτελούν στυλοβάτη του πολιτισμού της. Τέτοιοι θεσμοί είναι οι οικογενειακοί, κοινωνικοί, πολιτικοί, πολιτιστικοί, οικονομικοί. Όταν οι θεσμοί αυτοί υφίστανται αμφισβήτηση ή απειλούνται με οποιοδήποτε τρόπο, τότε η κοινωνία, και συνεπώς ο πολιτισμός της, εισέρχονται σε κρίση η οποία μπορεί να οδηγήσει σε δραστική μεταβολή ή ακόμη και κατάρρευση.²⁸
- Έλλειψη ηθικών αξιών «Στο βωμό της οικονομικής ευημερίας ο άνθρωπος θυσιάζει και θυσιάζει καθημερινά το σύνολο των ανθρώπινων αξιών του ακόμα και την ίδια την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.»²⁹ Σήμερα, οι κοινωνίες διέρχονται σε μια περίοδο προοδευτικά αυξανόμενης κρίσης, με αποτέλεσμα την αποσάθρωση των παγκόσμιων κοινωνικών δομών και αξιών, με τρανταχτό παράδειγμα την οικονομική κρίση που αντιμετωπίζουμε σήμερα. Η οικονομική κρίση δεν αποτελεί το αίτιο, αλλά ο καταρρέων πολιτισμός που βρίσκεται πίσω από αυτήν και οι ομάδες ανθρώπων που τον υπηρετούν. Χαρακτηριστικό φαινόμενο είναι η διάλυση της συλλογικότητας, της κοινωνικότητας και του συλλογικού πνεύματος, βασικά δομικά στοιχεία του πολιτισμού μας, τα οποία έχουν αντικατασταθεί από την ατομικότητα και τον εγωκεντρισμό. Όταν ο κοινωνικός πολιτισμός μετατρέπεται σε εξατομικευμένο, η κατάρρευση του είναι θέμα χρόνου.³⁰
- Βία, εγκληματικότητα «Η φτώχεια, η ανεργία, η υποαπασχόληση, ο ρατσισμός, η ανεπαρκής περίθαλψη και στέγαση, η αδύναμη εκπαίδευση, οι ψυχικές ασθένειες, ο αλκοολισμός, ο εθισμός, οι μονογονεϊκές οικογένειες, [...] και μια κοινωνία που προάγει τον εγωισμό και την απληστία³¹» αποτελούν γενεσιουργά αίτια της βίας και της εγκληματικότητας. Με τη σειρά τους, η αύξηση της εγκληματικότητας και της βίας οδηγούν σε φόβο και κοινωνική ανασφάλεια που

²⁵ Emmott, 2013. Άλλα παραδείγματα δυσμενών ανθρωπογενών επιδράσεων στο περιβάλλον είναι η ατμοσφαιρική ρύπανση, η ρύπανση των υδάτινων πόρων και των εδαφών με τη χρήση τοξικών βαρέων μετάλλων, η αποδάσωση, η αλλόγηστη χρήση του νερού, η διάβρωση και υποβάθμιση των εδαφών, η απώλεια της βιοποικιλότητας (Econews, 2014).

²⁶ Σιώκος, Πολιτική.

²⁷ Τσουκαλάς, 2001.

²⁸ Yoffee, & Cowgill, 1991.

²⁹ Δανέζης, *Μας συνδέει το Φώς*.

³⁰ Δανέζης, *Επιστήμη και Πολιτισμός*.

³¹ Σύμφωνα με τον Patrick V. Murphy, πρώην διευθυντή της Αστυνομίας της Νέας Υόρκης (E. J. Delattre, 2011, εισαγωγή, σελ. xxii).

διασπούν το «αίσθημα του ανήκειν σε μια κοινωνία³²» και μπορούν να έχουν απρόβλεπτες συνέπειες.

- Αλλοτρίωση του φυσικού περιβάλλοντος Στο φυσικό περιβάλλον περιλαμβάνεται κάθε τι που υπάρχει στη γη, έχοντας δημιουργηθεί με φυσικό τρόπο όπως ο αέρας, το κλίμα, το έδαφος, το υπέδαφος, τα ύδατα, η πανίδα και η χλωρίδα. Όταν ο άνθρωπος κάνει αλόγιστη χρήση του φυσικού περιβάλλοντος, τότε τα αποτελέσματα μπορεί να είναι καταστροφικά, τόσο για το περιβάλλον όσο και για τον άνθρωπο.³³

1.1.4 Αντιμετώπιση των προβλημάτων

Όλα τα παραπάνω προβλήματα είναι ανθρωπογενή, δηλαδή συνέπειες των επιλογών και των δραστηριοτήτων των ανθρώπινων κοινωνιών. Ακόμη και τα φυσικά φαινόμενα έχουν επηρεαστεί από την ανθρώπινη δραστηριότητα. Για τους κινδύνους του περιβάλλοντος, οι άνθρωποι επινόησαν και επινοούν λύσεις από την αυγή του πολιτισμού, οι οποίες έχουν σήμερα εξελιχθεί τόσο ώστε να παρέχουν ικανοποιητική προστασία απέναντι στους περιβαλλοντικούς κινδύνους, τουλάχιστον στις κοινωνίες της ευμάρειας. Όμως για τα ανθρωπογενή προβλήματα, οι λύσεις μπορούν να προέλθουν μόνο από εκείνους που τα δημιούργησαν, δηλαδή τους ίδιους τους ανθρώπους. Και, μολονότι η κοινωνική αδράνεια και οι αντιδράσεις των ομάδων που απολαμβάνουν προνόμια από το υφιστάμενο status quo αποτελούν σημαντικούς ανασταλτικούς παράγοντες σε κάθε αλλαγή, οι κοινωνίες διαρκώς μεταβάλλονται. Η ιστορία είναι γεμάτη με περιπτώσεις όπου μια κοινωνία, ανταποκρινόμενη σε κοινωνικά, οικονομικά, ηθικά και άλλα ζητήματα κατόρθωσε να αλλάξει, μετερχόμενη είτε ειρηνικά³⁴ είτε –συνηθέστερα– βίαια³⁵ μέσα.

Βασική προϋπόθεση για την επίλυση οποιουδήποτε κοινωνικού, οικονομικού, ή άλλου προβλήματος είναι η συνειδητοποίηση του προβλήματος, από μερίδα του κοινωνικού συνόλου – με λίγα λόγια πριν επιλυθεί ένα ζήτημα αρχικά πρέπει να αναγνωριστεί ως τέτοιο. Αυτό συνήθως γίνεται από ένα άτομο ή μια μικρή ομάδα που έχει επηρεαστεί αρνητικά από μια υφιστάμενη κατάσταση. Καθώς το άτομο ή η ομάδα διαδίδει την ιδέα σε περισσότερα μέλη της κοινωνίας, σταδιακά δημιουργείται ένα κίνημα, το οποίο, εάν επιτύχει ικανή υποστήριξη από μεγάλο τμήμα της κοινωνίας, μπορεί να επιφέρει κάποιες από τις αλλαγές που οραματίστηκαν τα μέλη της. Όταν συμβεί αυτό έχει επέλθει κοινωνική μεταβολή και η νέα κατάσταση γίνεται ο νέος κοινωνικός κανόνας.³⁶

Όσο αμεσότερο είναι το πρόβλημα και όσο περισσότερο απειλεί την επιβίωση (πείνα, ψύχος, κ.ά.) τόσο ευκολότερο είναι να αναγνωριστεί και η κοινωνία σύσσωμη σπεύδει στη λύση του. Από την άλλη, κοινωνικά ή θεσμικά προβλήματα είναι πιο δύσκολο να συνειδητοποιηθούν, εφόσον τα μέλη της κοινότητας έχουν κοινωνικοποιηθεί με βάση αυτά, θεωρώντας τα μέρος της φυσικής τάξης των πραγμάτων.³⁷

Η παιδεία είναι το σημαντικότερο εργαλείο για την αλλαγή μιας κοινωνίας καθώς ανοίγει τους ορίζοντες των ανθρώπων – η γνώση, η μάθηση, η πληροφόρηση για διαφορετικούς τρόπους σκέψης, πολιτισμούς και μορφές κοινωνικής οργάνωσης, όλα μπορούν να συμβάλουν στη δημιουργία ανθρώπων που σκέπτονται ανεξάρτητα και διερωτώνται για τα όσα βλέπουν γύρω τους. Από αυτή την αμφισβήτηση

³² Βιδάλη, 2010.

³³ Goudie, 2013.

³⁴ Τυπικό παράδειγμα αποτελεί η απελευθέρωση των γυναικών στον 20^ο αιώνα (Martin, 2006), μολονότι ήταν ουσιαστικά αποτέλεσμα των συνεπειών των δύο παγκοσμίων πολέμων (Grayzel, 2016).

³⁵ Τυπικά παραδείγματα αποτελούν οι διάφορες επαναστάσεις, οι οποίες οφείλονταν (και προσπαθούσαν να επιλύσουν) υπαρκτά κοινωνικά προβλήματα (Martin, 2006)

³⁶ London, 1996.

³⁷ Healy, 1998.

μπορεί να προκύψει η επιθυμία για βελτίωση, η οποία με τη σειρά της μπορεί να οδηγήσει σε κοινωνική μεταβολή.³⁸

Φυσικά, ακόμη και αν υπάρχουν σκεπτόμενα άτομα που αμφιβάλλουν για το αν η κατάσταση στην οποία ζουν είναι η καλύτερη δυνατή και οραματίζονται μια καλύτερη, η αλλαγή δε μπορεί να επέλθει χωρίς συνεχή και αδιάκοπη προσπάθεια. Επιπλέον, η προσπάθεια αυτή θα πρέπει να είναι συντονισμένη και για να επιτύχει θα πρέπει να έχει διασφαλίσει τη συμμετοχή ενός σεβαστού αριθμού των μελών μιας κοινωνίας.³⁹

Η UNESCO καταβάλλει σημαντικές προσπάθειες στον τομέα της εκπαίδευσης με την πεποίθηση πως η παιδεία προάγει την ειρήνη, βοηθά στην εξάλειψη της φτώχειας και είναι απαραίτητη για αειφόρο ανάπτυξη, λύσεις σε καίρια προβλήματα που ταλανίζουν τις ανθρώπινες κοινωνίες.⁴⁰

1.2 Έννοια Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Ως πολιτιστική κληρονομιά θεωρείται η κληρονομιά είτε φυσικών τοπίων, μνημείων, κτιριακών ομάδων, τοποθεσιών, θησαυρών αλλά και άυλων χαρακτηριστικών μιας ομάδας ή μιας κοινωνίας σε μια γενιά είτε του παρόντος είτε του μέλλοντος.

Η πολιτιστική κληρονομιά διαιρείται σε τρεις βασικές κατηγορίες:

- 1) Πολιτιστική Κληρονομιά
- 2) Φυσική Κληρονομιά
- 3) Άυλη πολιτιστική Κληρονομιά

1.2.1 Πολιτιστική Κληρονομιά

Σύμφωνα με το άρθρο 1 της διακήρυξης της UNESCO⁴¹ και την Ελληνική νομοθεσία,⁴² η παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά περιλαμβάνει τρεις κατηγορίες μνημείων:

- 1) Μνημεία. Περιλαμβάνει αρχιτεκτονικά έργα, σημαντικά έργα γλυπτικής και ζωγραφικής, αρχαιολογικά ευρήματα, έργα ή κατασκευές αρχαιολογικού χαρακτήρα, επιγραφές, σπήλαια με ίχνη κατοίκησης, και σύνολα έργων παγκόσμιας αξίας από ιστορική, καλλιτεχνική και επιστημονική άποψη.
- 2) Οικοδομικά σύνολα. Περιλαμβάνει ομάδες κτιρίων μεμονωμένων ή ενοτήτων (οικισμών), τα οποία, λόγω της αρχιτεκτονικής τους ή της θέσης τους έχουν παγκόσμια αξία από ιστορική, καλλιτεχνική και επιστημονική άποψη.
- 3) Τοπία: Περιλαμβάνει έργα του ανθρώπου ή συνδυασμούς έργων του ανθρώπου και της φύσης, καθώς και εκτάσεις, περιλαμβανομένων και αρχαιολογικών χώρων, που έχουν παγκόσμια αξία από ιστορική, αισθητική, εθνολογική και ανθρωπολογική άποψη.⁴³

1.2.2 Φυσική Κληρονομιά

³⁸ Οπ. π.

³⁹ Οπ. π., London, 1996.

⁴⁰ UNESCO, Education.

⁴¹ UNESCO, *Paris Convention*, 1972.

⁴² Νόμος 4067/2012, Άρθρο 6.

⁴³ Κύρωση σύμβασης Παρισιού, Νόμος 1126/1981, άρθρο 1.

Σύμφωνα με το άρθρο 2 της σύμβασης της UNESCO, η παγκόσμια φυσική κληρονομιά περιλαμβάνει τρεις κατηγορίες:

- 1) Φυσικά μνημεία. Εδώ περιλαμβάνονται φυσικοί ή βιολογικοί σχηματισμοί ή ομάδες τέτοιων σχηματισμών που είναι παγκόσμιας αξίας από αισθητική ή επιστημονική άποψη.
- 2) Γεωλογικά και φυσιογραφικά τοπία και περιοχές με σαφή όρια οι οποίες αποτελούν βιότοπους απειλούμενων ζωικών ή φυτικών ειδών και οι οποίες είναι εξαιρετικής σημασίας για την επιστήμη ή για την επιβίωση αυτών των ειδών.
- 3) Φυσικοί χώροι ή φυσικές περιοχές με σαφή όρια, οι οποίες έχουν εξαιρετική πανανθρώπινη αξία από την άποψη της επιστήμης, της διατήρησης των ειδών που περιέχουν ή της φυσικής ομορφιάς.⁴⁴

Είναι σημαντικό να σημειωθεί πως, τόσο στη Σύμβαση της UNESCO⁴⁵ όσο και στο Ελληνικό Σύνταγμα,⁴⁶ η προστασία το φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς ταυτίζονται, αναδεικνύοντας τη στενή σχέση μεταξύ τους. Η προστασία αυτών είναι υποχρέωση του κράτους, το οποίο οφείλει να λαμβάνει τα απαραίτητα μέτρα για τη διατήρησή τους.⁴⁷

1.2.3 Άυλη Κληρονομιά

Σύμφωνα με νόμο 3521/2006⁴⁸ «Ως άυλη πολιτιστική κληρονομιά εννοούμε τις πρακτικές αναπαραστάσεις, εκφράσεις, γνώσεις και τεχνικές, καθώς και τα εργαλεία, αντικείμενα, χειροτεχνήματα και τους πολιτιστικούς χώρους που συνδέονται με αυτές, και τις οποίες οι κοινότητες, οι ομάδες και τα άτομα αναγνωρίζουν ότι αποτελούν μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς τους. Αυτή η μορφή πολιτιστικής κληρονομιάς αναδημιουργείται συνεχώς από τις ομάδες και τις κοινότητες σε συνάρτηση με το περιβάλλον τους και την αλληλεπίδρασή τους με την ιστορία τους, παρέχοντας μια αίσθηση αναγνωρισιμότητας αλλά και συνέχειας.»⁴⁹ Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά εκδηλώνεται στους παρακάτω τομείς:

- α) στις προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις, συμπεριλαμβανομένης και της γλώσσας
- β) στις τέχνες του θεάματος
- γ) στις κοινωνικές και εορταστικές εκδηλώσεις και κάθε μορφής τελετουργίες
- δ) στις γνώσεις που αφορούν το σύμπαν και γενικά τη φύση
- ε) στην τεχνογνωσία, μέσω της παραδοσιακής χειροτεχνίας.⁵⁰

1.2.4 Η δημιουργία της ιδέας της προστασίας της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς.

Το 1954, η κυβέρνηση της Αιγύπτου αποφάσισε να οικοδομήσει το φράγμα του Ασουάν, στο Νείλο. Όμως, το φράγμα θα πλημμύριζε την κοιλάδα της Νουβίας, η οποία περιείχε το Ναό του Αμπού Σίμπελ, ένα θησαυρό του αρχαίου Αιγυπτιακού πολιτισμού, το ναϊκό συγκρότημα της νήσου Φίλαι, καθώς και πολλές

⁴⁴ Οπ. π., άρθρο 2.

⁴⁵ Οπ. π.

⁴⁶ Βουλή, Σύνταγμα.

⁴⁷ Οπ. π., και Λένος, 2003.

⁴⁸ Άρθρο 2.

⁴⁹ Νόμος 3521/2006, Άρθρο 2.

⁵⁰ Οπ. π.

άλλες σημαντικές αρχαιότητες.⁵¹ Το 1959, μετά από έκκληση των κυβερνήσεων της Αιγύπτου και του Σουδάν⁵², ξεκίνησε μια διεθνή εκστρατεία για τη διάσωση των αρχαιοτήτων της περιοχής. Με διεθνή βοήθεια, επιταχύνθηκε η αρχαιολογική έρευνα γύρω από τις περιοχές αυτές. Οι περισσότεροι από τους ναούς διαλύθηκαν σε τεμάχια και μεταφέρθηκαν σε διαφορετικά σημεία, τα οποία δεν απειλούνταν από τα νερά της λίμνης Νάσερ, η οποία δημιουργήθηκε πίσω από το φράγμα. Το εγχείρημα стоίχισε περίπου 80 εκατομμύρια δολάρια, τα μισά από τα οποία προήλθαν από δωρεές από διάφορες χώρες. Μετά από αυτή την επιτυχία ακολούθησαν και άλλες εκστρατείες⁵³.

Αυτό αποτέλεσε το έναυσμα για την UNESCO, η οποία ξεκίνησε, με τη βοήθεια του Διεθνούς Συμβουλίου Μνημείων και Τοποθεσιών (ICOMOS), την προετοιμασία ενός σχεδίου σύμβασης για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.⁵⁴

1.2.5 Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των πολιτών και του κράτους στην πολιτιστική κληρονομιά.

Κάθε πολίτης έχει το δικαίωμα να απολαμβάνει ό,τι απορρέει από το πολιτισμικό του περιβάλλον, όπως γλώσσα, θρησκεία και πολιτισμός.⁵⁵ Σε παγκόσμιο επίπεδο, το πρώτο κείμενο με διεθνή απήχηση στο οποίο γίνεται αναφορά στο δικαίωμα όλων στα πολιτιστικά αγαθά, είναι η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η οποία εγκρίθηκε από τη γενική συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 10 Δεκεμβρίου 1948.⁵⁶ Πρέπει να σημειωθεί εδώ πως, έως τότε, το κλασσικό διεθνές δίκαιο αγνούσε το άτομο και τα δικαιώματά του – η προστασία των πολιτών ήταν ευθύνη του κάθε κράτους στα οποία η διεθνής κοινότητα δεν παρενέβαινε. Ωστόσο ήδη μετά τη λήξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, άρχισαν κάποιες προσπάθειες προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, οι οποίες αρχικά περιοριζόταν σε ευάλωτες ομάδες όπως οι πρόσφυγες και οι μειονότητες.⁵⁷ Η Οικουμενική Διακήρυξη αποτέλεσε τομή στο διεθνές δίκαιο, καθώς ήταν η πρώτη φορά που θεσπίστηκε ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα πρέπει να αποτελούν «κοινό ιδανικό των λαών και των εθνών που όλες οι χώρες οφείλουν να καλλιεργούν μέσω της παιδείας και της διδασκαλίας, όπως ενδείκνυται στο άρθρο 26, παρ. 2.»⁵⁸

Λίγα χρόνια αργότερα, το 1954, υπογράφηκε η Συνθήκη της Χάγης⁵⁹ για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περιπτώσεις ένοπλων συρράξεων. Στη σύμβαση αυτή χρησιμοποιείται για πρώτη φορά ο όρος «πολιτιστικό αγαθό» για τα μνημεία της τέχνης και της ιστορίας. Μια δεκαετία αργότερα, το 1966, ο ΟΗΕ υιοθετεί τρία νομοθετικά εργαλεία με υποχρεωτική ισχύ για τα κράτη-μέλη. Πρόκειται για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα,⁶⁰ το οποίο κατοχυρώνει το δικαίωμα στο πολιτιστικό περιβάλλον και τις υποχρεώσεις των πολιτών προς αυτό, το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα⁶¹, το οποίο, για την προστασία των μνημείων λαμβάνει υπόψη τις οικονομικές δυνατότητες των κρατών, και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο, το οποίο συνοδεύει το προηγούμενο και αναφέρεται στα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα του ατόμου ως πολίτη.⁶² Τέλος, το

⁵¹ UNESCO, *The rescue of Nubian Monuments*.

⁵² SEOS, 2016.

⁵³ Οπ. π.

⁵⁴ Οπ. π.

⁵⁵ Σκουλάς & Σκουλά, 2011.

⁵⁶ ΟΗΕ, 1948.

⁵⁷ Σκουλάς & Σκουλά, 2011.

⁵⁸ Οπ. π.

⁵⁹ UNESCO, *Convention*, 1954.

⁶⁰ ΟΗΕ, Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, 1966.

⁶¹ ΟΗΕ, Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα, 1966.

⁶² Νάσκου-Περράκη, 2010.

1972, υπογράφηκε στο Παρίσι η Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία την Παγκόσμιας Πολιτιστική και Φυσικής Κληρονομιάς.⁶³

Το Ελληνικό Κράτος έχει κυρώσει όλα τα παραπάνω κείμενα, ενώ, επιπλέον, το Σύνταγμα του 1975⁶⁴ κατοχυρώνει το δικαίωμα των πολιτών στο πολιτιστικό περιβάλλον και ορίζει πως «η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του κράτους.»⁶⁵ Συνεπώς είναι ευθύνη του κράτους να λαμβάνει όλα τα προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα για τη διαφύλαξη αυτών των αγαθών. Ωστόσο, μολονότι το Σύνταγμα επιτάσσει στο νομοθέτη να λάβει τα ενδεδειγμένα μέτρα προστασίας, συχνά παρατηρούνται νομοθετικά κενά ή παραλείψεις στην τήρηση των νόμων που υπάρχουν, με αποτέλεσμα να ανακύπτουν προβλήματα στη διατήρηση των πολιτιστικών αγαθών. Για το λόγο αυτό, η νεότερη νομολογία, χαρακτηρίζει το πολιτιστικό περιβάλλον ως ατομικό δικαίωμα και διατυπώνει την αρχή του πολεοδομικού κεκτημένου,⁶⁶ σύμφωνα με την οποία «ο κοινός νομοθέτης δεν μπορεί να μεταβάλει τις ισχύουσες κάθε φορά περιβαλλοντικές ρυθμίσεις με τρόπο ώστε να επιδεινώνεται η προστασία του υπάρχοντος φυσικού ή οικιστικού περιβάλλοντος, αλλά μπορεί να επεμβαίνει μόνο για να βελτιώνει το επίπεδο της περιβαλλοντικής προστασίας.»⁶⁷

Συνεπώς, το κράτος είναι υποχρεωμένο να θεσπίζει νομοθετικές και διοικητικές ρυθμίσεις για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών, αλλά, εάν αυτές ελλείπουν, οι πολίτες έχουν το δικαίωμα να προσφύγουν στο νόμο με έρεισμα το ίδιο το Σύνταγμα και να ζητήσουν την άμεση εφαρμογή των διατάξεών του για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών.⁶⁸ Από την άλλη, καθώς η πολιτιστική κληρονομιά είναι ένα αγαθό που έχει άμεση σχέση με τον πολίτη, μπορεί εκείνος να υποχρεωθεί σε ενέργειες όπως διορθωτικές επισκευές κτλ. Τέλος, πάλι με βάση το άρθρο 24 του Συντάγματος (παράγρ. 6) οι θιγόμενοι πολίτες έχουν το δικαίωμα αποζημίωσης.⁶⁹

Πρέπει να γίνει απολύτως κατανοητό ότι όλοι οι πολίτες όχι μόνο δικαιούνται, αλλά και οφείλουν να συμβάλουν στη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου τους. Η θεώρηση του δικαιώματος στο περιβάλλον (πολιτιστικό ή φυσικό) ως πολιτικού δικαιώματος, επιβάλλει τη συμμετοχή των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων που αφορούν την ορθολογική διαχείριση, τη συντήρηση, τη βελτίωση και την αποκατάσταση των πολιτιστικών και φυσικών αγαθών, ως βασική αρχή των πολιτικών δικαιωμάτων.⁷⁰

⁶³ UNESCO, *Convention of Paris*, 1972.

⁶⁴ Βουλή των Ελλήνων, Σύνταγμα.

⁶⁵ Οπ. π., άρθρο 24.

⁶⁶ Σκουλά & Σκουλάς, 2011.

⁶⁷ Μπρούμας, 2012.

⁶⁸ Σκουλά & Σκουλάς, 2011.

⁶⁹ Οπ. π.

⁷⁰ Οπ. π.

Κεφάλαιο 2. UNESCO

2.1. Τι είναι η UNESCO

Η UNESCO είναι ένας οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών. Ιδρύθηκε στις 16 Νοεμβρίου 1945 και η ονομασία της προέρχεται από τα αρχικά United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό)⁷¹. Ο σκοπός της ίδρυσής του ήταν «να ανταποκριθεί στην ακράδαντη πεποίθηση των εθνών[...] μετά από δύο δύο παγκόσμιους πολέμους [...], ότι οι πολιτικές και οικονομικές συμφωνίες δεν επαρκούν για να εδραιωθεί μια διαρκής ειρήνη. Βάση της ειρήνης πρέπει να είναι η ηθική και πνευματική αλληλεγγύη της ανθρωπότητας.»⁷² Η UNESCO έθεσε ως στόχο της την ευημερία του ανθρώπου σε ένα ειρηνικό κόσμο⁷³. Για να προωθήσει το στόχο αυτό, επεδίωξε «να δημιουργήσει δίκτυα επικοινωνίας μεταξύ των εθνών που να προωθούν αυτού του είδους την αλληλεγγύη μέσω τεσσάρων βασικών αξόνων:

- Προωθώντας την εκπαίδευση, έτσι ώστε κάθε παιδί, αγόρι ή κορίτσι, να έχουν πρόσβαση σε ποιοτική εκπαίδευση, πράγμα που αποτελεί τόσο βασικό ανθρώπινο δικαίωμα όσο και προϋπόθεση για την ανθρώπινη ανάπτυξη.
- Προωθώντας τη διαπολιτισμική κατανόηση, μέσω της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και της υποστήριξης της πολιτισμικής ποικιλομορφίας. Η UNESCO δημιούργησε την ιδέα των Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς για να προστατέψει χώρους εξέχουσας πανανθρώπινης αξίας.
- Προωθώντας την επιστημονική συνεργασία (όπως π.χ. μέσω συστημάτων προειδοποίησης για τσουνάμι και διασυνοριακών συμφωνιών για τη διαχείριση υδάτινων πόρων) για να ενισχύσει τους δεσμούς μεταξύ χωρών και κοινωνιών
- Προστατεύοντας την ελευθερία της έκφρασης, η οποία αποτελεί βασική προϋπόθεση της δημοκρατίας, της ανάπτυξης και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.»⁷⁴

Σήμερα η UNESCO θεωρεί ότι το μήνυμά της είναι πιο επίκαιρο –και αναγκαίο– από ποτέ. Η UNESCO θεωρεί ότι πρέπει να αναπτυχθούν ολιστικές πρακτικές οι οποίες θα οδηγήσουν σε αειφόρο ανάπτυξη, αντιμετωπίζοντας τις κοινωνικές, περιβαλλοντικές και οικονομικές προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης. Προς το σκοπό αυτό καταβάλει προσπάθειες να προωθήσει τον διαπολιτισμικό διάλογο. Πιστεύει πως η εκπαίδευση, η επιστημονική συνεργασία και η ανταλλαγή γνώσεων αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις ώστε οι χώρες να μπορέσουν να κατανοήσουν, να προβλέψουν και να αντιμετωπίσουν τις αλλαγές σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Παράλληλα, και σε συνδυασμό με την προώθηση του σεβασμού για τα ανθρώπινα δικαιώματα, αποτελούν παράγοντες ενίσχυσης του κοινωνικού ιστού, σε μια εποχή αυξημένης πολιτικής και κοινωνικής αστάθειας. Η UNESCO υποστηρίζει την ίση συμμετοχή όλων στην παγκοσμιοποιημένη ανθρώπινη κοινότητα ως απαραίτητη τόσο για την ειρήνη, όσο και για την ανάπτυξη⁷⁵.

2.2. Ιστορική Αναδρομή

⁷¹ Ελληνική Επιτροπή για την UNESCO, *Τι είναι η UNESCO*.

⁷² UNESCO, *Introducing UNESCO*

⁷³ Ελληνική Επιτροπή για την UNESCO, *Τι είναι η UNESCO*.

⁷⁴ UNESCO, *Introducing UNESCO*.

⁷⁵ Οπ. π.

Στις 16 Νοεμβρίου 1972, κατά τη διάρκεια της έβδομης συνόδου της Γενικής Συνέλευσης της UNESCO, στο Παρίσι, υπογράφηκε -και υιοθετήθηκε από τον Οργανισμό- η Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς⁷⁶. Σήμερα αποτελεί μια από τις πιο σημαντικές νομικές πράξεις σε παγκόσμιο επίπεδο, η οποία σκοπό έχει να διασφαλιστούν αλλά και να διατηρηθούν μνημεία, πολιτιστικοί θησαυροί και περιοχές που πιθανόν να βρίσκονται και σε κίνδυνο. Ως σήμερα, 192 χώρες έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση⁷⁷, σύμφωνα με την οποία δεσμεύονται να κάνουν ό,τι είναι δυνατό για τη διατήρηση των μνημείων πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς τα οποία βρίσκονται στο έδαφός τους.⁷⁸ Για την επιτυχία του σκοπού αυτού, τα κράτη υπόσχονται να υιοθετήσουν πολιτικές οι οποίες θα εντάξουν τα μνημεία αυτά στη ζωή των κοινοτήτων ενώ παράλληλα θα εφαρμόζουν διεξοδικά και σφαιρικά προγράμματα προστασίας. Οι υπογράφουσες χώρες δεσμεύονται επίσης να ιδρύσουν ή να διατηρήσουν υπηρεσίες για την προστασία και συντήρηση της φυσικής και πολιτιστικής τους κληρονομιάς, ενώ παράλληλα θα πρέπει να ενθαρρύνουν την έρευνα σε αυτούς τους τομείς, έτσι ώστε να είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν τους κινδύνους που απειλούν την κληρονομιά αυτή.⁷⁹ Επίσης, δεσμεύονται να μην προβούν ποτέ σε ηθελημένες ενέργειες οι οποίες ενδέχεται να θέσουν -άμεσα ή έμμεσα- σε κίνδυνο τα μνημεία άλλης χώρας που έχει υπογράψει τη συνθήκη⁸⁰.

Στο σύνολο τους τα υπογράφοντα κράτη αποτελούν ένα συνασπισμό με στόχο τη διάσωση της ανθρώπινης κληρονομιάς, του οποίου η βασική θέση είναι ότι κάποιοι τόποι της γης είναι πιθανό να διαθέτουν μια ξεχωριστή έως και μοναδική αξία από πλευράς φυσικών χαρακτηριστικών ή ιστορικής σημασίας, η οποία χρήζει διάσωσης και διατήρησης για τις επόμενες γενιές⁸¹. Ο συνασπισμός στόχο έχει να διασφαλίσει αυτή τη διατήρηση, καθιστώντας υπεύθυνα για τους τόπους αυτούς τα εκάστοτε κράτη και τους πολίτες τους.⁸²

Με τη Συνθήκη του Παρισιού δημιουργήθηκε η Διακυβερνητική Επιτροπή για την Προστασία της Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς Εξέχουσας Παγκόσμιας Αξίας, η οποία συνήθως αποκαλείται Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς.⁸³ Παράλληλα, τα κράτη-μέλη, κλήθηκαν να καταρτίσουν καταλόγους των μνημείων παγκόσμιας κληρονομιάς εντός των συνόρων τους και να υποβάλουν στην επιτροπή τα μνημεία εκείνα τα οποία πληρούν τις προϋποθέσεις ώστε να χαρακτηριστούν Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς⁸⁴.

Σήμερα⁸⁵, ο κατάλογος αυτός περιέχει 1052 μνημεία, σε 165 χώρες⁸⁶. Από τα μνημεία αυτά, 814 είναι πολιτισμικά (όπως π.χ. ο αρχαιολογικός χώρος της Ολυμπίας⁸⁷, για να αναφέρουμε ένα ελληνικό παράδειγμα) και 203 φυσικά (όπως το Μεγάλο Κοραλλιογενές Φράγμα, στην Αυστραλία⁸⁸), ενώ υπάρχουν και 35 μνημεία μεικτού χαρακτήρα, συνδυάζουν δηλαδή ανθρωπογενή και φυσικά στοιχεία, όπως τα Μετέωρα^{89,90}. Τριάντα τέσσερα από τα Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς ανήκουν σε περισσότερες από

⁷⁶ Σύμβαση του Παρισιού, 1972.

⁷⁷ UNESCO, States Parties.

⁷⁸ Σύμβαση του Παρισιού, 1972, άρθρο 4.

⁷⁹ Οπ.π., άρθρο 5.

⁸⁰ Οπ. π., άρθρο 6.

⁸¹ Οπ. π., εισαγωγή.

⁸² Οπ. π., άρθρο 4.

⁸³ Οπ. π., άρθρο 8.

⁸⁴ Οπ. π., άρθρο 11.

⁸⁵ Μετά την 40^η Σύνοδο της Επιτροπής στην Κωνσταντινούπολη, τον Ιούλιο του 2016 (Μάζη, 2016).

⁸⁶ UNESCO, World Heritage List.

⁸⁷ UNESCO, Olympia.

⁸⁸ UNESCO, Great Barrier Reef.

⁸⁹ UNESCO, Meteora.

⁹⁰ UNESCO, World Heritage List.

μία χώρας,⁹¹ όπως τα αρχιτεκτονικά δημιουργήματα του Le Corbusier, τα οποία βρίσκονται σε 7 διαφορετικές χώρες, σε τρεις ηπείρους⁹².

Τέλος, δύο Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς έχουν αποχαρακτηριστεί, μετά από ενέργειες οι οποίες αλλοίωσαν την ακεραιότητά τους.⁹³ Το πρώτο, το Φυσικό Καταφύγιο του Όρυγος (ενός είδους αντιλόπης) στο Ομάν, διαγράφηκε το 2007, όταν, μετά από κυβερνητική απόφαση, η έκτασή του περικόπηκε κατά 90%. Η UNESCO θεώρησε πως μια τόσο δραστική μείωση κατέστρεψε την εξαιρετική πανανθρώπινη αξία της περιοχής, απειλώντας τα προστατευόμενα ήδη που ζουν σε αυτό.⁹⁴ Το δεύτερο είναι η κοιλάδα του Έλβα⁹⁵, στη Γερμανία, η οποία αποχαρακτηρίστηκε το 2009, μετά την κατασκευή οδογέφυρας τεσσάρων λωρίδων σε κεντρικό σημείο,⁹⁶ παρέμβαση που, κατά την άποψη την UNESCO, αλλοίωσε αμετάκλητα το ιστορικό τοπίο⁹⁷.

2.3 Μνημεία σε κίνδυνο

Παρά τις διεθνείς προσπάθειες για τη διατήρησή τους, ήδη πενήνα πέντε από τους χώρους που βρίσκονται στον κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς έχουν χαρακτηριστεί ως ευρισκόμενοι «σε κίνδυνο» λόγω φυσικών ή ανθρωπογενών απειλών⁹⁸.

Φυσικά, όλα τα μνημεία απειλούνται από τη φθορά του χρόνου και των καιρικών συνθηκών. Φυσικές καταστροφές, όπως σεισμοί ή πλημμύρες, μπορεί να απειλήσουν εξίσου φυσικά ή πολιτισμικά μνημεία⁹⁹. Ωστόσο, ο μεγαλύτερος κίνδυνος για όλα τα μνημεία είναι ο άνθρωπος. Οι ανθρωπίνες δραστηριότητες απειλούν τα μνημεία, με προεξάρχουσες τις απειλές που προέρχονται από την άναρχη βιομηχανική ή οικονομική ανάπτυξη και την επέκταση των πόλεων. Η ρύπανση και οι μακροχρόνιες επιπτώσεις των κλιματολογικών αλλαγών, αποτελέσματα και οι δύο της ανθρώπινης δραστηριότητας, απειλούν εξίσου τόσο τα φυσικά όσο και τα πολιτισμικά μνημεία. Επίσης, παράνομες ανθρωπίνες δραστηριότητες όπως η παράνομη υλοτομία και η λαθροθηρία στα φυσικά μνημεία ή η αρχαιοκαπηλία και τυμβωρυχία στα πολιτισμικά μνημεία, αποτελούν κινδύνους που δύσκολα μπορούν να αντιμετωπιστούν. Τέλος, ο πόλεμος και οι συνέπειές του, καθώς και ηθελημένοι βανδαλισμοί μνημείων συνιστούν άλλη μια σημαντική απειλή¹⁰⁰.

Αν και ένας από τους βασικούς σκοπούς της ένταξης ενός μνημείου στον κατάλογο της UNESCO είναι η προστασία του, είναι δυνατό η ένταξη αυτή να έχει αρνητικό αντίκτυπο στο μνημείο και την τοπική κοινωνία, όπως θα δούμε στην ενότητα 2.11.

2.4 Το Ταμείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς

Οι χώροι της κληρονομιάς της ανθρωπότητας ανήκουν σε όλους ασχέτως που βρίσκονται. Επομένως η προστασία τους είναι ευθύνη όλων μας. Για να μπορέσει να υποστηρίξει την προστασία των Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς, συστάθηκε το Ταμείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς, με προϋπολογισμό 3

⁹¹ Οπ. π., Transboundary.

⁹² UNESCO, The Architectural Work of Le Corbusier.

⁹³ UNESCO, World Heritage List.

⁹⁴ UNESCO, Arabian Oryx.

⁹⁵ UNESCO, Elba Valley.

⁹⁶ Spiegel, 2009.

⁹⁷ UNESCO, Elba Valley.

⁹⁸ UNESCO, World Heritage List.

⁹⁹ World Monuments Watch, 2010.

¹⁰⁰ World Monuments Watch, 2010, Meier, 2013.

εκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ ετησίως, στο οποίο συνεισφέρουν υποχρεωτικά όλα τα κράτη-μέλη.¹⁰¹ Η UNESCO χρησιμοποιεί τους πόρους αυτούς για να:

- Παρέχει προκαταρκτική βοήθεια για τον προσδιορισμό νέων Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς
- Βοηθά στον καταρτισμό σχεδίων που στόχο έχουν τη διάσωση των μνημείων που έχουν ήδη εγγραφεί στον κατάλογο,
- Υποστηρίζει παρεμβάσεις έκτακτης ανάγκης, όταν ένα μνημείο απειλείται ή έχει υποστεί φθορές από τη φύση (σεισμοί, διάβρωση) ή τον άνθρωπο (βανδαλισμοί, ρύπανση)
- Παρέχει τεχνική υποστήριξη
- Συμβάλλει στη διάδοση της γνώσης μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων¹⁰².

2.5 Λόγοι δημιουργίας της Συνθήκης

«Η Οργάνωση του ΟΗΕ για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό (UNESCO) δημιουργήθηκε για να οικοδομήσει μια μόνιμη παγκόσμια ειρήνη, θεμελιωμένη στην πνευματική και ηθική αλληλεγγύη της ανθρωπότητας. Στοιχεί να προωθήσει έναν πολιτισμό για την ειρήνη και την ανθρώπινη και αειφόρο ανάπτυξη και εστιάζει την προσοχή της στην παροχή παιδείας σε όλους. Επίσης, προωθεί την περιβαλλοντική έρευνα, μέσα από διεθνή επιστημονικά προγράμματα. Υποστηρίζει την έκφραση των πολιτιστικών ταυτοτήτων. Προστατεύει και διευρύνει την παγκόσμια φυσική κληρονομιά. Επίσης, προωθεί την ελεύθερη ροή πληροφοριών και την ελευθερία του τύπου καθώς και την ενίσχυση των δυνατοτήτων επικοινωνίας των αναπτυσσομένων χωρών»¹⁰³, όπως περιγράφεται και στον καταστατικό χάρτη της UNESCO.¹⁰⁴

2.6 Κριτήρια ένταξης στον κατάλογο μνημείων παγκόσμιας κληρονομιάς

Το βασικό κριτήριο για την ένταξη ενός χώρου ή μνημείου στον κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς είναι να έχει «εξέχουσα πανανθρώπινη αξία». Επιπλέον, πρέπει να πληρεί τουλάχιστον ένα ή, κατά προτίμηση, περισσότερα από τα κριτήρια ένταξης που έχει ορίσει η UNESCO. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι στο παρελθόν, τα κριτήρια αυτά χωρίζονταν σε φυσικά και πολιτισμικά. Ωστόσο, μετά τη Σύνοδο του 2005 οι δύο κατηγορίες συγχωνεύθηκαν σε έναν ενιαίο κατάλογο δέκα κριτηρίων, από τα οποία τα έξι πρώτα αναφέρονται σε πολιτιστικά δημιουργήματα, ενώ τα δεύτερα σε φυσικά μνημεία¹⁰⁵. Τα κριτήρια αυτά είναι:

1. Να αποτελεί αριστούργημα της ανθρώπινης δημιουργικότητας
2. Να επιδεικνύει μια σημαντική ανταλλαγή ανθρωπίνων αξιών σε μια περιοχή για ένα χρονικό διάστημα στους τομείς της αρχιτεκτονικής, μνημειακής τέχνης, αστικού σχεδιασμού ή διαμόρφωσης τοπίου
3. Να αποτελεί μοναδικό ή εξαιρετικό τεκμήρια μιας πολιτισμικής παράδοσης ή ενός πολιτισμού που υφίσταται σήμερα ή έχει εξαφανιστεί
4. Να αποτελεί εξέχον παράδειγμα τύπου κτιρίου, αρχιτεκτονικού ή τεχνολογικού συνόλου ή τοπίου το οποίο εκπροσωπεί έναν ή περισσότερους σημαντικούς σταθμούς της ανθρώπινης ιστορίας
5. Να αποτελεί εξέχον παράδειγμα παραδοσιακού τρόπου κατοικίας ή χρήσης γής ή χρήσης θαλάσσης ή αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον, ο οποίος είναι χαρακτηριστικός ενός πολιτισμού ή πολιτισμών, ιδιαίτερα αν αυτός ή αυτοί κινδυνεύουν να αλλοιωθούν αμετάκλητα

¹⁰¹ UNESCO, *World Heritage Fund*.

¹⁰² UNESCO, *International Assistance*.

¹⁰³ UNRIC, *UNESCO*.

¹⁰⁴ UNESCO, *Όμιλοι UNESCO*.

¹⁰⁵ UNESCO, *Criteria*.

6. Να συνδέεται άμεσα ή εμφανώς με γεγονότα ή παραδόσεις, ιδέες ή πεποιθήσεις, καλλιτεχνικά και πνευματικά έργα πανανθρώπινης αξίας (σε συνάρτηση με άλλα κριτήρια)
7. Να περιέχει εξαιρετικά φυσικά φαινόμενα ή περιοχές εξέχουσας φυσικής ομορφιάς και αισθητικής σημασίας
8. Να αποτελεί εξέχον παράδειγμα ενός σημαντικού σταδίου της εξέλιξης του πλανήτη, το οποίο δύναται να περιλαμβάνει ίχνη οργανισμών, γεωλογικές διεργασίες ή σημαντικές γεωμορφές και τοπιογραφικά χαρακτηριστικά
9. Να αποτελεί εξέχον παράδειγμα εν εξέλιξει οικολογικών και βιολογικών διεργασιών, οι οποίες επηρεάζουν σημαντικά την εξέλιξη και ανάπτυξη οικοσυστημάτων και αποικιών ζώων ή φυτών σε ξηρά, θάλασσα, ακτές και σώματα γλυκού νερού.
10. Να περιέχει τα πιο σημαντικά φυσικά οικοσυστήματα για την επιτόπου διατήρηση της βιοποικιλότητας, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που περιέχουν απειλούμενα είδη τα οποία έχουν εξέχουσα διεθνή σημασία για την επιστήμη ή για τη διατήρησή τους.

Βασικό και προεξάρχον χαρακτηριστικό για την επιλογή ενός μνημείου παραμένει η πανανθρώπινη αξία του, η οποία ωστόσο μπορεί να ερμηνευτεί με τρόπους που δεν είναι πάντα προφανείς. Το ευρύ κοινό τείνει να πιστεύει πως ο κατάλογος Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς είναι μια σύγχρονη εκδοχή των επτά θαυμάτων του αρχαίου κόσμου¹⁰⁶. Ωστόσο, η UNESCO καταβάλλει προσπάθειες να συμπεριλαμβάνει μνημεία τα οποία είναι αντιπροσωπευτικά μιας εποχής, ενός πολιτισμού, μιας παράδοσης, είτε ζώσας, είτε, στις περισσότερες περιπτώσεις, νεκρής. Καθώς η προσοχή των ιστορικών απομακρύνεται από την παραδοσιακή καταγραφή των κατορθωμάτων ηγεμόνων και στρέφεται προς τα επιτεύγματα των ανωνύμων, σταδιακά ο κατάλογος της UNESCO διευρύνεται με μνημεία λιγότερο γνωστά, αντιπροσωπευτικά όμως ενός λαού ή μιας ιστορικής συγκυρίας. Σήμερα στον κατάλογο συμπεριλαμβάνονται 1052 μνημεία, μεταξύ των οποίων δε συγκαταλέγονται μόνο παγκοσμίως αναγνωρίσιμα αξιοθέατα, όπως η Ακρόπολη και το Σινικό Τείχος, αλλά και ένα λιμάνι φαλαινοθηρών στον Καναδά¹⁰⁷, εγκαταστάσεις καταδίκων στην Αυστραλία¹⁰⁸ κι ένα εργοστάσιο συσκευασίας κρέατος στην Ουρουγουάη¹⁰⁹.

2.7 Προστατευόμενες περιοχές

Στην Ελλάδα, οι περιοχές με ειδικό οικολογικό ενδιαφέρον άρχισαν να αναγνωρίζονται και να τίθενται υπό καθεστώς προστασίας από το 1937, αρχικά στα πλαίσια του Δασικού Κώδικα. Η προστασία των περιοχών αυτών ήταν απόλυτη αρχικά, αλλά σταδιακά επεκράτησε η πολιτική της ενσωμάτωσης και της αειφορικής χρήσης των πόρων της περιοχής. Από το 1986, ο Νόμος Πλαίσιο για το Περιβάλλον ορίζει πέντε τύπους προστασίας φυσικών περιοχών (περιοχή απόλυτης προστασίας της φύσης, περιοχή προστασίας της φύσης, εθνικό πάρκο, προστατευόμενος φυσικός σχηματισμός και προστατευόμενο τοπίο, περιοχή οικοανάπτυξης) οι οποίοι διαιρούνται σε 12 είδη¹¹⁰.

Εκτός από τις περιοχές που προστατεύονται με βάση την εθνική νομοθεσία, στην Ελλάδα προστατεύονται επίσης περιοχές που έχουν κατοχυρωθεί στα πλαίσια διεθνών συμβάσεων τις οποίες έχει υπογράψει η Ελλάδα, στις οποίες περιλαμβάνονται και όσες έχουν αναγνωρισθεί στα πλαίσια της ΕΕ. Σε πολλές

¹⁰⁶ Morris, 2015.

¹⁰⁷ UNESCO, 2013.

¹⁰⁸ UNESCO, 2010.

¹⁰⁹ UNESCO, 2015.

¹¹⁰ ΕΚΒΥ, Προστατευόμενες περιοχές.

περιπτώσεις παρατηρείται αλληλεπικάλυψη μεταξύ των προστατευόμενων περιοχών σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο¹¹¹.

A) Προστατευόμενες περιοχές Εθνικής νομοθεσίας

Η ελληνική νομοθεσία αναγνωρίζει δώδεκα διαφορετικούς τύπους περιοχών οι οποίες χρήζουν προστασίας:

1. **Εθνικοί δρυμοί.** Περιλαμβάνουν εκτάσεις, στις περισσότερες από τις οποίες κυριαρχεί ο δασικός χαρακτήρας, με ιδιαίτερο οικολογικό και επιστημονικό ενδιαφέρον. Σήμερα αναγνωρίζονται 10 Εθνικοί Δρυμοί, από τους οποίους οι Δρυμοί Βίκου-Αώου, Πίνδου, Οίτης, Πρεσπών και Σουνίου περιλαμβάνουν πυρήνες και περιφερειακές ζώνες, ενώ οι δρυμοί Αίνου, Ολύμπου, Παρνασσού, Πάρνηθας και Σαμαριάς περιλαμβάνουν μόνο πυρήνες.¹¹²
2. **Εθνικά πάρκα.** Εισήχθησαν ως κατηγορία το 1986¹¹³ και περιλαμβάνουν 17 περιοχές, για 10 από τις οποίες έχουν καθοριστεί και περιφερειακές ζώνες προστασίας.
3. **Αισθητικά δάση.** Πρόκειται για 19 δασικά τοπία με ιδιαίτερο αισθητικό και οικολογικό ενδιαφέρον και διττό σκοπό: αφενός να προστατεύσουν τη φύση και αφετέρου να δώσουν την ευκαιρία στο κοινό να απολαύσει το φυσικό περιβάλλον.¹¹⁴
4. **Διατηρητέα μνημεία της φύσης.** Σε αυτά περιλαμβάνονται μεμονωμένα δένδρα ή συστάδες δένδρων με ιδιαίτερη βοτανική, οικολογική, αισθητική ή ιστορική και πολιτισμική αξία. Στην ίδια κατηγορία ανήκουν επίσης εκτάσεις με σπουδαίο οικολογικό, παλαιοντολογικό, γεωμορφολογικό ή άλλο ενδιαφέρον. Συνολικά αριθμούν 51 μνημεία, τα περισσότερα από τα οποία καταλαμβάνουν ελάχιστα τετραγωνικά μέτρα, με εξαίρεση το Απολιθωμένο Δάσος της Λέσβου.¹¹⁵
5. **Ελεγχόμενες κυνηγετικές περιοχές (επτά περιοχές).**¹¹⁶
6. **Καταφύγια άγριας ζωής** (τα οποία παλαιότερα χαρακτηρίζονταν ως καταφύγια θηραμάτων). Αυτή τη στιγμή ανέρχονται σε 610.¹¹⁷
7. **Εκτροφεία θηραμάτων** (21 περιοχές).¹¹⁸
8. **Περιοχές προστασίας της φύσης** (23 περιοχές).¹¹⁹
9. **Περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης** (οκτώ περιοχές).¹²⁰
10. **Προστατευτικά δάση** (τρεις περιοχές).¹²¹
11. **Προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί και τοπία** (2 περιοχές).¹²²
12. **Περιοχές οικoανάπτυξης.**¹²³ Ως σήμερα μόνο η Λίμνη Παμβώτιδα των Ιωαννίνων έχει αναγνωριστεί ως τέτοια.¹²⁴

B) Προστατευόμενες περιοχές σε διεθνές επίπεδο

¹¹¹ Όπ. π.

¹¹² Ν.996/71

¹¹³ Ν. 1650/86

¹¹⁴ Ν.996/71

¹¹⁵ Ν177/75

¹¹⁶ Ν.2637/98

¹¹⁷ Όπ. π.

¹¹⁸ Ν. 2637/98

¹¹⁹ Ν1650/86

¹²⁰ Όπ. π.

¹²¹ Ν.Δ 86/1969

¹²² Ν. 1650/86

¹²³ Όπ. π.

¹²⁴ Απόφαση 22943/03 649/Δ/25-06-03, και τροποποίηση με απόφαση 46003/03 1250/Δ/26-11-03

1. **Υγροβιότοποι διεθνούς σημασίας** με βάση τη σύμβαση Ραμσάρ. Η Διεθνής Σύμβαση για τους Υγροβιότοπους¹²⁵ τέθηκε σε ισχύ στην Ελλάδα στις 21 Δεκεμβρίου 1975¹²⁶ και με βάση αυτή αναγνωρίζονται και προστατεύονται 10 υγροβιότοποι.¹²⁷
2. **Ειδικά προστατευόμενες περιοχές** σύμφωνα με τη σύμβαση της Βαρκελώνης. Η Σύμβαση για την Προστασία της Μεσογείου από τη Ρύπανση¹²⁸ υπογράφηκε το 1975¹²⁹ και τέθηκε σε ισχύ στην Ελλάδα το 1978¹³⁰. Σύμφωνα με αυτή, τα συμβαλλόμενα μέρη δεσμεύονται να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία της Μεσογείου και τη διατήρηση των φυσικών πόρων, τοπίων και πολιτιστικής κληρονομιάς της Μεσογείου. Στις διατάξεις της σύμβασης υπάγονται 9 περιοχές στην Ελλάδα.
3. **Περιοχές του δικτύου Natura 2000.**
4. **Αποθέματα βιόσφαιρας.** Οι περιοχές αυτές, οι οποίες υπάγονται στις διατάξεις της UNESCO, περιέχουν σημαντικά οικοσυστήματα, αλλά προωθούν λύσεις οι οποίες προσπαθούν να συμφιλιώσουν τη βιοποικιλότητα με την αειφόρο χρήση. Πρέπει απαραίτητα να περιέχουν τρεις ζώνες, τον πυρήνα, ο οποίος προστατεύεται αυστηρά, την περιφερειακή ζώνη, στην οποία επιτρέπονται χρήσεις που ενισχύουν την επιστημονική έρευνα, παρατήρηση και εκπαίδευση, και τη μεταβατική ζώνη, στην οποία επιτρέπονται χρήσεις οι οποίες προωθούν την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, στα πλαίσια της ορθής χρήσης του περιβάλλοντος¹³¹. Στην Ελλάδα αναγνωρίζονται δύο τέτοιες περιοχές, το φαράγγι της Σαμαριάς¹³² και το όρος Όλυμπος.¹³³
5. **Βιογενετικά αποθέματα.** Για να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο εξαφάνισης πολλών ειδών της Ευρώπης, λόγω της διαρκούς ελάττωσης των βιοτόπων από τις ανθρώπινες δραστηριότητες, δημιουργήθηκε, το 1976, το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Βιογενετικών Αποθεμάτων. Τα κράτη που συμμετέχουν δεσμεύονται να εντοπίζουν και να προστατεύουν φυσικούς βιότοπους που έχουν ιδιαίτερη αξία για την προστασία της βιοποικιλότητας στην Ε.Ε.¹³⁴
6. **Περιοχές στις οποίες έχει απονεμηθεί το Ευρωδίπλωμα**¹³⁵. Πρόκειται για θεσμό του Συμβουλίου της Ευρώπης που ξεκίνησε το 1965 και απονέμεται σε «περιοχές και τοπία εξέχουσας ευρωπαϊκής σημασίας για την προστασία της βιολογικής, γεωλογικής και αισθητικής ποικιλομορφίας, και οι οποίες πρέπει να προστατεύονται παραδειγματικά».¹³⁶ Σε περίπτωση υποβάθμισης, είναι δυνατή η άρση του ευρωδιπλώματος.¹³⁷ Στην Ελλάδα μόνο μια περιοχή έχει λάβει το δίπλωμα, ο Εθνικός Δρυμός Λευκών Ορέων Κρήτης, που περιλαμβάνει το φαράγγι της Σαμαριάς¹³⁸.
7. **Μνημεία παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO**, για τα οποία μιλήσαμε αναλυτικότερα στο κεφάλαιο 1.

Σύμβαση Ραμσάρ

¹²⁵ Ramsar Convention, 1971.

¹²⁶ Ramsar, Greece.

¹²⁷ Όπ. π.

¹²⁸ Barcelona Convention, 1975.

¹²⁹ United Nations Environmental Programme.

¹³⁰ ΕΚΒΥ, Προστατευόμενες περιοχές.

¹³¹ UNESCO, Biosphere Reserves.

¹³² UNESCO, Gorge of Samaria.

¹³³ UNESCO, Mount Olympus.

¹³⁴ L'Hyver, 1992.

¹³⁵ European Diploma for Protected Areas (Council of Europe, European Diploma).

¹³⁶ Convention of Bern, 1979.

¹³⁷ Council of Europe, European Diploma.

¹³⁸ Council of Europe, Awarded Areas in Greece.

Η Σύμβαση για τους Υγροτόπους Διεθνούς Σημασίας ως Ενδιαιτήματος Υδροβίων Πουλιών, γνωστή ως «Σύμβαση Ραμσάρ» από το όνομα της περσικής πόλης στην οποία υπογράφηκε, το 1971, προβλέπει την προστασία υγροτοπικών οικοσυστημάτων.¹³⁹

Σύμβαση της Βαρκελώνης

Η διεθνής σύμβαση για την προστασία του θαλασσίου περιβάλλοντος και των παρακτίων περιοχών της Μεσογείου από τη ρύπανση, η οποία συνήφθη στη Βαρκελώνη στις 16 Φεβρουαρίου 1976 και τροποποιήθηκε στις 10 Ιουνίου 1995.¹⁴⁰

Δίκτυο Natura: Το δίκτυο Natura 2000 αποτελείται από τις Ειδικές Ζώνες Διατήρησης, σύμφωνα με την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ, και από τις Ζώνες Ειδικής Προστασίας για τα πουλιά, σύμφωνα με την Οδηγία 79/409/ΕΟΚ για την προστασία των πουλιών.¹⁴¹

2.8 Η Σύνθεση της UNESCO

Η σύνθεση της UNESCO απαρτίζεται από:

- Τη Γενική Διάσκεψη
- Το Εκτελεστικό Συμβούλιο
- Τη Γραμματεία¹⁴²

2.8.1 Γενική Διάσκεψη

Η Γενική Διάσκεψη αποτελείται από τους εκπροσώπους των κρατών-μελών του οργανισμού (συνήθως υπουργούς). Η Γενική Διάσκεψη συνεδριάζει κάθε 2 χρόνια – στη συνεδρίαση συμμετέχουν εκπρόσωποι των συνδεδεμένων κρατών-μελών καθώς και παρατηρητές από κράτη μη μέλη, καθώς επίσης διακυβερνητικές και μη κυβερνητικές οργανώσεις. Μέσω του συνεδρίου αυτού καθορίζονται οι πολιτικές και βασικές κατευθύνσεις του έργου του Οργανισμού, κυρίως μέσω της έγκρισης και εξέτασης του διετούς προγράμματος, του προϋπολογισμού αλλά και των προδιαγραφών που τίθενται από διάφορους διεθνείς οργανισμούς. Η Γενική Διάσκεψη λαμβάνει επίσης και άλλες αποφάσεις για σημαντικά ζητήματα που σχετίζονται με τους τομείς του Οργανισμού αυτού. Τέλος, η Γενική Διάσκεψη εκλέγει, κάθε τέσσερα χρόνια, όλα τα μέλη της εκτελεστικής επιτροπής καθώς και τον Γενικό Διευθυντή της UNESCO.¹⁴³

2.8.2 Εκτελεστικό Συμβούλιο

Το Εκτελεστικό Συμβούλιο συνεδριάζει 2 φορές το χρόνο για να διασφαλίσει την εφαρμογή των αποφάσεων οι οποίες ελήφθησαν στην Γενική Διάσκεψη καθώς και του ελέγχου του προγράμματος και των προβλέψεων του προϋπολογισμού. Απαρτίζεται από 58 κράτη-μέλη με 4ετή θητεία. Κάθε κράτος-μέλος διορίζει ένα εκπρόσωπο ενώ έχει τη δυνατότητα να διορίσει και αναπληρωτές.

¹³⁹ Σύμβαση Ramsar (1971), Ελληνικοί Υγρότοποι Ραμσάρ (2009).

¹⁴⁰ Σύμβαση της Βαρκελώνης (1976).

¹⁴¹ ΕΚΒΥ, Προστατευόμενες Περιοχές.

¹⁴² UNESCO, Constitution.

¹⁴³ Όπ. π.

2.8.3 Γραμματεία

Η Γραμματεία απαρτίζεται από τον Γενικό Γραμματέα και το διοικητικό προσωπικό. Ο Γενικός Γραμματέας είναι ο επικεφαλής του οργανισμού και διαμορφώνει τις προτάσεις για τις δράσεις της Γενικής Διάσκεψης και της Εκτελεστικής Επιτροπής. Συντάσσει το προσχέδιο του προϋπολογισμού του προγράμματος διετίας καθώς και τον προϋπολογισμό.

2.9 Συμβουλευτικά Όργανα

«Η UNESCO δεν μπορεί μόνη της να επιτύχει τους φιλόδοξους στόχους της. Είναι τύχη αγαθή ότι έχει στη διάθεσή της ένα ευρύτατο και απaráμιλλο φάσμα υποστηρικτών, εταίρων και δικτύων που πρόθυμα εμπλέκονται στις εργασίες της: κυβερνητικοί και μη κυβερνητικοί, δημόσιοι και ιδιωτικοί εταίροι, οι οποίοι ενώνουν τις ικανότητες και τις δυνάμεις τους γύρω από ένα μοναδικό στόχο που οφείλεται στην παρουσία και την έγκριση της UNESCO».

(Μεσοπρόθεσμη Στρατηγική της UNESCO, 2008-2013)¹⁴⁴

Τα κύρια συμβουλευτικά όργανα της UNESCO είναι:

- IUCN (International Union for Conservation of Nature – Διεθνής Ένωση Προστασίας της Φύσης). Ιδρύθηκε το 1948 στη Γαλλία και εδρεύει στην Ελβετία. Παρέχει αναφορές για την κατάσταση συντήρησης των τοπίων που είναι ήδη εγγεγραμμένα στον κατάλογο παγκόσμιας κληρονομιάς.¹⁴⁵
- ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property). Διακυβερνητική οργάνωση με σκοπό τη μελέτη και η βελτίωση μεθόδων συντήρησης και αποκατάστασης των πολιτιστικών αγαθών. Ιδρύθηκε το 1956 και εδρεύει στη Ρώμη.¹⁴⁶
- ICOMOS (International Council on Monuments and Sites - Διεθνές συμβούλιο μνημείων και τοπίων). Διεθνής, μη-κυβερνητική οργάνωση με σκοπό τη διάσωση των μνημείων που κινδυνεύουν από πολέμους ή από φυσικά φαινόμενα.¹⁴⁷

2.10 Χρηματοδοτικοί πόροι

Στις πηγές χρηματοδότησης περιλαμβάνονται

- Το Ταμείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς, του οποίου οι πόροι προέρχονται από τις υποχρεωτικές εισφορές των κρατών-μελών
- Εθελοντικές εισφορές
- Τα έσοδα από πωλήσεις βιβλίων και άλλων εκδόσεων σχετικών με την πολιτιστική κληρονομιά.
- Εισφορές κρατών για συγκεκριμένο σκοπό.¹⁴⁸

2.11 Αναφορά-Έλεγχος

Η ένταξη ενός μνημείου στον κατάλογο πολιτιστικής κληρονομιάς δεν αποτελεί το τέλος της διαδικασίας. Μετά την εγγραφή ενός μνημείου, οι υπεύθυνοι διαχείρισης του μνημείου και οι τοπικές αρχές εργάζονται αδιάλειπτα προς την κατεύθυνση του ελέγχου, της παρακολούθησης και της συντήρησης του.

¹⁴⁴ UNESCO, *Όμιλοι UNESCO*, σελ. 9.

¹⁴⁵ IUCN.

¹⁴⁶ ICCROM.

¹⁴⁷ ICOMOS.

¹⁴⁸ UNESCO, *Παγκόσμια Πολιτιστική Κληρονομιά*.

Τα κράτη-μέλη έχουν υποχρέωση να συντάσσουν περιοδικές αναφορές ελέγχου για την κατάσταση διατήρησης των μνημείων καθώς και των μέτρων που λαμβάνουν για την προστασία τους. Οι αναφορές αυτές διευκολύνουν την επιτροπή παγκόσμιας κληρονομιάς να αξιολογήσει την κατάσταση των μνημείων και τελικώς να αποφασίσει για τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων για την αντιμετώπιση επαναλαμβανόμενων προβλημάτων. Ένα από αυτά τα μέτρα είναι η εγγραφή του μνημείου στον «Κατάλογο κληρονομιάς σε κίνδυνο» εάν διαπιστωθεί ότι τα μέτρα συντήρησης είναι ανεπαρκή.¹⁴⁹

2.12 Αρμόδια Υπουργεία

Η εθνική επιτροπή της Ουνέσκο βρίσκεται σε στενή συνεργασία με 6 υπουργεία:

- Υπουργείο Εξωτερικών
- Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων
- Υπουργείο Αθλητισμού
- Υπουργείο Εσωτερικών
- Υπουργείο Αγροτικής ανάπτυξης, ανταγωνιστικότητας
- Υποδομών, μεταφορών, δικτύων.¹⁵⁰

2.13 Όραμα της UNESCO

«Ο κύριος στόχος της UNESCO είναι «να συμβάλει στην ειρήνη και ασφάλεια του κόσμου, προωθώντας τη συνεργασία ανάμεσα στα έθνη, μέσω της εκπαίδευσης, της επιστήμης, και του πολιτισμού, ούτως ώστε να προάγει τον παγκόσμιο σεβασμό προς τη δικαιοσύνη, την έννομη τάξη, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες [...] για όλους τους λαούς του κόσμου, χωρίς διάκριση φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας [...].»¹⁵¹

«Η UNESCO υποστηρίζει την εκπαίδευση ως το κλειδί για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη. Στοχεύει σε ένα αειφόρο κόσμο με δικαιοσύνη στις κοινωνίες όπου η γνώση θα αξιολογείται ως πολύτιμο αγαθό και θα προωθεί τον πολιτισμό, την ειρήνη και την προάσπιση των ανθρώπινων δικαιωμάτων.»¹⁵²

Για κάθε έναν από τους παραπάνω τομείς, η UNESCO θέτει συγκεκριμένους στόχους.

2.13.1 Στόχοι για την εκπαίδευση

Στα πλαίσια του προγράμματός της «Εκπαίδευση για όλους», η UNESCO έχει θέσει τους εξής βασικούς στόχους:

- Την προώθηση της εκπαίδευσης ως θεμελιώδες δικαίωμα, σύμφωνα με την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.¹⁵³
- Τη βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης μέσω της διαφοροποίησης του περιεχόμενου και των μεθόδων εκπαίδευσης.
- Την προώθηση του πειραματισμού, της καινοτομίας και της διάχυσης των πληροφοριών.¹⁵⁴

¹⁴⁹ UNESCO, *Convention* (1972), άρθρο 11 (4).

¹⁵⁰ UNESCO, Εθνικοί φορείς.

¹⁵¹ UNESCO, *Constitution*, 1945.

¹⁵² UNESCO, *Στρατηγική για την εκπαίδευση*.

¹⁵³ ΟΗΕ, 1948.

¹⁵⁴ UNESCO, *Στρατηγική για την εκπαίδευση*.

Για την επίτευξη των παραπάνω σκοπών στον τομέα της εκπαίδευσης, η UNESCO έχει υιοθετήσει τους ακόλουθους στρατηγικούς στόχους:

- Δημιουργία ικανοτήτων. Η UNESCO επιδιώκει να παρέχει μια πλατφόρμα στις πνευματικές ηγεσίες των κρατών-μελών για την εκπαιδευτική καινοτομία και την μεταρρύθμιση.
- Εργαστήριο ιδεών. Η UNESCO επιδιώκει να προβλέπει και να ανταποκρίνεται σε καινοτόμες τάσεις και ανάγκες στην εκπαίδευση καθώς και την ανάπτυξη αυτής.
- Διεθνής καταλύτης. Η UNESCO επιδιώκει να εγκαινιάζει και να προωθεί το διάλογο και την ανταλλαγή πληροφοριών σε θέματα εκπαίδευσης.
- Διασαφήνιση επιτυχημένων πρακτικών
- Σύσταση προτύπων. Η UNESCO επιδιώκει να αναπτύσσει πρότυπα και κατευθυντήριες γραμμές για την ανάληψη δράσης σε κρίσιμους τομείς της εκπαίδευσης.¹⁵⁵

2.13.2 Στόχοι για τις κοινωνικές και φυσικές επιστήμες

ΦΥΣΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Η UNESCO προωθεί τη διεθνή συνεργασία στον τομέα της επιστήμης προς όφελος της ειρήνης, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ανάπτυξης. Σήμερα, ο Τομέας Φυσικών Επιστημών υλοποιεί μεγάλα διεθνή προγράμματα στα γλυκά νερά και τα θαλάσσια ύδατα, με την συνεπικουρία των οικολογικών και των θετικών επιστημών και γενικά των γεωεπιστημών, ενώ την ίδια στιγμή δραστηριοποιείται στην προώθηση των εθνικών και περιφερειακών πολιτικών για την επιστήμη, την τεχνολογία και την ανάπτυξη ικανοτήτων στις φυσικές επιστήμες, τη μηχανική και τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας.¹⁵⁶

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Οι κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες έχουν ζωτικό ρόλο για την παροχή βοήθειας καθώς και για την κατανόηση και την ερμηνεία του κοινωνικού, πολιτιστικού και οικονομικού περιβάλλοντος. Ο στόχος αυτός επιτυγχάνεται με το έργο του τομέα κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών του οποίου ο ρόλος είναι να

- Καθορίζει τη δέουσα κατάσταση (δεοντολογία και ανθρώπινα δικαιώματα)
- Να καθιστά διακριτή τη δυνητική κατάσταση (φιλοσοφία)
- Να μελετά την παρούσα κατάσταση μέσω της εμπειρικής έρευνας των κοινωνικών επιστημών.¹⁵⁷

ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

¹⁵⁵ Όπ. π.

¹⁵⁶ UNESCO, *Φυσικές επιστήμες*

¹⁵⁷ UNESCO, *Κοινωνικές επιστήμες*

Η UNESCO θεωρεί πως η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την προστασία της ανθρωπίνης πολιτιστικής κληρονομιάς. Για την καλύτερη προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η UNESCO επιδιώκει

- Την αύξηση της ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης
- Την ενίσχυση των συνεργασιών μεταξύ κυβερνητικών και μη κυβερνητικών φορέων
- Στο συντονισμό των συνεργασιών σε περιφερικό-εθνικό-διεθνές επίπεδο εστιάζοντας πάντα στα ανθρώπινα δικαιώματα.¹⁵⁸

Για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η UNESCO καλείται να συνεισφέρει σε 5 σημαντικούς τομείς:

- Δημοκρατία
- Διεθνή μετανάστευση και πολυπολιτισμικότητα
- Φυσική αγωγή και αθλητισμό
- Αστική ανάπτυξη
- Νεολαία¹⁵⁹

Πολιτισμός

Τα τρέχοντα θέματα στον τομέα του πολιτισμού είναι:¹⁶⁰

- Πολιτιστική πολυμορφία¹⁶¹
- Παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά¹⁶²
- Άυλη κληρονομιά¹⁶³
- Υποβρύχια κληρονομιά¹⁶⁴
- Κινητή κληρονομιά και μουσεία¹⁶⁵
- Δημιουργικότητα¹⁶⁶
- Διάλογος¹⁶⁷
- Κοινωνική δράση¹⁶⁸
- Αντιμετώπιση καταστάσεων έκτακτης ανάγκης¹⁶⁹

2.14 Δράσεις της UNESCO για την παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά

Η Συνθήκη για την προστασία της παγκόσμιας κληρονομιάς υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση της UNESCO στις 16 Νοεμβρίου το 1972. Με την υπογραφή της, τα κράτη μέλη αναγνωρίζουν ότι οι χώροι που βρίσκονται στην εθνική τους επικράτεια και έχουν εγγραφεί στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς

¹⁵⁸ Όπ. π.

¹⁵⁹ Όπ. π.

¹⁶⁰ UNESCO, Πολιτισμός.

¹⁶¹ Ελληνική Εθνική Επιτροπή για την UNESCO, *Απολογισμός*, 2013.

¹⁶² Ισοκράτης, Νόμος 3028/2002.

¹⁶³ Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά, *Νόμος 3529/2006*.

¹⁶⁴ Δελλαπόρτας, 2005

¹⁶⁵ Εφημερίς της Κυβερνήσεως, 2002.

¹⁶⁶ Ευρωπαϊκή Ένωση (2009) και Λειβαδάρας (2015).

¹⁶⁷ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Πολιτισμός.

¹⁶⁸ Ελληνική Δημοκρατία, *Δράσεις του ΥΠ.ΠΟ*.

¹⁶⁹ UNESCO, Emergency Situations.

αποτελούν –με κάθε επιφύλαξη της εθνικής κυριαρχίας και των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας– παγκόσμια κληρονομιά «για την προστασία της οποίας είναι υπεύθυνη η διεθνής κοινότητα που πρέπει να εργαστεί ως σύνολο γι αυτό το σκοπό».¹⁷⁰

Η αποστολή της UNESCO είναι να ενθαρρύνει τα κράτη μέλη να υπογράψουν τη συνθήκη του 1972 για να διασφαλίσουν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και να δημιουργήσουν συστήματα ελέγχου που θα αναφέρουν σε τακτική βάση την κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι χώροι παγκόσμιας κληρονομιάς στην επικράτεια τους. Τα μνημεία που συγκαταλέγονται στον κατάλογο της παγκόσμιας κληρονομιάς επιλέγονται και εγκρίνονται βάσει της αξίας τους ως τα καλύτερα παραδείγματα της δημιουργικής ευφυΐας του ανθρώπου.

Το κέντρο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς¹⁷¹ που δημιουργήθηκε το 1992 είναι το κέντρο παρακολούθησης και συντονιστής της UNESCO για όλα τα ζητήματα που αφορούν την παγκόσμια κληρονομιά. Αρμοδιότητες του κέντρου αυτού είναι να:

- Οργανώνει τις ετήσιες συνεδριάσεις της Παγκόσμιας Επιτροπής Κληρονομιάς και του Γραφείου της.
- Ανανεώνει και συμπληρώνει τη λίστα των μνημείων παγκόσμιας κληρονομιάς και παρέχει συμβουλές στις χώρες- μέλη της UNESCO για την υποβολή υποψηφιοτήτων των μνημείων τους προκειμένου να ενταχθούν στη λίστα των μνημείων παγκόσμιας κληρονομιάς.
- Οργανώνει την παροχή διεθνούς βοήθειας από το Παγκόσμιο Ταμείο Κληρονομιάς αξιολογώντας τις εκάστοτε ανάγκες.
- Συγκεντρώνει και συντονίζει τις αναφορές για την κατάσταση των διαφόρων μνημείων.
- Συντονίζει την άμεση δράση που πρέπει να αναληφθεί όταν μια τοποθεσία απειλείται.
- Διοργανώνει σεμινάρια τεχνογνωσίας και συνέδρια, καθώς και σεμινάρια με διδακτικό υλικό για την παγκόσμια κληρονομιά, με σκοπό την αφύπνιση των νέων για τη σημασία της διάσωσης των μνημείων παγκόσμιας κληρονομιάς.¹⁷²

2.14.1 Ελληνικά μνημεία που ανήκουν στον κατάλογο

Μετά την πρόσφατη (2016) ένταξη του αρχαιολογικού χώρου των Φιλιππων, στον κατάλογο των Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, τα Ελληνικά μνημεία σ' αυτόν ανέρχονται σε δεκαοκτώ. Δεκαέξι από αυτά είναι πολιτιστικά:

1. Ναός Επικούρειου Απόλλωνος στις Βάσες (χρονολογία ένταξης 1986)
2. Αρχαιολογικός χώρος Ακρόπολης (1987)
3. Αρχαιολογικός χώρος Δελφών (1987)
4. Ιερό του Ασκληπιού στην Επίδαυρο (1988)
5. Παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά μνημεία Θεσσαλονίκης (1988)
6. Μεσαιωνική πόλη της Ρόδου (1988)
7. Αρχαιολογικός χώρος Ολυμπίας (1989)
8. Αρχαιολογικός χώρος Μυστρά (1989)
9. Δήλος (1990)
10. Μονή Δαφνίου, Μονή Οσίου Λουκά και Νέα Μονή Χίου (1990)
11. Αρχαιολογικός χώρος Ηραίου Σάμου (1992)

¹⁷⁰ Ελλ. Εθν. Επιτροπή για την UNESCO, Πολιτισμός.

¹⁷¹ World Heritage Centre

¹⁷² Ίδρυμα Βαρδινογιάννη, Προστασία Παγκόσμιας Κληρονομιάς.

12. Αρχαιολογικός χώρος Αιγών (σημερινή Βεργίνα, 1996)
13. Αρχαιολογικοί χώροι Μυκηνών και Τίρυνθας (1999)
14. Ιστορικό κέντρο (Χώρα) με τη μονή του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και το σπήλαιο της Αποκάλυψης στην Πάτμο (1999)
15. Παλαιά πόλη της Κέρκυρας (2007)
16. Αρχαιολογικός χώρος Φιλίππων (2016)

Δύο ακόμη είναι μεικτά, αποτελούν δηλαδή συνδυασμό πολιτισμικών και φυσικών χαρακτηριστικών:

17. Μετέωρα (1988)
18. Άθως (Άγιο Όρος, 1988)¹⁷³

2.14.2 Ελληνικά αιτήματα που εκκρεμούν

Η Ελλάδα έχει υποβάλει δεκατέσσερα ακόμη μνημεία για τα οποία προτίθεται να καταθέσει ολοκληρωμένη αίτηση στο μέλλον. Όλες οι ελληνικές υποψηφιότητες που εκκρεμούν αυτή τη στιγμή, κατατέθηκαν τον Ιανουάριο του 2014. Στις υποψηφιότητες αυτές συμπεριλαμβάνονταν και ο αρχαιολογικός χώρος των Φιλίππων, ο οποίος, κατά τη σύνοδο της UNESCO στην Κωνσταντινούπολη, τον Ιούλιο του 2016, εντάχθηκε στα Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς¹⁷⁴. Οι υποψηφιότητες τις οποίες προτίθεται να υποβάλλει η Ελλάδα¹⁷⁵, είναι:

1. Αρχαία Ελληνικά θέατρα (Διονύσου στην Αθήνα, Αμφιαράειου Αττικής, Επιδαύρου, Μεγαλόπολης, Άργους, Δελφών, Ερέτριας, Λάρισσας, Δήλου, Μήλου, Λίνδου, Οινιαδών, Δωδώνης, Απτέρας στην Κρήτη, Μαρωνείας στη Ροδόπη)
2. Περιοχή Λαυρεωτικής
3. Αρχαίοι οχυρωματικοί πύργοι στο Αιγαίο (Χειμάρρου στη Νάξο, Αγ. Πέτρου στην Άνδρο, Αγ. Τριάδας στην Αμοργό, Λευκός Πύργος Σίφνου, Λευκός Πύργος Σερίφου, Αγ. Μαρίνας στην Κέα, Δρακάνου στην Ικαρία, Καστελλόριζου, Ρω, Στρογγύλης στα Δωδεκάνησα)
4. Αρχαιολογικός χώρος αρχαίας Μεσσήνης
5. Αρχαιολογικός χώρος Νικόπολης
6. Κάστρο της Σπιναλόγκας
7. Φαράγγι του Εθνικού Δρυμού της Σαμαριάς¹⁷⁶
8. Προμαχωνικά οχυρωματικά έργα του Ύστερου Μεσαίωνα στην Ελλάδα (Κέρκυρας, Ζακύνθου, Κορώνης, Μεθώνης, Ναυπλίου [Μπούρτζι, Παλαμήδι, Ακροναυπλία], Ηρακλείου, Χανίων, Ρόδου, Μυτιλήνης)
9. Μινωικά ανακτορικά κέντρα (Κνωσός, Φαιστός, Μάλια, Ζάκρος, Κυδωνία)
10. Εθνικός δρυμός Δαδιάς-Λευκίμμης-Σουφλίου
11. Απολιθωμένο δάσος της Λέσβου
12. Περιοχή Πρεσπών: μεγάλη και μικρή Πρέσπα, συμπεριλαμβανομένων και των Βυζαντινών και υστερο-Βυζαντινών τους μνημείων.
13. Ευρύτερη περιοχή του όρους Ολύμπου
14. Ζαγοροχώρια – Εθνικός Δρυμός Βόρειας Πίνδου.¹⁷⁷

¹⁷³ UNESCO, 2016.

¹⁷⁴ Ελληνική Εθνική Επιτροπή για την UNESCO, 2016.

¹⁷⁵ Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το όριο υποβολής αιτήσεων είναι δύο μνημεία ανά έτος από κάθε κράτος (UNESCO, *Operational Guidelines*, 2015).

¹⁷⁶ Η πιθανότητα διαγραφής του Φαραγγιού από τη λίστα υποψηφιοτήτων (λόγω παραλείψεων της Ελλάδας) απασχόλησε πρόσφατα τα ΜΜΕ. Κάποια έδωσαν τη λανθασμένη εντύπωση πως το μνημείο έχει ήδη εγγραφεί στον κατάλογο της UNESCO (Flash News, 2016).

Στην Ελλάδα, τη θέση προέδρου της εθνικής επιτροπής της UNESCO κατέχει η κα. Μαρία Αικατερίνη Παπαχριστοπούλου-Τζιτζικώστα.¹⁷⁸

2.15 Θετικές και αρνητικές επιπτώσεις της ένταξης μιας τοποθεσίας στον κατάλογο της UNESCO.

Είναι προφανές πως, τόσο τα κράτη τα οποία μπαίνουν στην κοπιώδη, μακρόχρονη και πολυέξοδη¹⁷⁹ διαδικασία προετοιμασίας των φακέλλων που θα υποβάλλουν για ένταξη των μνημείων τους στον κατάλογο των Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, όσο και οι τοπικοί φορείς που συχνά πιέζουν για την προώθηση τέτοιων υποψηφιοτήτων, προσδοκούν θετικά οφέλη από μια τέτοια εξέλιξη.

2.15.1 Θετικές επιπτώσεις

Σε πολλές περιπτώσεις, οι παραπάνω προσδοκίες επιβεβαιώνονται, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό. Αρχικά, η αναγνώριση ενός τοπικού ή εθνικού μνημείου από το σύνολο της ανθρωπότητας έχει θετικό αντίκτυπο στο συλλογικό αίσθημα,¹⁸⁰ πράγμα που με τη σειρά του μπορεί να συμβάλει στην προστασία του μνημείου, καθώς η τοπική κοινωνία ευαισθητοποιείται και τα μέλη της εμφανίζονται πιο πρόθυμα να το προστατέψουν.¹⁸¹

Ο χαρακτηρισμός ενός χώρου ως «Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς» αυξάνει το κύρος¹⁸² του. Μολονότι η χρηματοδότηση από την UNESCO είναι περιορισμένη,¹⁸³ το κύρος που συνεπάγεται η εγγραφή στον κατάλογο της UNESCO σημαίνει πως το μνημείο έχει πολύ μεγαλύτερες πιθανότητες να κινήσει την προσοχή διεθνών οργανισμών και να θεωρηθεί άξιο να λάβει οικονομική ενίσχυση από κρατικούς ή ιδιωτικούς φορείς. Για παράδειγμα, η Κέρκυρα επιλέχθηκε να συμμετάσχει σε ένα διεθνές πρόγραμμα για τη Βιώσιμη Διαχείριση Πολιτιστικής Κληρονομιάς, για το οποίο έλαβε χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση που ανερχόταν σε πάνω από 1,7 εκατομμύρια ευρώ.¹⁸⁴ Παράλληλα, η ένταξη ενός μνημείου στον κατάλογο παγκόσμιας κληρονομιάς προσφέρει στην τοπική κοινωνία και στο κράτος -στα όρια των οποίων βρίσκεται το μνημείο- τη δυνατότητα πρόσβασης στη συσσωρευμένη γνώση διεθνών οργανισμών και σε νέες τεχνολογίες για την προστασία του.¹⁸⁵

Αναμφίβολα, η εγγραφή ενός χώρου στον κατάλογο της UNESCO τον καθιστά ευρύτερα γνωστό παγκοσμίως,¹⁸⁶. Φυσική συνέπεια της αύξησης της φήμης ενός μνημείου είναι η αύξηση της ανταγωνιστικότητάς του ως τουριστικού προορισμού σε σχέση με άλλους προορισμούς, πράγμα που φυσικά οδηγεί σε αύξηση της ροής επισκεπτών, η οποία μπορεί να είναι σημαντική¹⁸⁷.

Από αυτή την αύξηση της τουριστικής κίνησης υπάρχουν πολλές προσδοκίες: ελπίζεται πως θα τονώσει την τοπική οικονομία, δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας, ενώ παράλληλα θα επιφέρει μεγαλύτερα έσοδα στο κράτος¹⁸⁸. Επίσης, θεωρείται ότι η αύξηση του τουρισμού μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη

¹⁷⁷ UNESCO, Tentative Lists, Greece (1916).

¹⁷⁸ Ελλ. Εθν. Επιτροπή για την UNESCO, η Ελλ. Εθν. Επιτροπή για την UNESCO.

¹⁷⁹ Kayahan & Vanblarcom, 2012, Mizuho, 2011.

¹⁸⁰ Mizuho, 2011.

¹⁸¹ Department for Culture, Media and Sport (Μεγ. Βρετ), 2007, § 233.

¹⁸² Department for Culture, Media and Sport (Μεγ. Βρετ), 2008.

¹⁸³ George Wright Society και UNESCO, *Funding*.

¹⁸⁴ Γρηγορίου, 2014(α).

¹⁸⁵ George Wright Society.

¹⁸⁶ Australian Government, *Implications of World Heritage Listing*(2016).

¹⁸⁷ Όπ. π.

¹⁸⁸ Harrison & Hitchcock, 2005.

υποβαθμισμένων περιοχών, δημιουργία σύγχρονων υποδομών και βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης.¹⁸⁹ Ωστόσο, όπως δείχνει η εμπειρία της Κέρκυρας, για την οποία θα μιλήσουμε στο 4^ο κεφάλαιο, οι προσδοκίες αυτές δεν επιβεβαιώνονται πάντα.

Τέλος, το κύρος του θεσμού των Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς λειτουργεί προστατευτικά για τα μνημεία που έχουν εγγραφεί σ' αυτόν, καθώς ο φόβος της διαγραφής έχει βαρύνουσα σημασία στα εθνικά και τοπικά κέντρα λήψης αποφάσεων. Ως αποτέλεσμα, οι κρατικές και τοπικές αρχές επιδεικνύουν δισταγμό όταν πρόκειται να εγκρίνουν ενέργειες που θα μπορούσαν να έχουν δυσμενή αντίκτυπο στο προστατευόμενο μνημείο, ενώ εμφανίζονται πιο πρόθυμες για την ανάληψη δράσεων που προωθούν τη διατήρηση και προστασία του.¹⁹⁰

2.15.2 Αρνητικές επιπτώσεις

Φυσικά, παρά τα πλεονεκτήματα, η ένταξη ενός μνημείου στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς δε συνεπάγεται αυτόματη επίλυση όλων των προβλημάτων της περιοχής ή του μνημείου. Αντιθέτως, και παρά την προστασία της UNESCO ή την καλύτερη πρόσβαση σε διεθνή χρηματοδότηση ή τεχνογνωσία, η ένταξη μπορεί να δημιουργήσει περισσότερα προβλήματα, ιδίως εάν οδηγήσει σε μεγάλη αύξηση του αριθμού των επισκεπτών σε μια περιοχή χωρίς τις κατάλληλες υποδομές.¹⁹¹

Μολονότι ευκτέα, η αύξηση των επισκεπτών δεν αποτελεί πάντα θετική εξέλιξη, αλλά ενδέχεται να επηρεάσει αρνητικά, τόσο το μνημείο όσο και την τοπική κοινωνία. Μπορεί φυσικά τα έσοδα να αυξάνονται αλλά, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο ταξιδιωτικός συγγραφέας και φιλέλληνας Patrick Leigh Fermor, «Ο τουρισμός καταστρέφει ό,τι αγαπά.»¹⁹²

Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι ο παραδοσιακός οικισμός Alberobello¹⁹³, στην Ιταλία και η ιστορική πόλη Lijiang¹⁹⁴, στην Κίνα, των οποίων ο χαρακτήρας αλλοιώθηκε σε μεγάλο βαθμό μετά την εγγραφή τους στον κατάλογο της UNESCO, συνέπεια της μαζικής εισροής τουριστών.¹⁹⁵ Σε άλλες περιπτώσεις, η μαζική εισβολή τουριστών απειλεί παραδοσιακές πρακτικές ή μπορεί να αλλοιώσει τη φυσική ομορφιά του τοπίου.¹⁹⁶

Σε κάποιες περιπτώσεις, η αύξηση της τουριστικής κίνησης μπορεί να προκαλέσει φθορές που θέτουν σε κίνδυνο το μνημείο. Για παράδειγμα, η Πυραμίδα του Χέοπα έκλεισε για το κοινό το 1998, «για έργα συντήρησης που σκοπό είχαν να αναιρέσουν κάποιες από τις επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού στο μνημείο. Σύμφωνα με το BBC, “Τα επίπεδα υγρασίας στις σήραγγες και τους θαλάμους [...] ανέρχονταν σε 80%, λόγω του τεράστιου αριθμού των επισκεπτών” [...]. Έκτοτε, ο αριθμός των επισκεπτών που μπορούν να μπουν στην πυραμίδα περιορίστηκε σε 300 ανά ημέρα.»¹⁹⁷

Τέλος, το κύρος της UNESCO είναι το μόνο όπλο που διαθέτει ο οργανισμός, καθώς δεν έχει τη δυνατότητα να επιβάλει οικονομικές ή άλλες κυρώσεις. Ωστόσο, το κύρος από μόνο του μπορεί να αποδειχθεί ανεπαρκές για να αποτρέψει ενέργειες που βλάπτουν ένα Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς ή να ενθαρρύνει τις κυβερνήσεις να προβούν στις απαραίτητες ενέργειες για την προστασία του. Όπως

¹⁸⁹ Όπ. π.

¹⁹⁰ Seetharaman, 2016.

¹⁹¹ Osborne, 2009.

¹⁹² Thubron, C., *Patrick Leigh Fermor*, 2011. Αναφορά στο Cleere, 2011.

¹⁹³ UNESCO, 1996.

¹⁹⁴ UNESCO, 2012(β).

¹⁹⁵ Cleere, H., 2011.

¹⁹⁶ IMPACT, 2008.

¹⁹⁷ Ord, 2011.

μάλιστα απέδειξαν πρόσφατες εμπειρίες, το κύρος του θεσμού αδυνατεί να προστατεύσει μνημεία τα οποία βρίσκονται σε περιοχές όπου μαίνονται ένοπλες συρράξεις.¹⁹⁸

2.15.3 Αυστηρές απαιτήσεις

Η UNESCO έχει συγκεκριμένες απαιτήσεις όσον αφορά τις προδιαγραφές που πρέπει να πληροί ένα μνημείο, τόσο για την εγγραφή του στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς, όσο και για την παραμονή του σε αυτόν. Οι κανονισμοί της UNESCO δεν είναι αυθαίρετοι, αλλά βασίζονται σε διεξοδική μελέτη του μνημείου και του περιβάλλοντός του από καταξιωμένους διεθνείς οργανισμούς, οι οποίοι συμβουλεύουν την UNESCO.¹⁹⁹

Μολονότι οι παράμετροι προστασίας του οργανισμού υποστηρίζονται από τη σύγχρονη επιστημονική έρευνα ως απαραίτητες για τη σωστή διατήρηση των πολιτιστικών πόρων,²⁰⁰ κάποιιοι διαφωνούν, θεωρώντας τους κανονισμούς της UNESCO ιδιαίτερα περιοριστικούς ή υπερβολικά αυστηρούς και άκαμπτους.²⁰¹ Κάποιες φορές οι τοπικές αρχές ανακοινώνουν ενέργειες οι οποίες έρχονται σε σύγκρουση με τις προδιαγραφές της UNESCO. Σε τέτοιες περιπτώσεις, η UNESCO περιορίζεται συνήθως σε αυστηρές συστάσεις και εάν αυτές δεν εισακουστούν επισείει την απειλή διαγραφής του μνημείου από τον Κατάλογο. Μολονότι τις περισσότερες φορές το κύρος του οργανισμού είναι αρκετό να υποχρεώσει τις αρμόδιες αρχές σε συμμόρφωση, άλλες φορές προτάσσονται διαφορετικές προτεραιότητες. Σε τέτοιες περιπτώσεις, αν το μνημείο είναι ήδη ενταγμένο, η UNESCO μπορεί να προχωρήσει στον αποχαρακτηρισμό του Μνημείου, όπως έγινε στις περιπτώσεις του Ομάν και της Κοιλιάδας του Έλβα²⁰². Σε άλλες περιπτώσεις, όπως π.χ. στην Κνωσό, η αίτηση ένταξης δε γίνεται δεκτή έως ότου οι αρμόδιες αρχές συμμορφωθούν με τις προδιαγραφές της UNESCO για το μνημείο²⁰³.

Κάποιες φορές οι τοπικές αρχές μπορεί να αποφεύγουν να υποβάλλουν αίτηση για εγγραφή ενός τοπικού μνημείου στον Κατάλογο της UNESCO, ακριβώς για να αποφύγουν τις δεσμεύσεις που θα συνεπαγόταν η ένταξη.²⁰⁴ Υπάρχει επίσης το ενδεχόμενο, ένα μνημείο να αλλοιώνεται από δραστηριότητες οι οποίες παραβιάζουν το καθεστώς προστασίας και είναι ασύμβατες με το χαρακτηρισμό του ως Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς όπως στην περίπτωση των Δελφών.²⁰⁵ Πιθανώς όσοι προβαίνουν σε τέτοιες ενέργειες το κάνουν με την πεποίθηση ότι δε θα γίνουν αντιληπτές καθώς τα μέσα της UNESCO είναι περιορισμένα.²⁰⁶ Εναλλακτικά, ίσως να βασίζονται στην ελπίδα ότι ο Οργανισμός θα διστάσει να προβεί σε διαγραφή, εφόσον κάτι τέτοιο έγινε μόλις δύο φορές. Τέλος, υπάρχουν περιπτώσεις Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς που αντιμετωπίζουν σημαντικά οικονομικά προβλήματα τα οποία περιορίζουν τις δυνατότητες συντήρησής τους, όπως π.χ. η Μεσαιωνική Πόλη της Ρόδου.²⁰⁷

Οι παραπάνω περιπτώσεις δεν αποκλείουν φυσικά πολλές άλλες θετικές πρακτικές, όπως π.χ. του Ντουμπρόβνικ της Κροατίας, το οποίο έχει υποδειγματικά διαχειριστεί τον αρχιτεκτονικό του πλούτο²⁰⁸.

¹⁹⁸ Seetharaman, 2016

¹⁹⁹ IUCN, ICCROM και ICOMOS (βλ. ενότητα 2.7)

²⁰⁰ Καπενανάκη-Μπριασούλη, 2009 (α), Bdonline, 2016.

²⁰¹ Bdonline, 2016, Σαρής, 2009, Ghosh, 2016.

²⁰² Στις οποίες αναφερθήκαμε παραπάνω.

²⁰³ Καπενανάκη-Μπριασούλη, 2009 (α).

²⁰⁴ Seetharaman, 2016.

²⁰⁵ Σανούδου, 2012, AmfissaFace, 2016.

²⁰⁶ Χαρακτηριστικά αναφέρουμε πως η τελευταία ενημέρωση του Οργανισμού για τον Αρχαιολογικό Χώρο των Δελφών φέρει ημερομηνία 1993 (βλ. UNESCO, *Delphi*).

²⁰⁷ Μυρίλλα (2011).

²⁰⁸ Uskokovic, *Financial incentives*.

Τα κράτη που ακολουθούν τους κανόνες προστασίας και διατήρησης της UNESCO δεν απολαμβάνουν μόνο την προστασία του διεθνούς οργανισμού και την αίγλη που παρέχει ο χαρακτηρισμός «Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς» αλλά και όλα τα οφέλη που συνεπάγεται ένα υψηλής αξίας καλοδιατηρημένο πολιτιστικό προϊόν, στα οποία μπορεί να συμπεριλαμβάνονται διαρκής τοπική ανάπτυξη (ακόμα και σε περιόδους ύφεσης), σταθερή ζήτηση, υψηλά έσοδα, κ.ά. Με άλλα λόγια, απολαμβάνουν τις θετικές επιπτώσεις της απόφασης να καταβάλλουν πόρους και προσπάθεια για να διατηρήσουν ως κόρη οφθαλμού κάτι σπάνιο και θαυμαστό.

2.15.4 Το παράδειγμα της Βαρκελώνης

Ένα παράδειγμα ορθής ανάπτυξης με κεντρικό πυλώνα τον πολιτισμό, αποτελεί η Βαρκελώνη, η Ισπανική πόλη που, μετά από μια πορεία τριάντα και περισσότερων ετών, κατάφερε να είναι ένας από τους πλέον αναγνωρίσιμους και δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς παγκοσμίως. Η Βαρκελώνη επέλεξε να τονίσει την ξεχωριστή αρχιτεκτονική και πολιτιστική της κληρονομιά, ξεφεύγοντας από το τυποποιημένο μοντέλο της Ισπανίας και άλλων Μεσογειακών χωρών που είχαν (και έχουν) ως κεντρικό πυλώνα το τρίπτυχο ήλιος, θάλασσα, άμμος.²⁰⁹

«Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 οι ηγεσίες της Βαρκελώνης ανέπτυξαν ένα συγκεκριμένο μοντέλο αστικής διακυβέρνησης το οποίο διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο και επηρέασε την πολιτιστική και κοινωνική ζωή της πόλης. Τα κύρια σημεία εστίασης του μοντέλου διακυβέρνησης της Βαρκελώνης είναι:

1. Η δημιουργία συναίνεσης μεταξύ των δημόσιων φορέων
2. Η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στην χρηματοδότηση των έργων
3. Η δημιουργία ανεξάρτητων φορέων για το σχεδιασμό και την χρηματοδότηση
4. Η στήριξη μιας αρχιτεκτονικής προσέγγισης για την ανάπλαση της πόλης
5. Η εισαγωγή ενιαίου στρατηγικού σχεδιασμού
6. Η εστίαση στις “νέες και καλές ιδέες” πριν από την παροχή μεγάλης χρηματοδότησης»²¹⁰

Το παράδειγμα της Βαρκελώνης αποδεικνύει πόσο σημαντικό είναι να τίθενται εξ αρχής στόχοι και οράματα για τη βελτίωση και την ανάπτυξη μιας περιοχής, τόσο σε πολιτιστικό επίπεδο όσο και σε οικονομικό. Κανένας δεν μπορεί να αμφισβητήσει πως η πολιτιστική κληρονομιά μιας χώρας αποτελεί και την ταυτότητά της, έναν αναπαλλοτρίωτο και πολύτιμο πόρο.

2.15.5 Η αξία του θεσμού των Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς

Πολλοί, όπως ο πρεσβευτής της Ελλάδος στην UNESCO, Γ. Αναστασόπουλος, διερωτώνται κατά πόσο έχει αξία η εγγραφή ενός χώρου στα Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς, με δεδομένο ότι ο Κατάλογος της UNESCO διγκώνεται διαρκώς με την ένταξη νέων μνημείων. Διατυπώνεται μάλιστα η ανησυχία μήπως αυτή η διαρκής αύξηση επιφέρει τελικά την πλήρη απαξίωση του θεσμού.²¹¹ Χαρακτηριστικά αναφέρουμε πως σήμερα ο Κατάλογος Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς περιέχει ήδη 1052 μνημεία²¹², ενώ εκκρεμούν 1643 υποψηφιότητες, από 173 κράτη²¹³.

²⁰⁹ Τα οποία είναι συλλογικά γνωστά στην τουριστική βιομηχανία ως τα τρία S: sea, sun, sand (βλ. Αρτίκης & Λιώκης, 2014).

²¹⁰ Όπ. π., σελ. 60.

²¹¹ Αναστασόπουλος, 2005.

²¹² UNESCO, *World Heritage List*.

²¹³ UNESCO, *Tentative Lists*.

Τέτοια ερωτήματα ωστόσο δε φαίνεται να εμποδίζουν τις φιλοδοξίες πολλών κρατών-μελών της UNESCO να εντάξουν περισσότερα τοπία στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς. Κράτη που δεν έχουν ενταχθεί στον Κατάλογο της UNESCO δίνουν σκληρές μάχες και ασκούν πολιτικές πιέσεις για το χαρακτηρισμό και δικών τους μνημείων ως Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς. Για τις χώρες αυτές μια ένταξη στον Κατάλογο μπορεί να είναι και ζήτημα εθνικής υπερηφάνειας, ενώ πολλές αναπτύσσουν τη θεωρία της ισογεωγραφικής κατανομής.²¹⁴

²¹⁴ Αναστασόπουλος, 2005.

Κεφάλαιο 3. Η υποψηφιότητα της Κνωσού για ένταξη στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO

3.1 Κνωσός – Ιστορική αναδρομή

Η Κνωσός είναι ο μεγαλύτερος και γνωστότερος αρχαιολογικός χώρος της Κρήτης. Βρίσκεται περίπου πέντε χιλιόμετρα νοτιοανατολικά του Ηρακλείου και καλύπτει έκταση περίπου δεκαπέντε τετραγωνικών χιλιομέτρων. Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα που αποκαλύφθηκαν στην περιοχή τεκμηριώνουν συνεχή κατοίκησή της από τα τέλη της 7^{ης} χιλιετίας π.Χ. έως και τα ρωμαϊκά χρόνια.²¹⁵

Η Κνωσός θεωρείται το σημαντικότερο κέντρο του Μινωικού Πολιτισμού, ο οποίος άκμασε στο νησί την εποχή του Χαλκού. Πιστεύεται πως αποτελούσε το κέντρο διοίκησης της Μινωικής Κνωσού. Η θέση της επιτρέπει τον έλεγχο της γύρω πεδιάδας και της πρόσβασης προς τη θάλασσα. Το όνομα της Κνωσού συνδέεται με συναρπαστικούς μύθους όπως του Μίνωα, του Μινώταυρου και του Θησέα, του Δαίδαλου και του Ίκαρου. Αναφορές για την Κρήτη της εποχής του Χαλκού βρίσκουμε στον Όμηρο, στο Θουκυδίδη, στον Ησίοδο, στον Πλούταρχο.²¹⁶

Οι πρώτες ανασκαφές στην Κνωσό ξεκίνησαν το 1878 από τον Μίνωα Καλοκαιρινό, ο οποίος πρώτος εντόπισε τη θέση. Αργότερα ασχολήθηκαν ο Αμερικανός πρόξενος W. J. Stillman και ο Γερμανός H. Schliemann (ο οποίος είχε ήδη ανασκάψει την Τροία και τις Μυκήνες). Ωστόσο, η απόκτηση άδειας ανασκαφών από τις Οθωμανικές αρχές ήταν τόσο πολύπλοκη και δαπανηρή ώστε αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την προσπάθεια. Ο A. Evans, ο μετέπειτα ανασκαφέας της Κνωσού, επισκέφθηκε και εκείνος τις υπάρχουσες τομές και ίδρυσε ένα Ταμείο (Cretan Exploration Fund) με σκοπό τη συγκέντρωση πόρων για την απαλλοτρίωση της περιοχής. Όταν η Κρήτη ανακηρύχθηκε ανεξάρτητη το 1898, θεσπίστηκε νόμος με τον οποίο όλες οι αρχαιότητες κηρύσσονταν κτήμα της πολιτείας. Πολλοί αρχαιολόγοι έσπευσαν να ζητήσουν άδεια από τη νέα κυβέρνηση του νησιού για ανασκαφές στο χώρο, αλλά βρέθηκαν προ τετελεσμένων γεγονότων. Όταν ήδη ιδιοκτήτης της περιοχής, ο A. Evans έλαβε άδεια από την Κρητική Πολιτεία να ανασκάψει το χώρο το 1900, πράγμα το οποίο έκανε, ολοκληρώνοντας την ανασκαφή και την αναστήλωση του χώρου μέσα σε λίγα μόλις χρόνια.²¹⁷

Το πρώτο ανάκτορο κτίστηκε περίπου το 2000 π.Χ. στο νότιο άκρο του αρχαιολογικού χώρου, αλλά καταστράφηκε από σεισμό το 1900 π.Χ. Αμέσως επισκευάστηκε, αλλά ένας άλλος σεισμός, γύρω στο 1700 π.Χ., το κατέστρεψε ξανά. Αμέσως οικοδομήθηκε το νέο ανάκτορο, το οποίο καταστράφηκε στα μέσα του 14^{ου} αιώνα π.Χ. (υστερομινωική εποχή III A) από πυρκαγιά χωρίς να αντικατασταθεί από νέο.²¹⁸ Μετά τη μερική καταστροφή, εγκαταστάθηκαν στην πόλη Μυκηναίοι, όπως μαρτυρούν οι πινακίδες που βρέθηκαν σε Γραμμική γραφή Β, οι οποίες αντικατέστησαν την προϋπάρχουσα γραμμική Α.²¹⁹ Για πολύ καιρό θεωρείτο πως η περιοχή έπαψε να κατοικείται στην ύστερη εποχή του χαλκού. Ωστόσο, πρόσφατες αρχαιολογικές έρευνες απέδειξαν πως, κατά την πρώιμη εποχή του Σιδήρου, στην περιοχή ανθούσε ένα σημαντικό κέντρο εμπορίου, όπως αποδεικνύουν τα κινητά ευρήματα. Αργότερα, στην περιοχή ιδρύθηκαν άλλα οικιστικά κέντρα, μεταξύ των οποίων μια Ελληνιστική πόλη και μια Ρωμαϊκή αποικία. Στη βυζαντινή εποχή η Κνωσός αποτέλεσε έδρα επισκόπου, ενώ, μετά την αραβική κατάκτηση της Κρήτης, το λιμάνι του Χάνδακα (σημερινού Ηρακλείου) απέκτησε μεγαλύτερη σημασία. Στην περιοχή της Κνωσού έμεινε μόνο

²¹⁵ Οδυσσεύς, *Κνωσός*.

²¹⁶ Boulotis, 2008.

²¹⁷ Όπ. π.

²¹⁸ Οδυσσεύς, *Κνωσός*.

²¹⁹ MacGillivray, 2001.

ένας μικρός οικισμός, ονόματι Μακρύτοιχος, από έναν τοίχο της ρωμαϊκής αποικίας πάνω στην οποία είχε χτιστεί.²²⁰

Το οικοδομικό σύνολο που αντικρύζει σήμερα ο επισκέπτης χρονολογείται στη δεύτερη φάση ανοικοδόμησης, τη λεγόμενη νεοανακτορική (1700-1450 π.Χ.), και οφείλει μεγάλο μέρος της σημερινής του εμφάνισης στην αναστήλωση του Evans.²²¹ Μολονότι είναι γνωστό ως το «Παλάτι της Κνωσού», το οικιστικό σύνολο φαίνεται πως ποτέ δεν ήταν αποκλειστικά κατοικία ενός μονάρχη και της οικογένειάς του. Αντίθετα, οι διάφοροι χώροι του μαρτυρούν χρήσεις που συνάδουν με το χαρακτηρισμό της Κνωσού ως οικονομικού, θρησκευτικού και διοικητικού κέντρου της περιοχής, γι αυτό οι περισσότεροι ερευνητές προτιμούν τον όρο «ανακτορικό κέντρο».²²² Γύρω από το κέντρο αυτό αναπτυσσόταν μια πόλη η οποία κάλυπτε μεγάλη έκταση και υπολογίζεται πως θα είχε πληθυσμό περίπου 80.000 κατοίκους.²²³

Ο πολιτισμός που δημιούργησε το ανακτορικό αυτό κέντρο και τα ευρήματα που ανακαλύφθηκαν σ' αυτό ονομάστηκε, από το μυθικό βασιλιά Μίνωα, Μινωικός και ήταν ένας από τους πρώτους που άνθισαν στην Ευρώπη. Ήταν ένας σύνθετος και σε μεγάλο βαθμό αστικοποιημένος πολιτισμός, με πολύπλοκη κοινωνική ιεραρχία.²²⁴ Οι πινακίδες μαρτυρούν μεγάλο βαθμό εξειδίκευσης και έναν καλά οργανωμένο διοικητικό μηχανισμό, ενώ η τέχνη παρήγαγε έργα υψηλής αισθητικής που αποκαλύπτουν μια κοινωνία στην οποία ένα μέρος τουλάχιστον του πληθυσμού ζούσε με άνεση. Η κατασκευή και χρήση εγκαταστάσεων υγιεινής καθώς και τα εξελιγμένα συστήματα ύδρευσης και αποχέτευσης όμβριων υδάτων και υγρών αποβλήτων της Κνωσού,²²⁵ καθώς και το ιδιοφυές σύστημα αερισμού και θερμορύθμισης στις κατοικίες του ανακτόρου αποδεικνύουν τεχνικές γνώσεις και επινοήσεις που θα ανακαλύπτονταν ξανά μόλις στον 20^ο αιώνα.²²⁶

3.2 Προσπάθειες Ένταξης της Κνωσού στον κατάλογο της UNESCO

Το ανακτορικό κέντρο της Κνωσού αποτελεί τον καλύτερα σωζόμενο χώρο του Μινωικού πολιτισμού, ένα μνημείο που τεκμηριώνει την πολυπλοκότητα και τον υψηλό βαθμό εξέλιξης ενός από τους αρχαιότερους πολιτισμούς στον Ευρωπαϊκό χώρο. Θα περίμενε κανείς πως θα είχε ήδη συμπεριληφθεί στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς στη UNESCO, ωστόσο το ελληνικό αίτημα για την ένταξη του χώρου δεν έχει γίνει ακόμη δεκτό.²²⁷

Στις 6/7/2009, η UNESCO απέρριψε την ελληνική αίτηση, με βασικό αιτιολογικό την αυθαίρετη δόμηση που παρατηρείται γύρω από το Μινωικό ανάκτορο.²²⁸ Η ελληνική πλευρά άλλαξε τακτική, υποβάλλοντας, στις 16/1/2014, αίτημα για την ένταξη των πέντε σημαντικότερων Μινωικών θέσεων (Κνωσός, Φαιστός, Μάλια, Ζάκρος, Κυδωνία) στα Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς ως ενιαίο σύνολο με την επωνυμία Μινωικά Ανακτορικά Κέντρα.²²⁹ Ωστόσο, μολονότι πολύ πρόσφατα²³⁰, η επιτροπή της UNESCO ενέκρινε την ένταξη του αρχαιολογικού χώρου των Φιλιππων στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας

²²⁰ Οδυσσέας, *Κνωσός*.

²²¹ MacGillivray (2001).

²²² Boulotis (2008).

²²³ Οδυσσέας, *Κνωσός*.

²²⁴ Nanno Marinatos (2004).

²²⁵ Αγγελάκης, *Τεχνολογίες ύδρευσης και αποχέτευσης*.

²²⁶ Evans (1921)

²²⁷ UNESCO, *Minoan Palatial Centres*.

²²⁸ Γεωργούδης (2009).

²²⁹ UNESCO, *Minoan Palatial Centres*, Μεταξάς (2012).

²³⁰ Στη συνεδρίαση της 15/7/2016 στην Κωνσταντινούπολη (Ελληνική Εθνική Επιτροπή για την UNESCO, 2016).

Πολιτιστικής Κληρονομιάς, ο Μινωικός Πολιτισμός εξακολουθεί να μην εκπροσωπείται στον κατάλογο αυτό.

Πολλοί θεωρούν ότι οι απαιτήσεις που θέτει η UNESCO για την ένταξη της Κνωσού στον κατάλογο παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς είναι υπερβολικά αυστηρές.²³¹ Ωστόσο, κανείς δε μπορεί να αμφισβητήσει πως είναι λογικές. Είναι αναντίρρητο πως ένα καλά διατηρημένο πολιτιστικό στοιχείο μόνο οφέλη μπορεί να επιφέρει, τόσο στον τόπο όσο και στην κοινωνία.

Στην περίπτωση της Κνωσού είναι πλέον προφανές πως, επί δεκαετίες, οι εκάστοτε αρμόδιοι φορείς δεν λάμβαναν μέτρα για την διαχείριση αλλά και προστασία του χώρου της Κνωσού.²³² Οι καθυστερήσεις, η γραφειοκρατία, η έλλειψη ενδιαφέροντος και η μη λήψη έγκαιρων και σωστά μελετημένων αποφάσεων καθιστούν υπεύθυνες τις εκάστοτε αρμόδιες αρχές για την ελλιπή συντήρηση και διατήρηση τόσο του μνημείου όσο και του χώρου γύρω από αυτό.

Η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος κατοχυρώνεται από το άρθρο 24 του Συντάγματος του 1975/86, που ορίζει ότι για τη διαφύλαξη του το Κράτος υποχρεούται να λαμβάνει όλα τα απαραίτητα προληπτικά αλλά και κατασταλτικά μέτρα.²³³ Εκτός από τη συνταγματική προστασία, τα μνημεία της χώρας προστατεύονταν από μια σειρά νόμων και διαταγμάτων, με πιο πρόσφατο το Νόμο «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς»²³⁴, ο οποίος κλήθηκε να καλύψει τα κενά των προηγούμενων νομοθεσιών και συγχρόνως να προσαρμόσει το νομικό πλαίσιο στις σύγχρονες αντιλήψεις και τεχνολογίες.²³⁵ Ωστόσο, στην περίπτωση της Κνωσού αποδεικνύεται πως οι νόμοι μπορεί να υπάρχουν αλλά δεν εφαρμόζονται. «Όλες οι κυβερνήσεις ακολουθούν μια αναποτελεσματική και πελατειακή πολιτική σχετικά με την αυθαίρετη δόμηση η οποία έχει οδηγήσει στη νομιμοποίηση της παρανομίας και τη γελοιοποίηση της νομιμότητας. Η παρέμβαση στο χώρο γίνεται με γνώμονα την πελατειακή εξαπάτηση και την είσπραξη χρημάτων»²³⁶

Στην περίπτωση της Κνωσού επικρατεί η αταξία και κανένας δεν επεμβαίνει δραστικά για την επαναφορά της τάξης.²³⁷ «Εδώ και χρόνια οι ξένοι επισκέπτες έρχονται με την εικόνα της Μινωικής Κνωσού και του Μινωικού πολιτισμού αλλά τους υποδέχεται η σύγχρονη Κνωσός και ο σύγχρονος, “πολιτισμός”. Πολλές φορές έχουν δηλώσει την απογοήτευση τους και την απορία τους γιατί η Ελλάδα ζητά την επιστροφή των γλυπτών του Παρθενώνα όταν δεν φροντίζει τους θησαυρούς στην χώρα επικράτειας της».²³⁸

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονισθεί ότι η ένταξη της Κνωσού στον κατάλογο της Unesco δεν αποτελεί «μαγική λύση» για όλα τα προβλήματα του αρχαιολογικού χώρου (χρηματοδότηση, συντήρηση, χωροταξία κλπ). Αντίθετα η ένταξη σημαίνει ουσιαστικά την ανάληψη, από την πολιτεία, της υποχρέωσης για τη διατήρηση του συγκεκριμένου αρχαιολογικού χώρου σύμφωνα με τα πρότυπα της UNESCO. Η μη συμμόρφωση με αυτά τα πρότυπα επιφέρει τον κίνδυνο διαγραφής του μνημείου από τον κατάλογο της UNESCO, πράγμα το οποίο έχει συμβεί, έστω και μόνο δύο φορές στην ιστορία του θεσμού.²³⁹

«Είναι καιρός οι νουν έχοντες άρχοντες, αρχόμενοι και επαΐοντες να διατυπώσουν ένα σθεναρό κοινωνικό αίτημα για ουσιαστική τοπική ανάπτυξη που αξιοποιεί προστατεύοντας και προστατεύει, αξιοποιώντας το

²³¹ Καπετανάκη-Μπριασούλη (2009).

²³² Οπ. π.

²³³ Σύνταγμα της Ελλάδας, Άρθρο 24.

²³⁴ Ν. 3028/2002.

²³⁵ Δημητρόπουλος & Αλαχούζου (2004).

²³⁶ Περουλιού-Σεργάκη (2009).

²³⁷ Καπετανάκη-Μπριασούλη (2009)

²³⁸ Οπ.π

²³⁹ Πρόκειται για το Φυσικό Καταφύγιο του Όρυγος, στο Ομάν, και την κοιλάδα του Έλβα, στη Γερμανία, όπως ήδη αναφέρθηκε στο Κεφ. 2.

φυσικό και πολιτιστικό δυναμικό της Κνωσού. Αν δεν αναληφθούν αποφασιστικές δράσεις ορθής διαχείρισης της Κνωσού τώρα, η παρατεινόμενη καθυστέρηση θα κάνει το ομολογουμένως δύσκολο εγχείρημα αδύνατο. Οι πληγές της θα αυξάνονται, το ενδεχόμενο μελλοντικών αρνήσεων ένταξης της στους καταλόγους της UNESCO θα παραμένει ανοικτό και οι αντοχές της θα δοκιμάζονται σκληρά».²⁴⁰

3.3. Σχεδιασμός

Η δημιουργία ενός ολοκληρωμένου στρατηγικού σχεδίου αλλά και η εφαρμογή του παίζουν σημαντικό ρόλο για την ανάπτυξη και τη διαφύλαξη ενός φυσικού τοπίου, ενός καλλιτεχνικού ή οικιστικού δημιουργήματος ή μιας αρχαιολογικής περιοχής. Ένας τέτοιος σχεδιασμός άλλωστε είναι μια από τις προϋποθέσεις που θέτει η UNESCO για την ένταξη ενός μνημείου στον κατάλογο της.²⁴¹ Η Κέρκυρα, όπως θα δούμε παρακάτω, έχει καταρτίσει ένα διεξοδικό και αναλυτικό επιτελικό σχέδιο για τη διατήρηση της παλιάς πόλης, το οποίο αποτελεί το καλύτερο παράδειγμα τέτοιου σχεδιασμού στην Ελλάδα. Όμως, η αδυναμία που παρατηρείται στην εφαρμογή των επιταγών του σχεδίου αποδεικνύει πως ένα σχέδιο από μόνο του δεν είναι αρκετό. Δίχως τις απαραίτητες προϋποθέσεις της νομικής προστασίας και της επαρκούς εφαρμογής των νόμων, ακόμη και ο τελειότερος στρατηγικός σχεδιασμός είναι καταδικασμένος σε αποτυχία.

Το σχέδιο ωστόσο εξακολουθεί να αποτελεί ένα βασικό πρώτο βήμα, υπό την έννοια ότι χωρίς αυτό δεν είναι δυνατό να εντοπιστούν τα προβλήματα, να τεθούν προτεραιότητες και να επιλεγούν οι επιθυμητοί στόχοι. Μόνο πάνω σ' αυτή τη βάση μπορεί να σχεδιαστεί ένα πλαίσιο δράσης. Στην περίπτωση της Κνωσού, με βάση τα αρχαιολογικά και νομικά δεδομένα, θα πρέπει να ανασχεδιαστούν η χρήση γης και η κυκλοφορία στις ζώνες Α και Β γύρω από τον αρχαιολογικό χώρο, καθώς και η σύνδεσή του τελευταίου με την ευρύτερη περιφέρεια. Μία σειρά συμβατών χρήσεων που θα ακολουθούν κανόνες καλής λειτουργίας, θα περιλαμβάνει ήπια ανάπτυξη υπηρεσιών εξυπηρέτησης των επισκεπτών και του τοπικού πληθυσμού, προώθηση βιολογικής γεωργίας και κτηνοτροφίας, ήπιας αναψυχής, χειροτεχνίας και κατοικίας.

Το οικονομικό σκέλος θα πρέπει να εκτιμήσει το κόστος και τα οφέλη της προτεινόμενης ανάπλασης, τις ανάγκες σε οικονομικούς πόρους και τα διαθέσιμα δημοσιονομικά και οικονομικά εργαλεία που θα στηρίξουν το εγχείρημα. Τα κόστη της ανάπλασης θα είναι σίγουρα μεγάλο, αλλά αυτό δεν μπορεί να αποτελέσει δικαιολογία για την καταστροφή ή την εγκατάλειψη του μοναδικού πόρου στον οποίο μπορεί να στηρίζεται η διαρκής ανάπτυξη της περιοχής. Γι αυτό απαιτείται να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση σε ισχυρά ανταποδοτικά οφέλη για την τοπική κοινωνία ώστε να συνεργαστεί πρόθυμα και να επαυξήσει τις προσπάθειες αποκατάστασης της Κνωσού.²⁴²

3.4. Θετικές και αρνητικές συνέπειες που αναμένονται από την ένταξη της Κνωσού στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς

Στο κεφάλαιο 2 αναλύσαμε τα πιθανά θετικά ή αρνητικά αποτελέσματα από την ένταξη ενός μνημείου στον Κατάλογο της UNESCO. Ειδικά για την περιοχή της Κνωσού, η αύξηση του κύρους ενός ήδη γνωστού και δημοφιλούς προορισμού, θα οδηγήσει σε ακόμη περαιτέρω αύξηση του αριθμού των επισκεπτών. Αυτό, μολονότι αναμφίβολα θα έχει οικονομικά οφέλη για την τοπική κοινωνία, ενδέχεται να ασκήσει υπερβολικά μεγάλες πιέσεις στην υπάρχουσα τουριστική υποδομή, προξενώντας δυσάρεστα φαινόμενα όπως συνωστισμός και υποβάθμιση των υπηρεσιών, με αποτέλεσμα τη μείωση της ελκυστικότητας της

²⁴⁰ Καπετανάκη-Μπριασούλη (2009).

²⁴¹ UNESCO, *Preparing World Heritage Nominations*.

²⁴² Καπετανάκη-Μπριασούλη, 2009.

Κρήτης ως προορισμού. Επίσης, υπάρχει η σοβαρή πιθανότητα η μεγάλη ροή επισκεπτών να προξενήσει φθορές στα μνημεία.

Από την άλλη, η επιθυμία για την ένταξη στον κατάλογο αναμφίβολα θα υποχρεώσει τις κρατικές και τοπικές αρχές σε συντονισμένες δράσεις για την προστασία του μνημείου και -φυσικά- στην εφαρμογή της ισχύουσας νομοθεσίας. Ωστόσο, πρέπει να θεωρείται δεδομένο πως μια τέτοια σκλήρυνση της στάσης από την πλευρά των αρχών θα συναντήσει αντιδράσεις από ορισμένους παράγοντες οι οποίοι θα δουν τα συμφέροντά τους να θίγονται. Πράγματι, η απροθυμία ενός τμήματος της κοινωνίας να αποδεχθεί τους περιορισμούς της UNESCO έχει οδηγήσει στην έκφραση απόψεων που θεωρούν τους κανόνες της UNESCO παράλογους ή υπερβολικούς και απαιτούν την ένταξη της Κνωσού στον κατάλογο χωρίς την αλλαγή του status quo.²⁴³

Ωστόσο, η απομάκρυνση των αυθαιρέτων κτιρίων από τις αρχαιολογικές ζώνες Α' και Β' που περιβάλλουν το χώρο, όχι μόνο θα κάνουν το μνημείο πιο ελκυστικό, αλλά επιπλέον θα ελευθερώσουν μια μεγάλη έκταση στην οποία η αρχαιολογική σκαπάνη θα μπορούσε ν' ανακαλύψει νέα στοιχεία για το Μινωικό πολιτισμό.

Τέλος, η ένταξη των Μινωικών Ανακτόρων στον Κατάλογο της UNESCO, θα αυξήσει τις πιθανότητες πόλεις όπως το Ηράκλειο ή τα Χανιά να διεκδικήσουν τον τίτλο της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης, με αντίστοιχα οφέλη για τις πόλεις.²⁴⁴

3.5 Ελληνικές μελέτες επιπτώσεων

Μια απλή αναζήτηση στο διαδίκτυο αρκεί για να διαπιστώσει κανείς πως υπάρχει μια πληθώρα μελετών για τις επιπτώσεις της ένταξης ενός μνημείου στον κατάλογο των Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, από διάφορες χώρες.²⁴⁵ Ωστόσο, μια παρόμοια αναζήτηση για ελληνικούς τίτλους απέτυχε να φέρει στο φως κάποια μελέτη από επίσημο φορέα.²⁴⁶

Θα μπορούσε βέβαια κάποιος να υποστηρίξει πως το Ελληνικό κράτος έχει πράγματι πραγματοποιήσει τέτοιες μελέτες, τις οποίες απλώς παρέλειψε (ή δε θέλησε) να δημοσιεύσει. Σε μια τέτοια περίπτωση, θα θιγόταν το δικαίωμα των πολιτών στην πληροφόρηση, καθώς στερούνται τη δυνατότητα να γνωρίζουν ποιες επιπτώσεις θα μπορούσε να έχει στο περιβάλλον και την τοπική κοινωνία η εγγραφή ενός μνημείου στον κατάλογο της UNESCO. Έτσι, ενώ πολλοί (πολίτες ή φορείς) υποστηρίζουν μια υποψηφιότητα για λόγους τοπικής ή εθνικής υπερηφάνειας²⁴⁷, δε γνωρίζουν πραγματικά ποιες θα ήταν οι πιθανές αντίκτυπος για τον τόπο. Επιπλέον, η απουσία ενημέρωσης στερεί από τις τοπικές αρχές τη δυνατότητα να λάβουν τις βέλτιστες αποφάσεις. Αναγκαστικά, λόγω της έλλειψης σημαντικών πληροφοριών, κάθε πλαίσιο δράσης και στρατηγικός σχεδιασμός θα είναι ελλιπής και πιθανότατα αναποτελεσματικός.

Ασφαλώς υπάρχει κάποια πιθανότητα να μην έχουν γίνει μελέτες επιπτώσεων από επίσημο φορέα. Αν αληθεύει κάτι τέτοιο, τότε θα επρόκειτο για ακόμη μεγαλύτερη παράλειψη, εφόσον μελέτες για τα

²⁴³ Σαρρής (2009).

²⁴⁴ ΕΡΤ (2015).

²⁴⁵ Π.χ.: Αυστραλία (Australian Government, 2016), ΗΠΑ (Kayahan & Vanblarcom, 2012), Μαυροβούνιο (Κέντρο Συντήρησης και Αρχαιολογίας, 2016), Μεγ. Βρετανία (Department for Culture, 2008, PricewaterhouseCoopers LLP, 2007), κ.ά.

²⁴⁶ Ωστόσο, το θέμα έχει κινήσει το ενδιαφέρον της ακαδημαϊκής κοινότητας, όπως επιβεβαιώνουν αρκετές μελέτες από μεταπτυχιακούς φοιτητές ή υποψήφιους διδάκτορες (π.χ.: Αυγερινού & Τουφεγγοπούλου, 2012, Γρηγορίου, 2014, Ρούσου, 2013).

²⁴⁷ Κριτσωτάκης, 2015, Mizuho, 2011.

μνημεία που έχουν ήδη ενταχθεί στον κατάλογο των Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς και για τα οποία υπάρχουν ήδη στοιχεία θα βοηθούσαν να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα για το πόσο σκόπιμη ή ωφέλιμη για τη χώρα θα ήταν η υποβολή περαιτέρω υποψηφιοτήτων. Δεν πρέπει να λησμονούμε πως η σύνταξη ενός μόνο φακέλλου υποψηφιότητας είναι μια πολύπλοκη και χρονοβόρα διαδικασία που απαιτεί εξειδικευμένο και έμπειρο προσωπικό²⁴⁸ και μπορεί να κοστίζει στην υποβάλλουσα χώρα από 90.000²⁴⁹ έως και πάνω από 1 εκατομμύριο²⁵⁰ ευρώ.

Αν η πρώτη υπόθεση υποδεικνύει ένα σοβαρό πρόβλημα διαφάνειας, η δεύτερη θα σήμαινε πως η χώρα μας έχει προβεί σε τεράστιες δαπάνες (για τις δεκατέσσερις υποψηφιότητες που εκκρεμούν αυτή τη στιγμή) χωρίς οι ιθύνοντες να γνωρίζουν αν και κατά πόσο η επιτυχία τους θα έχει μακροπρόθεσμα οφέλη για τη χώρα και τις τοπικές κοινωνίες..

Τέλος, η πρόσβαση στα περιβαλλοντικά και πολιτισμικά αγαθά αποτελεί δικαίωμα του ανθρώπου ως πολίτη.²⁵¹ Αυτό σημαίνει πως επιβάλλεται η συμμετοχή των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων που αφορούν τη διαχείριση και αποκατάσταση αυτών των αγαθών, ως βασική αρχή των πολιτικών δικαιωμάτων. Η παρούσα μελέτη δεν κατόρθωσε να ανακαλύψει μαρτυρίες για ενημέρωση των κατοίκων των περιοχών στις οποίες βρίσκονται τα αντίστοιχα μνημεία, ή για διαβούλευση με αυτούς πριν την κατάθεση των αντίστοιχων φακέλλων. Η πιθανότητα το ελληνικό κράτος να προέβη σε τόσο σημαντικά διαβήματα χωρίς τη σύμφωνη γνώμη των πολιτών και των τοπικών αρχών εγείρει ένα ακόμη σοβαρότατο ζήτημα, το οποίο ακόμη δεν έχει απασχολήσει την κοινή γνώμη.

²⁴⁸ Norman, 2011.

²⁴⁹ Mizuho, 2011.

²⁵⁰ Kayahan, Vanblarcom, 2012

²⁵¹ Σκουλάς & Σκουλά, 2011.

Κεφάλαιο 4. Η «Παλιά πόλη της Κέρκυρας» ως μνημείο παγκόσμιας κληρονομιάς

Το 2007, μετά από μακροχρόνιες προσπάθειες, η Παλιά Πόλη της Κέρκυρας κατάφερε να ενταχθεί στον κατάλογο παγκόσμιας κληρονομιάς της Ουνέσκο, με βασικό γνώμονα τη μοναδική (όσο και ποικίλη) αρχιτεκτονική της κληρονομιά. Ο χώρος της παλιάς πόλης ουσιαστικά οριοθετείται μεταξύ του παλιού και του νέου φρουρίου, και περιβάλλεται από τα τείχη. Το Μνημείο αποτελεί έναν πίνακα χρωμάτων και εικόνων, στον οποίο συνυπάρχουν Βρετανικές, Ενετικές αλλά και Γαλλικές επιρροές, δίπλα σε βυζαντινές εκκλησίες, παλιά αρχοντικά και βενετσιάνικα κτίρια.

Η πόλη, που δημιουργήθηκε στην αρχαιότητα, θεωρείται ως μια από τις ωραιότερες πόλεις στην Ελλάδα, στην οποία συνδυάζονται η Ενετική και Μεσαιωνική αρχιτεκτονική. Η θέση που κατέχει το παλιό φρούριο προσέφερε αρκετά πλεονεκτήματα από μεριάς στρατηγικής στην αρχαιότητα καθώς και από μεριά θαλάσσης και από μεριά ξηράς ήταν απροσπέλαστο. Οι δύο μεγάλοι Πύργοι πάνω στις δύο κορυφές έδωσαν το όνομα «Πόλη των κορυφών» που αργότερα επικράτησε και για ολόκληρο το νησί ως Corfu.²⁵²

Πέρα από την Παλιά Πόλη, η Κέρκυρα διαθέτει και μια σειρά από άλλα σημαντικά αξιοθέατα, όπως το Αχίλλειον, το Μόν Ρεπό, το Ποντικονήσι, και πολλά ακόμη, τα οποία, μαζί με την Παλιά Πόλη, συναποτελούν σημαντικούς πόλους έλξης επισκεπτών. Κατά συνέπεια, ο τουρισμός αποτελεί σημαντική παράμετρο της οικονομίας του νησιού.²⁵³

4.1 Λόγοι σύνταξης Σχεδίου Διαχείρισης

Τον Ιούνιο του 2005, συντάχθηκε από τον δήμο Κέρκυρας ένα αρκετά αναλυτικό Σχέδιο Διαχείρισης της Παλιάς Πόλης που αφορούσε τα έτη 2006-2012. Στόχος του ήταν να δημιουργήσει προοπτικές οικονομικής ανάπτυξης μέσω της προβολής των μνημείων σε παγκόσμιο επίπεδο αλλά συγχρόνως να διασώσει και να προστατέψει το σύνολό τους, καθώς, όπως έχει αναφερθεί προηγουμένως, όπου δεν υπάρχει πολιτισμός δεν υπάρχει και ανάπτυξη. Η περίπτωση της Κέρκυρας είναι μια από τις ελάχιστες περιπτώσεις στον Ελλαδικό χώρο όπου εκπονήθηκε σχέδιο διαχείρισης με απώτερο σκοπό την ένταξη της πόλης στον κατάλογο της παγκόσμιας κληρονομιάς.

Οι λόγοι που οδήγησαν στην δημιουργία αυτού του σχεδίου ήταν, αφενός, το ότι τέθηκε ως προϋπόθεση από την UNESCO για την ένταξη της Παλιάς πόλης στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς, και, αφετέρου, η αναγκαιότητα διαφύλαξης της ιστορικής κληρονομιάς για τις επόμενες γενιές.²⁵⁴

Το Σχέδιο διαχείρισης στοχεύει στο να διαμορφώσει έναν ολοκληρωμένο οδηγό για την προστασία όλων των πολιτιστικών αξιών που περιέχονται στην παλιά πόλη της Κέρκυρας αλλά και να εντοπίσει σημαντικά ζητήματα που μπορεί να επηρεάσουν το μνημείο καθώς και τις ενδεχόμενες δυνατότητες που μπορεί να προκύψουν. Βασικοί στόχοι του σχεδίου διαχείρισης είναι:

- Η προώθηση της αποτελεσματικής διαχείρισης του προτεινόμενου Μνημείου.
- Η εξασφάλιση ότι οι μοναδικές αξίες του Μνημείου γίνονται κατανοητές και ότι θα διατηρηθούν και στο μέλλον.
- Η προστασία και η προβολή της παλιάς πόλης της Κέρκυρας ως μία ζωντανή και οικονομικά ενεργή πόλη, η οποία ωφελείται από την λειτουργία της ως πόλη-Μνημείο.

²⁵² Δήμος Κέρκυρας, *Παλιά Πόλη*.

²⁵³ Γρηγορίου, 2014 (α).

²⁵⁴ Δήμος Κέρκυρας, *Σχέδιο Διαχείρισης*.

- Η αντιμετώπιση των λειτουργικών προβλημάτων της πόλης, προκειμένου να εξασφαλιστούν οι προϋποθέσεις, ώστε κάτοικοι και επισκέπτες να απολαμβάνουν και να κατανοούν το Μνημείο.
- Η διάχυση του ενδιαφέροντος και της συμμετοχής στα θέματα κληρονομιάς της πόλης, διαμορφώνοντας -σε τοπικό,εθνικό και διεθνές επίπεδο- μία κοινή συνείδηση για την διαχείρισή της.²⁵⁵

Η επιτυχία του προγράμματος αυτού, όπως και κάθε άλλου, εξαρτάται τόσο από το σωστό συντονισμό των εμπλεκόμενων φορέων όσο και από τη συμμετοχή των πολιτών. Στα πλαίσια του σχεδίου προβλέπεται τακτική αναφορά και έλεγχος για την ενημέρωση του μνημείου αλλά και για την εξασφάλιση της εφαρμογής του σχεδίου Διαχείρισης.²⁵⁶

4.2 Σχέδιο κανονισμού αστικής λειτουργίας της πόλης της Κέρκυρας

Το σχέδιο κανονισμού αστικής λειτουργίας χωρίζεται σε τρία επίπεδα θεώρησης που αφορούν:

- Την Παλιά πόλη της Κέρκυρας
- Τη Ζώνη Προστασίας
- Την ευρύτερη πόλη

Περιλαμβάνει τροποποιήσεις που επεξεργάστηκε η ειδική Επιτροπή που συγκρότησε ο Δήμαρχος Κερκυραίων με την υπ' αριθμό 29136/29.11.2007 απόφασή του και αναφέρει τους όρους και τις προϋποθέσεις τόσο για την εύρυθμη λειτουργία των κοινόχρηστων χώρων και την αισθητική αναβάθμιση των κτιριακών μετώπων, όσο και για το νομικό πλαίσιο διαχείρισης της αστικής λειτουργίας.²⁵⁷

Μετά την ένταξη της Πόλης στον κατάλογο της Ουνέσκο ως Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς, αρμόδιοι φορείς όπως ο Γ.Γ. Πολιτικής Προστασίας, η Υγειονομική Υπηρεσία, το ΥΠΕΧΩΔΕ, και το Υπουργείο Πολιτισμού εμπλέκονται και ενημερώνονται διαρκώς για την εφαρμογή των νόμων μέσω διαρκών ελέγχων από τις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες.²⁵⁸

Οι νόμοι και κανονισμοί που έχουν θεσπιστεί για την προστασία της πόλης, είναι οι εξής:

1. Νόμος 3028/2002, Για την προστασία των αρχαιοτήτων της πολιτιστικής κληρονομιάς (ΦΕΚ 153^A/28-06-2002,)
2. Νόμος 2539/97, Δημοτικός και κοινοτικός κώδικας (ΦΕΚ 244/97).
3. Γενικός Οικοδομικός Κώδικας (ΓΟΚ), Νόμος 1577/85.
4. Νόμος τροποποίησης και συμπλήρωσης ΓΟΚ, Ν. 2831/2000
5. Έγκριση σχεδίου διαχείρισης παλιάς πόλης, Ν. 23-682/2005.²⁵⁹

4.3 Η απόφαση ένταξης της Παλιάς πόλης της Κέρκυρας στον κατάλογο παγκόσμιας κληρονομιάς.

Η απόφαση της ένταξης²⁶⁰ της Παλιάς πόλης της Κέρκυρας στον κατάλογο παγκόσμιας κληρονομιάς βασίστηκε στο Κριτήριο IV του οργανισμού, ως «εξέχον δείγμα κτιρίου, αρχιτεκτονικού ή τεχνολογικού

²⁵⁵ Όπ. π.

²⁵⁶ Όπ. π. Στοιχεία από τον έλεγχο της πρώτης εξαετίας μετά την εφαρμογή του σχεδίου δεν είναι ακόμη διαθέσιμα.

²⁵⁷ Δήμος Κέρκυρας, *Σχέδιο Διαχείρισης*.

²⁵⁸ Δήμος Κέρκυρας, *Σχέδιο Κανονισμού*.

²⁵⁹ Όπ. π.

²⁶⁰ UNESCO, *Decision 31 COM 8B.40*.

συνόλου ή τοπίου, το οποίο να αποτελεί τεκμήριο ενός ή περισσότερων σημαντικών σταδίων της ανθρώπινης ιστορίας»²⁶¹.

Συγκεκριμένα, η απόφαση στηρίχθηκε στα εξής:

- Στη διαπίστωση ότι αποτελεί ένα αρχιτεκτονικό δείγμα εξαιρετικής παγκόσμιας κληρονομιάς λόγω του αστικού και λιμενικού συγκροτήματος με κυρίαρχη την Ενετικής προέλευσης οχύρωσή του.
- Στη διαπίστωση της ιστορικής σημασίας της, καθώς η ιστορία της πόλης ξεκινά από τον 8^ο αιώνα π.Χ. και συνεχίζεται ως σήμερα, με αρχιτεκτονικά κατάλοιπα από τη Βυζαντινή περίοδο, την Αναγέννηση και το Μπαρόκ. Επιπλέον, οι οχυρώσεις της, σχεδιασμένες από τον αρχιτέκτονα M. Sanmicheli, αποτελούν άριστο παράδειγμα οχυρωματικής αρχιτεκτονικής του 16^{ου} αιώνα και κατατάσσουν την Κέρκυρα στα σημαντικότερα οχυρωμένα λιμάνια της Μεσογείου.²⁶²

4.4 Στρατηγικός σχεδιασμός ανάπτυξης-βελτίωσης του τουρισμού μέσω του επιχειρησιακού προγράμματος του δήμου Κέρκυρας 2012-2014.

Οι πολιτιστικές αξίες του μνημειακού χώρου της Κέρκυρας έχουν αναγνωριστεί σε ελληνικό επίπεδο και προστατεύονται με την κήρυξη της παλιάς πόλης της Κέρκυρας από το Υπουργείο Πολιτισμού ως «Ιστορικό Διατηρητέο Μνημείο»²⁶³, όπου εφαρμόζονται πολιτικές προστασίας αυτής.

Το 2007, η παλιά πόλη της Κέρκυρας εντάχθηκε στον κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO.²⁶⁴ Για την τοπική πραγματικότητα, η ένταξη λειτουργεί ως κίνητρο ανάπτυξης αλλά και τροχοπέδη συγχρόνως. Αποτελεί κίνητρο για μεγαλύτερη προσοχή και αύξηση των προσπαθειών σε θέματα προστασίας, διατήρησης και ενημέρωσης. Παράλληλα όμως μπορεί να λειτουργήσει ως τροχοπέδη σε επιλογές εκσυγχρονισμού, για τις οποίες υπάρχει ανησυχία ότι μπορεί να αποδειχθούν επικίνδυνες ή ασύμβατες με το μνημειακό χαρακτήρα του χώρου.²⁶⁵

Η μελέτη και ο εντοπισμός των δυνατών και αδύνατων σημείων αλλά και οι τρόποι αντιμετώπισης αυτών παίζουν καθοριστικό ρόλο στην εφαρμογή του στρατηγικού σχεδιασμού.²⁶⁶

4.4.1 Εντοπισμός αδύνατων σημείων

Το επιχειρησιακό πρόγραμμα του Δήμου Κέρκυρας εντοπίζει έναν αριθμό προβλημάτων, τα οποία το επιχειρησιακό σχέδιο καλείται να αντιμετωπίσει:

- Η Κέρκυρα υστερεί σε υποδομές τουρισμού δραστηριοτήτων και υπάρχει ανάγκη εξασφάλισης σημαντικών κονδυλίων για τη συντήρηση και ανάδειξη των πολιτιστικών μνημείων.
- Υπάρχει επίσης ανεπάρκεια στη διαχείριση της κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς η τοπική Αυτοδιοίκηση δεν έχει αρμοδιότητα για τη συντήρηση και λειτουργία των Πολιτιστικών υποδομών, ενώ, λόγω έλλειψης κονδυλίων, το ΥΠ.ΠΟ αδυνατεί να προβεί στα αναγκαία έργα.
- Υπάρχει κίνδυνος θαλάσσιας ρύπανσης από την αυξανόμενη κινητικότητα σκαφών στο θαλάσσιο δίαυλο Αδριατικής-Ιονίου.

²⁶¹ UNESCO, *The Criteria*.

²⁶² UNESCO, *Decision 31 COM 8B.40*.

²⁶³ Υπουργική Απόφαση ΥΑ ΥΠΠΕ/ΑΡΧ/Β1/Φ33/29925/828/27-5-1980 - ΦΕΚ 512/Β/4-6-1980, η οποία πρόκειται για την τελευταία αναθεώρηση παλαιότερων αποφάσεων (ΥΑ ΥΠΠΕ/ΑΡΧ/Β1/Φ33/56237/2124/17-11-1979 - ΦΕΚ 52/Β/21-1-1980 και ΥΑ 24946/26-8-67 (ΦΕΚ 606/Β/3-10-67)).

²⁶⁴ UNESCO, *Decision 31 COM 8B.40*.

²⁶⁵ Γρηγορίου, 2014 (α).

²⁶⁶ Δήμος Κέρκυρας, *Σχέδιο Διαχείρισης*.

- Οι επεκτάσεις των χαμηλής αισθητικής και ποιότητας υπηρεσιών τουριστικών καταλυμάτων, απειλούν να υποβαθμίσουν το τουριστικό προϊόν του νησιού.
- Τον ίδιο κίνδυνο διατρέχει το νησί λόγω της υπέρβασης της φέρουσας ικανότητας του.
- Η αδυναμία συντήρησης και ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς οδηγεί σε σταδιακή απαξίωση σημαντικών πολιτιστικών υποδομών.
- Οι υπάρχουσες υποδομές δεν αξιοποιούνται επαρκώς (απαιτείται ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα αναβάθμισης εκδηλώσεων που θα αναδεικνύει την πολιτιστική κληρονομιά και θα διευρύνει την τουριστική περίοδο).
- Η οικονομική δραστηριότητα στο νησί εμφανίζει μεγάλη εξάρτηση από τον τριτογενή τομέα και κυρίως από τον τουρισμό.
- Η δυσκολία προσέλκυσης επενδύσεων οδηγεί σε υποβάθμιση των υποδομών και των παραγωγικών πόρων.
- Προβλήματα στη συνεργασία μεταξύ των τοπικών εμπλεκόμενων φορέων αλλά και μεταξύ τοπικών και περιφερειακών, δεν προωθούν τη δημιουργία ενός υγιούς επενδυτικού περιβάλλοντος.
- Η συνεχιζόμενη συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας σε εθνικό επίπεδο υπονομεύει τις επενδύσεις.²⁶⁷

4.4.2 Ισχυρά σημεία της Κέρκυρας.

Παρά τις υπάρχουσες αδυναμίες, το νησί έχει πολλά και ισχυρά πλεονεκτήματα, τα οποία είναι:

- Η κεντρική γεωγραφική θέση της Κέρκυρας στον άξονα Αδριατικής-Ιονίου, «πύλη» εισόδου της Ευρώπης στο Ν.Α τμήμα της Μεσογείου.
- Ο ισχυρός τομέας του τουρισμού και το διεθνώς αναγνωρίσιμο όνομα της Κέρκυρας (Corfu) στην τουριστική βιομηχανία εδώ και πέντε δεκαετίες.
- Η εγγραφή της Παλιάς πόλης της Κέρκυρας στον κατάλογο των Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO.
- Τα σημαντικά περιβαλλοντικά και πολιτισμικά αποθέματα του νησιού.
- Το νησί διαθέτει σημαντικές υποδομές «υποδοχής» (λιμάνι εσωτερικού, εξωτερικού, κρουαζιέρας, διεθνές αεροδρόμιο) για την προσέλευση των τουριστών.
- Υπάρχει «σχετική» ποσοτική επάρκεια (σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο) σε βασικές υποδομές (ύδρευση, αποχέτευση, οδικό δίκτυο, ενέργεια).

Είναι βέβαιο ότι τα τελευταία δύο απαιτούν βελτίωση, εκσυγχρονισμό και επέκταση προκειμένου να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των καιρών, όμως αναμφισβήτητα και συγκριτικά με άλλες ανεπτυγμένες περιοχές στα νησιά του Ιονίου και τον Ελλαδικό χώρο, η Κέρκυρα βρίσκεται σε καλύτερη θέση.²⁶⁸

4.4.3 Προϋποθέσεις Αναπτυξιακής Στρατηγικής

Για να είναι αποτελεσματική η αναπτυξιακή στρατηγική του Δήμου Κέρκυρας, είναι απαραίτητο οι αναπτυξιακές προτεραιότητες να βασιστούν πάνω σε μια σειρά χαρακτηριστικών και προϋποθέσεων, οι κυριότερες από τα οποίες είναι:

- Η αναπτυξιακή στρατηγική πρέπει να ανταποκρίνεται στις πραγματικές συνθήκες που επικρατούν στο Δήμο και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του.

²⁶⁷ Δήμος Κέρκυρας, *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα*.

²⁶⁸ Όπ. π.

- Πρέπει να διασφαλίζει την ανάδειξη και την αξιοποίηση του συνόλου του δυναμικού που διαθέτει ο δήμος (φυσικοί πόροι, πολιτισμός, παράδοση, άνθρωποι).
- Οφείλει να είναι προσαρμοσμένη στις συνθήκες και τις τάσεις που επικρατούν στο εξωτερικό περιβάλλον του δήμου (διεθνείς εξελίξεις, οικονομικές συνθήκες, θεσμικό πλαίσιο κ.λπ.) ώστε να αξιοποιούνται οι ευκαιρίες που εμφανίζονται και να αποφεύγονται οι κίνδυνοι.
- Πρέπει να αξιοποιεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τους διαθέσιμους δημόσιους πόρους των αναπτυξιακών προγραμμάτων και να δημιουργεί τις προϋποθέσεις προσέλκυσης ιδιωτικών επενδύσεων στην περιοχή.
- Πρέπει να συμβαδίζει με τις εθνικές και περιφερειακές αναπτυξιακές πολιτικές που σχεδιάζονται.
- Πρέπει να θέτει ρεαλιστικούς στόχους οι οποίοι ωστόσο θα παρακινούν σε δράση.
- Πρέπει να είναι ευρύτερα αποδεκτή και να εκφράζει το σύνολο των κατοίκων της περιοχής.²⁶⁹

Παρά την επικέντρωση του ενδιαφέροντος και των προσπαθειών του Δήμου για την ανάπτυξη του τουριστικού τομέα, καταβάλλονται προσπάθειες για την ανάπτυξη και άλλων τομέων της οικονομίας του νησιού. Η προσπάθεια περιορισμού της απόλυτης οικονομικής εξάρτησης από τον τουρισμό θα πρέπει να στραφεί κατά προτεραιότητα στην ενίσχυση του γεωργικού τομέα και σε δεύτερη φάση, στην ανάπτυξη του δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα.

4.4.4 Το όραμα της Δημοτικής Αρχής και η Αναπτυξιακή της Στρατηγική

Η Δημοτική Αρχή Κέρκυρας προσδιόρισε ως όραμά της τη «βιώσιμη ανάπτυξη του Δήμου της Κέρκυρας ώστε να αναδειχτεί σε έναν αναγνωρίσιμο προορισμό ποιοτικού τουρισμού ενώ ταυτόχρονα να επιτευχθεί η διασύνδεση του αγροτικού με τον τουριστικό τομέα.»²⁷⁰

Το όραμα της Δημοτικής Αρχής προσεγγίστηκε λαμβάνοντας υπόψη τις παρακάτω αρχές:

- Την ανταπόκριση στις ανάγκες των πολιτών
- Την ισότιμη, χωρίς διακρίσεις, εξυπηρέτηση των πολιτών
- Την πλήρη αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος της περιοχής, σύμφωνα με τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης.
- Την χρηστή και διαφανή διαχείριση των οικονομικών πόρων του Δήμου και τον προσανατολισμό στην αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας προς την επίτευξη του «οράματος».
- Την αξιοποίηση και ανάπτυξη των σχέσεων συνεργασίας με τοπικούς και επιχειρηματικούς φορείς, κοινωνικούς και πολιτιστικούς εταίρους.²⁷¹

4.4.5 Στόχοι του επιχειρησιακού προγράμματος δήμου Κέρκυρας.

Μέσα από το επιχειρησιακό πρόγραμμα τίθενται κάποιοι στόχοι ανά κατηγορία, οι οποίοι είναι οι εξής:

Για τη βελτίωση, διαφοροποίηση και προώθηση του τουριστικού προϊόντος

- Εναλλακτικές μορφές τουρισμού
- Σύμφωνο ποιότητας
- Αναβάθμιση ή/και συντήρηση σημαντικών υποδομών τουριστικής ανάπτυξης (π.χ. μαρίνες, μουσεία, εκθεσιακοί χώροι)
- Ανάδειξη της Παλαιάς Πόλης ως μνημείου της UNESCO

²⁶⁹ Όπ. π.

²⁷⁰ Δήμος Κέρκυρας, Απόσπασμα Πρακτικών, 2013.

²⁷¹ Δήμος Κέρκυρας, *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα*.

- Αναβάθμιση των πολιτιστικών υποδομών
- Δημιουργία νέων εκδηλώσεων (φεστιβάλ, γιορτές)
- Προβολή του νησιού

Για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας

- Δομές στήριξης της επιχειρηματικότητας
- Συνεργασία τοπικών εταίρων

Για τη βελτίωση του δομημένου περιβάλλοντος

- Χωρική οργάνωση (ΓΠΣ, ΣΧΟΟΑΠ)
- Ολοκληρωμένα προγράμματα αστικών αναπλάσεων
- Παρεμβάσεις σε παραδοσιακούς οικισμούς
- Αναπλάσεις στον αγροτικό χώρο

Για την απασχόληση

- Καταπολέμηση της ανεργίας
- Κατάρτιση του πληθυσμού
- Ενθάρρυνση της γυναικείας επιχειρηματικότητας

Βελτίωση της διοικητικής ικανότητας και των παρεχόμενων υπηρεσιών

- Βελτίωση κτιριακής και υλικοτεχνικής υποδομής
- Ανάπτυξη των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού και επιμόρφωση
- Ενσωμάτωση διαδικασιών και προτύπων για την ολοκληρωμένη διαχείριση έργων και προγραμμάτων

Οικονομική οργάνωση και βιωσιμότητα

- Διπλογραφικό λογιστικό σύστημα-έσοδα
- Εξορθολογισμός εξόδων, αναχρηματοδότηση παλαιών δανείων, αξιοποίηση ακίνητης περιουσίας.²⁷²

4.5 Διαρκής προσπάθεια

Ενώ το Ηράκλειο ακόμη αναζητεί τρόπους να εντάξει τα μνημεία του στον Κατάλογο της UNESCO, η Κέρκυρα, μετά την ένταξη της Παλαιάς Πόλης στα Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς, έχει ήδη προβεί στην κατάθεση του δεύτερου στρατηγικού σχεδίου για τα έτη 2014-2019,²⁷³ καθώς και στην σύνταξη ενός προκαταρκτικού κειμένου Στρατηγικού Σχεδίου Ανάπτυξης της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης για την Περίοδο 2008—2020.²⁷⁴

Το παράδειγμα της Κέρκυρας δείχνει πως, μετά την ένταξη ενός χώρου στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς, η προσπάθεια για τη διατήρησή του στη λίστα δε σταματά. Η UNESCO παρέχει τις κατευθυντήριες γραμμές, αλλά η εφαρμογή εξαρτάται από την τοπική ηγεσία και κοινωνία. Ο σωστός σχεδιασμός ενός στρατηγικού σχεδίου μπορεί να συμβάλει στη μεγιστοποίηση των θετικών επιπτώσεων από την ένταξη και την αποφυγή ή μείωση των αρνητικών συνεπειών της.

²⁷² Όπ. π.

²⁷³ Δήμος Κέρκυρας, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2014-2019.

²⁷⁴ Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κέρκυρας, 2009.

4.6 Η Κέρκυρα μετά την ένταξη της στην UNESCO

Η χρονική συγκυρία της ένταξης της Κέρκυρας στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της Unesco δεν ήταν η καλύτερη δυνατή. Μόλις δύο χρόνια μετά, το 2009, η χώρα εισήλθε σε περίοδο οικονομικής κρίσης, η οποία συνεχίζεται έως σήμερα και έχει ως συνέπειες, μεταξύ άλλων, τον περιορισμό των κρατικών δαπανών, τη μείωση του ΑΕΠ και οικονομική ύφεση. Απόρροια της οικονομικής δυσπραγίας ήταν η μείωση της επιχειρηματικότητας και η αδυναμία επενδύσεων τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο τομέα.

Παράλληλα, σε εφαρμογή του Ν. 3852/2010, «η διοικητική μεταρρύθμιση του προγράμματος “Καλλικράτης” [...] και η συγκρότηση των Περιφερειών ως Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης Β΄ βαθμού, είναι πολύ πρόσφατη και οι συνεπαγόμενες μεταβολές στο εσωτερικό περιβάλλον της Περιφέρειας, δηλαδή νέες αρμοδιότητες, μεταβατικό στάδιο νέων αρμοδιοτήτων και υπηρεσιών (μετά την 1/7/2011), συγκρότηση και αναδιοργάνωση υπηρεσιών, μετατάξεις υπαλλήλων, διαδικαστικές και διαχειριστικές απαιτούμενες προσαρμογές, δημιουργούν ένα πλαίσιο που δυσχεραίνει τον προγραμματισμό. Είναι γενικότερα αποδεκτό ότι η παρούσα φάση είναι μια μεταβατική φάση για όλες τις Περιφέρειες της χώρας [...]»²⁷⁵

Παρά τις δυσχέρειες που αναφέρθηκαν, παρατηρούμε ότι ο Δήμος Κέρκυρας αλλά και η περιφέρεια Ιονίων νήσων καταβάλλουν –τηρουμένων των αναλογιών– μια αξιόλογη προσπάθεια, η οποία διαφαίνεται τόσο στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Κέρκυρας 2012-2014, όσο και στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Ιονίων Νήσων 2014-2019. Σε αυτά, πέρα από την ουσιαστική προσπάθεια ανάλυσης της υφιστάμενης ανά περίπτωση κατάστασης και παρουσίασης των δυνατών και αδύνατων σημείων, χαράσσεται μια επιχειρησιακή στρατηγική και μεθοδολογία για τη συνολική και μεθοδική αντιμετώπισή τους. Επίσης πρέπει να τονιστεί ότι στον ανωτέρω σχεδιασμό ο παράγοντας της υγιούς και βιώσιμης ανάπτυξης παίζει σημαντικό ρόλο.²⁷⁶

Οι τοπικές αρχές φαίνεται να αναγνωρίζουν και να συμμορφώνονται με τους περιορισμούς και τους κανόνες που έχουν τεθεί από την UNESCO για τη διατήρηση του Μνημείου, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την ενεργοποίηση του του πρώτου υδατοδρομίου στην Ελλάδα (το οποίο χρηματοδοτήθηκε από κεφάλαια της διασυνοριακής συνεργασίας IPA Adriatic). Η λειτουργία του αποτελεί μια σημαντική εξέλιξη, καθώς αναβαθμίζει τη μέχρι σήμερα συγκοινωνιακή διασύνδεση του νησιού.²⁷⁷

Το 2014 το αεροδρόμιο της Κέρκυρας κατέγραψε τη μεγαλύτερη αύξηση στις αφίξεις εξωτερικού, δεχόμενο 1.074.289 επιβάτες (περίπου το 53% επί του συνόλου των επισκεπτών της Περιφέρειας Ιονίων Νήσων). Οι καλύτερες λιμενικές υποδομές φαίνονται να υπάρχουν στην Περιοχή Κέρκυρας. Ξεχωρίζει η μαρίνα Γουβιών, τόσο για τη δυναμικότητα της (1.235 σκάφη), όσο και για τις αναπτυγμένες υποδομές, ενώ επιπλέον έχει βραβευτεί με Γαλάζια Σημαία²⁷⁸ για το 2011.²⁷⁹

Το οδικό δίκτυο που συνδέει τους οικισμούς και τις πόλεις της Περιφέρειας, συνεχίζει να παρουσιάζει σημαντικά προβλήματα, ειδικά σε κομβικούς οικισμούς ή στα αστικά κέντρα, όπου δεν υπάρχουν παρακαμπτήριες οδοί καθώς και στα δημοτικά δίκτυα λόγω της πολεοδομικά ανοργάνωτης διάρθρωσης.²⁸⁰

²⁷⁵ Περιφέρεια Ιονίων Νήσων, *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα*.

²⁷⁶ Δήμος Κέρκυρας, *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα*.

²⁷⁷ Περιφέρεια Ιονίων Νήσων, *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα*.

²⁷⁸ Ισοδυναμούν με πιστοποιητικά ανώτερης ποιότητας, τα οποία δίδονται σε ακτές που πληρούν μια σειρά αυστηρών κριτηρίων. Βλ. Γαλάζια Σημαία.

²⁷⁹ Δήμος Κέρκυρας, *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα*.

²⁸⁰ Όπ. π.

Όσον αφορά την υδροδότηση και στην υδροληψία, δεν έχουν αξιοποιηθεί οι δυνατότητες που δίνονται από τις αυξημένες βροχοπτώσεις (πχ κατασκευή λιμνοδεξαμενών η φραγμάτων), ενώ τα προβλήματα στην αποχέτευση αντιμετωπίζονται με τη λειτουργία των 13 Μονάδων Βιολογικού Καθαρισμού (ΒΙΟΚΑ). Ωστόσο, η διαχείριση των υγρών αποβλήτων αποτελεί σημαντικό πρόβλημα και κρίνεται απαραίτητη η ανάπτυξη περισσότερων μονάδων βιολογικού καθαρισμού.²⁸¹

Η ποιότητα των υδάτων πληρεί τις απαιτήσεις της Οδηγίας στο σύνολο των 62 ακτών στις οποίες έχουν γίνει μετρήσεις. Επιπλέον, 30 από τις παραπάνω ακτές έχουν βραβευθεί με Γαλάζιες Σημείες.

Οι κυριότερες πηγές ρύπανσης του φυσικού περιβάλλοντος προέρχονται από:

- Τις τουριστικές εγκαταστάσεις
- Τα ελαιουργεία (η ελαιοκαλλιέργεια αποτελεί την κύρια αγροτική δραστηριότητα)
- Τα λιπάσματα και τα φυτοφάρμακα που χρησιμοποιούνται στις καλλιέργειες
- Την κτηνοτροφική δραστηριότητα (σφαγεία, μεταποίηση τροφίμων κ.α.)
- Τη διάθεση μη επεξεργασμένων οικιστικών αποβλήτων στις θαλάσσιες ζώνες
- Την αυξημένη κίνηση λιμανιών και αεροδρομίων κατά την τουριστική περίοδο
- Την αισθητική ρύπανση που προκαλούν κατασκευές, ασύμβατες με τον παραδοσιακό χαρακτήρα κάποιων περιοχών, καθώς και το αεροδρόμιο της Κέρκυρας που βρίσκεται στην πιο ειδυλλιακή και φημισμένη περιοχή του νησιού (λίμνη Χαλκιόπουλου, Ποντικονήσι, Ν. Βλαχέρνα, Κανόνι)²⁸²

Αξιοσημείωτη είναι η λειτουργία σημαντικού αριθμού κοινωνικών προγραμμάτων για τα παιδιά και τους ηλικιωμένους, προκειμένου να διευκολυνθεί η πρόσβαση των γυναικών στην αγορά εργασίας, καθώς και άλλων κοινωνικών δομών. Όμως, ιδιαίτερα ανησυχητική είναι η απαξίωση στη συνείδηση των μαθητών, αλλά και των οικογενειών τους, της δυνατότητας που προσφέρει η εκπαίδευση για εξασφάλιση καλύτερης κοινωνικής και οικονομικής εξέλιξης.²⁸³

«Αν και ο ανωτέρω σχεδιασμός κρίθηκε από πολεοδόμους, αρχαιολόγους, ειδικούς σε θέματα διαχείρισης κ.λπ. “ολοκληρωμένος” καθώς καταφέρνει να συμπεριλάβει και να αντιμετωπίσει ισόρροπα τα κρίσιμα ζητήματα διαχείρισης, προστασίας και ανάπτυξης, γεγονός που αναγνωρίστηκε και από την UNESCO, η οποία στηριζόμενη στην ύπαρξη του Σχεδίου Διαχείρισης 2006-2012 προχώρησε στην ένταξη της παλιάς πόλης της Κέρκυρας στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς, μέχρι και σήμερα δεν έχουν προχωρήσει οι απαραίτητες ενέργειες για την εφαρμογή του. Δυστυχώς, το Σχέδιο Διαχείρισης παραμένει σε μεγάλο βαθμό ανενεργό, διότι δεν έχει προχωρήσει η θεσμική συγκρότηση των φορέων που θα υλοποιήσουν το έργο.»²⁸⁴

Αν δεν προχωρήσει άμεσα η εφαρμογή του σχεδιασμού, οι διαφαινόμενες απειλές ισχυροποιούνται με τον κίνδυνο της μη αναστρεψιμότητάς τους να παραμονεύει. Οι απειλές αυτές αφορούν κυρίως τη φθορά των κτιρίων, λόγω του υψηλού κόστους συντήρησης και την επακόλουθη εγκατάλειψη τους, την περιβαλλοντική υποβάθμιση εξαιτίας της τουριστικής δραστηριότητας και της έντονης κυκλοφορίας, και τη μονομερή ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα, η οποία αναπόδραστα θα επιφέρει αλλοιώσεις και στον κοινωνικό ιστό της πόλης.

²⁸¹ Όπ. π.

²⁸² Όπ. π.

²⁸³ Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Ιονίων Νήσων

²⁸⁴ Αυγερινού & Τουφεγγπούλου, 2012.

Κεφάλαιο 5. Διακυμάνσεις της τουριστικής κίνησης: Συγκριτικά στοιχεία Ηρακλείου-Κέρκυρας.

5.1 Ο αριθμός των αφίξεων – τι δείχνει και τι αποκρύπτει

Αναμφίβολα, ο αριθμός των τουριστών που επισκέπτονται έναν τουριστικό προορισμό αποτελεί ένδειξη της δημοτικότητάς του. Φυσικά, οι αριθμοί αφίξεων από μόνοι τους δε μπορούν να αποκαλύψουν όλους τους λόγους για τον οποίο ένας προορισμός γίνεται δημοφιλής – μια τέτοια αναζήτηση απαιτεί διαφορετικά στοιχεία. Επίσης, μόνο οι αριθμοί των αφίξεων δε μπορούν να μας αποκαλύψουν τον αντίκτυπό τους στην τοπική οικονομία – γι αυτό απαιτείται μια πιο εμπειριστατωμένη μελέτη, η οποία θα παρακολουθήσει και άλλες παραμέτρους που έχουν σχέση με τη συμπεριφορά των επισκεπτών μετά την άφιξή τους.

Ο τουρισμός κρουαζιέρας αποτελεί μια ειδική περίπτωση τουρισμού. Τα κρουαζιερόπλοια, με τους τεράστιους αριθμούς επιβατών που μεταφέρουν,²⁸⁵ οδηγούν σε μεγάλη και εύκολα παρατηρήσιμη αύξηση του αριθμού των επισκεπτών μιας περιοχής. Αυτό έχει οδηγήσει σε προσπάθειες προσέλκυσης ακόμη περισσότερων κρουαζιεροπλοίων, με την πεποίθηση ότι η αύξηση του αριθμού των αφίξεων θα οδηγήσει και σε αύξηση των εσόδων από τον τουρισμό.²⁸⁶ Ωστόσο, στην Ελλάδα αρχίζει να διαπιστώνεται πλέον ότι αύξηση του αριθμού των επισκεπτών δε συνεπάγεται αυτόματα και αύξηση των εσόδων.²⁸⁷ Στο μεταξύ, ελλείπουν αναφορές από επίσημα όργανα που να δείχνουν ότι έχει γίνει κατανοητό πως ο τουρισμός κρουαζιέρας μπορεί να είναι προσοδοφόρος για τη χώρα υποδοχής μόνο υπό ειδικές προϋποθέσεις.²⁸⁸ Δίχως αυτές, τα τα περισσότερα έξοδα των τουριστών καταλήγουν στην πλοιοκτήτρια εταιρεία καθώς, σε αντίθεση με τον παραδοσιακό τουρισμό, οι επιβάτες κρουαζιέρας διανυκτερεύουν και σιτίζονται στο πλοίο, εις βάρος των τοπικών ξενοδοχειακών μονάδων και επιχειρήσεων εστίασης.²⁸⁹ Το πλοίο επίσης αναλαμβάνει και τη διοργάνωση των περιηγήσεων κατά τη διάρκεια του ελλιμενισμού, καρπωνόμενο σημαντικό τμήμα των χρημάτων που αλλιώς θα καταβάλλονταν σε τοπικά τουριστικά πρακτορεία.²⁹⁰

Παρά τις παραπάνω επιφυλάξεις, στην παρούσα μελέτη θα χρησιμοποιηθούν στοιχεία για τον τουρισμό κρουαζιέρας για δύο λόγους: πρώτον, γιατί είναι εύκολα και άμεσα διαθέσιμα και, δεύτερον, γιατί ο αριθμός των αφίξεων σε έναν προορισμό αποτελεί έναν άμεσα μετρήσιμο δείκτη της δημοτικότητάς του. Αναμφίβολα, οι διακυμάνσεις του αριθμού των επισκεπτών επηρεάζονται από πολλούς και ποικίλους παράγοντες, στους οποίους συγκαταλέγονται ακόμη και πολιτικά γεγονότα ή οικονομικές συγκυρίες, αλλά παρόλα αυτά, η ένταξη ενός μνημείου στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO, τις περισσότερες φορές έχει ως αποτέλεσμα μια σταθερή άνοδο της επισκεψιμότητας στην περιοχή που βρίσκεται αυτό.²⁹¹

²⁸⁵ Κατά μέσο όρο 3.000 επιβάτες (Chanev, 2016), ενώ η τάση για ολοένα και μεγαλύτερα πλοία έχει δημιουργήσει σκάφη που χωρούν πάνω από 6.000 επιβάτες (Macmillan, 2015).

²⁸⁶ Κάλλη, 2010, Δήμου & Καστρινάκη, 2013.

²⁸⁷ Η Εφημερίδα, 2016.

²⁸⁸ Οι σημαντικότερες είναι είτε να γίνεται στη χώρα ο εφοδιασμός ή η επισκευή των πλοίων είτε να αποτελεί κάποιον από τα λιμάνια της σημείο έναρξης της κρουαζιέρας, πράγμα που έχει ως αποτέλεσμα διεύρυνση του χρόνου παραμονής των επισκεπτών και πιθανές διανυκτερεύσεις αυτών. Βλ. Brida & Aguirre, 2008, Brida & Zapata, 2010, Responsible travel, 2016.

²⁸⁹ Όπ. π.

²⁹⁰ Όπ. π.

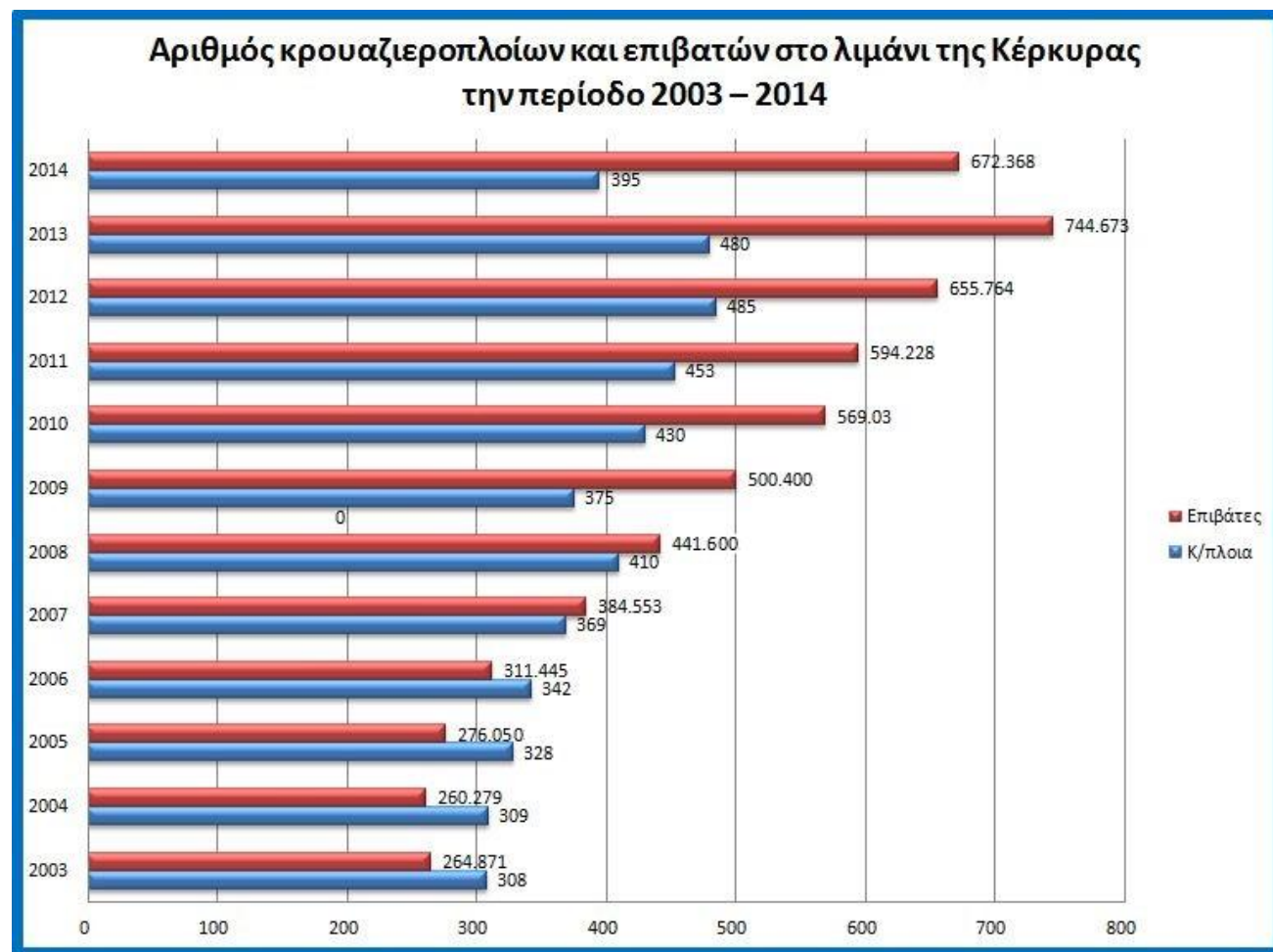
²⁹¹ Cleere, 2011.

Για το λόγο αυτό θα εξετάσουμε τις περιπτώσεις δύο πόλεων, της Κέρκυρας και του Ηρακλείου, προσπαθώντας να ανιχνεύσουμε διαφορές οι οποίες θα μπορούσαν να οφείλονται στην ένταξη της πρώτης στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς.

5.2 Αφίξεις στην Κέρκυρα

Το λιμάνι της πόλης της Κέρκυρας φιλοξενεί πλήθος κρουαζιερόπλοιων σχεδόν σε όλη τη διάρκεια του έτους.²⁹² Η συμβολή της κρουαζιέρας στην αύξηση της τουριστικής κίνησης της Κέρκυρας είναι σημαντική, όπως αποδεικνύουν τα στοιχεία του Ο.Λ.ΚΕ και του Ο.Λ.Η.²⁹³, τα οποία δείχνουν σταθερή αύξηση του αριθμού των επιβατών.

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται τόσο ο αριθμός των κρουαζιερόπλοιων όσο και των επιβατών που προσέγγισαν το λιμάνι της Κέρκυρας κατά την περίοδο 2003-2014.

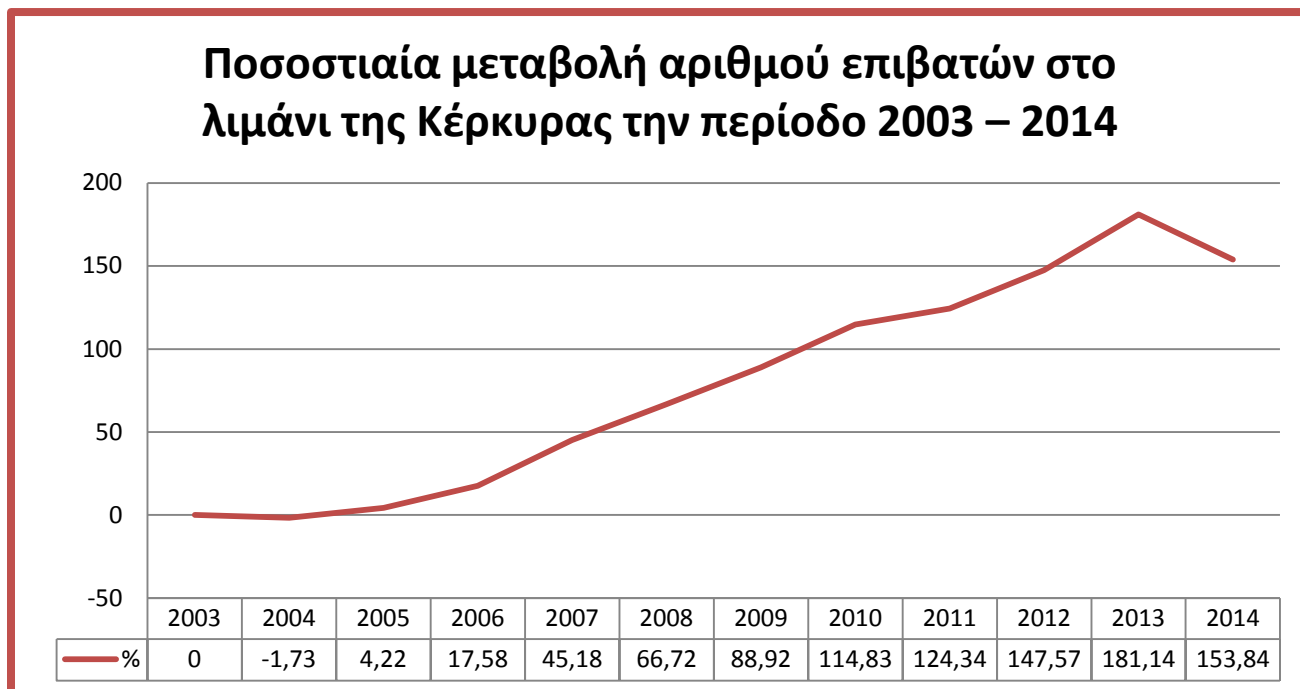
Πίνακας 1: Αριθμός Κρουαζιερόπλοιων και των επιβατών τους στο λιμάνι της Κέρκυρας την περίοδο 2003 – 2011.²⁹⁴

²⁹² Χατζηδάκης, 2016.

²⁹³ Οργανισμός Λιμένος Κερκύρας και Οργανισμός Λιμένος Ηρακλείου, αντίστοιχα.

²⁹⁴ Στοιχεία: Οργανισμός Λιμένος Κερκύρας, 2012 (για τα έτη 2003-11) και (για τα έτη 2012-14).

Η ποσοστιαία μεταβολή του αριθμού των επιβατών που αφίχθηκαν στο Λιμάνι της Κέρκυρας την περίοδο 2003-2014 είναι εντυπωσιακότατη, αγγίζοντας το 181% το έτος 2013, οπότε σημειώθηκε ο μεγαλύτερος αριθμός αφίξεων. Μάλιστα μπορεί κανείς να παρατηρήσει πως η αυξητική τάση γίνεται σαφώς εντονότερη μετά το 2007, έτος κατά το οποίο η Παλαιά Πόλη ανακηρύχθηκε Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO.

Πίνακας II: Ποσοστιαία μεταβολή αριθμού επιβατών στο λιμάνι της Κέρκυρας την περίοδο 2003 – 2011.²⁹⁵

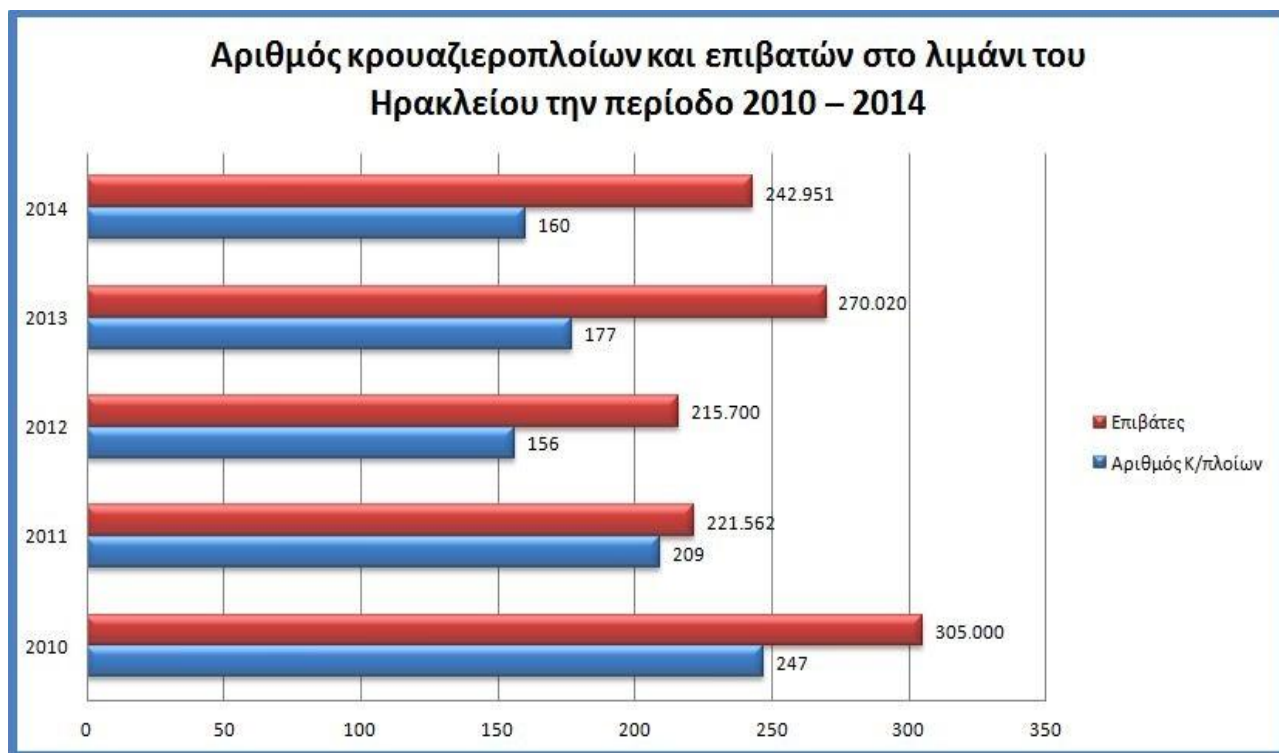
5.3 Αφίξεις στο λιμάνι του Ηρακλείου

Σε αντίθεση με την Κέρκυρα, στο λιμάνι του Ηρακλείου παρατηρείται πτωτική τάση στις αφίξεις μεταξύ των ετών 2010-2014. Η άνοδος που παρατηρείται το έτος 2013 δεν καταφέρνει να ανακόψει την καθοδική τάση, ούτε να ανεβάσει τον αριθμό των αφίξεων στα του 2010 επίπεδα.²⁹⁶

Στον Πίνακα III παρουσιάζονται οι αριθμοί κρουαζιερόπλοιων και επιβατών που αφίχθησαν στο λιμάνι του Ηρακλείου κατά την περίοδο 2010-2014, ενώ ο πίνακας 5.4 παρουσιάζει τα ποσοστά μείωσης της επιβατικής κίνησης ανά έτος για την ίδια περίοδο.

²⁹⁵ Όπ. π.

²⁹⁶ Οργανισμός Λιμένος Ηρακλείου.

Πίνακας III: Αριθμός Κρουαζιερόπλοιων και των επιβατών τους στο λιμάνι του Ηρακλείου την περίοδο 2010 – 2014.²⁹⁷

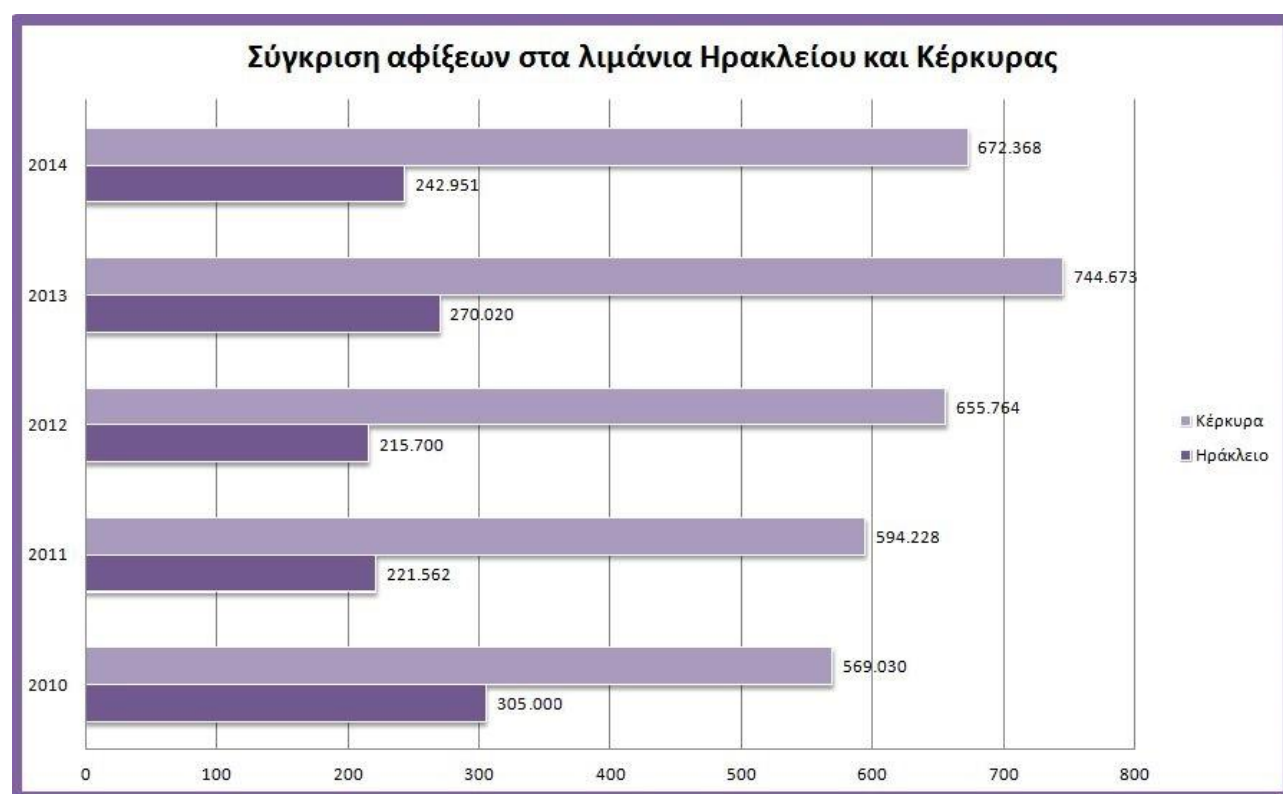

Πίνακας IV: Ποσοστιαία μεταβολή αριθμού επιβατών στο λιμάνι της Κέρκυρας την περίοδο 2010 – 2014.²⁹⁸

²⁹⁷ Οργανισμός Λιμένος Ηρακλείου.

5.4. Σύγκριση των αφίξεων στα λιμάνια Ηρακλείου και Κέρκυρας

Στο διάστημα 2010-2014, το Ηράκλειο κατείχε σταθερά την 7^η θέση μεταξύ των λιμανιών της χώρας όσον αφορά τον αριθμό των κρουαζιεροπλοίων που δέχτηκε. Αντίθετα, στην Κέρκυρα παρατηρήθηκε, όπως ήδη αναφέραμε, θεαματική αύξηση, ανεβάζοντας το λιμάνι της από την 6^η θέση (το 2010, με 429 ελλιμενισμούς) στην 3^η θέση το 2014, με 485 ελλιμενισμούς.²⁹⁹

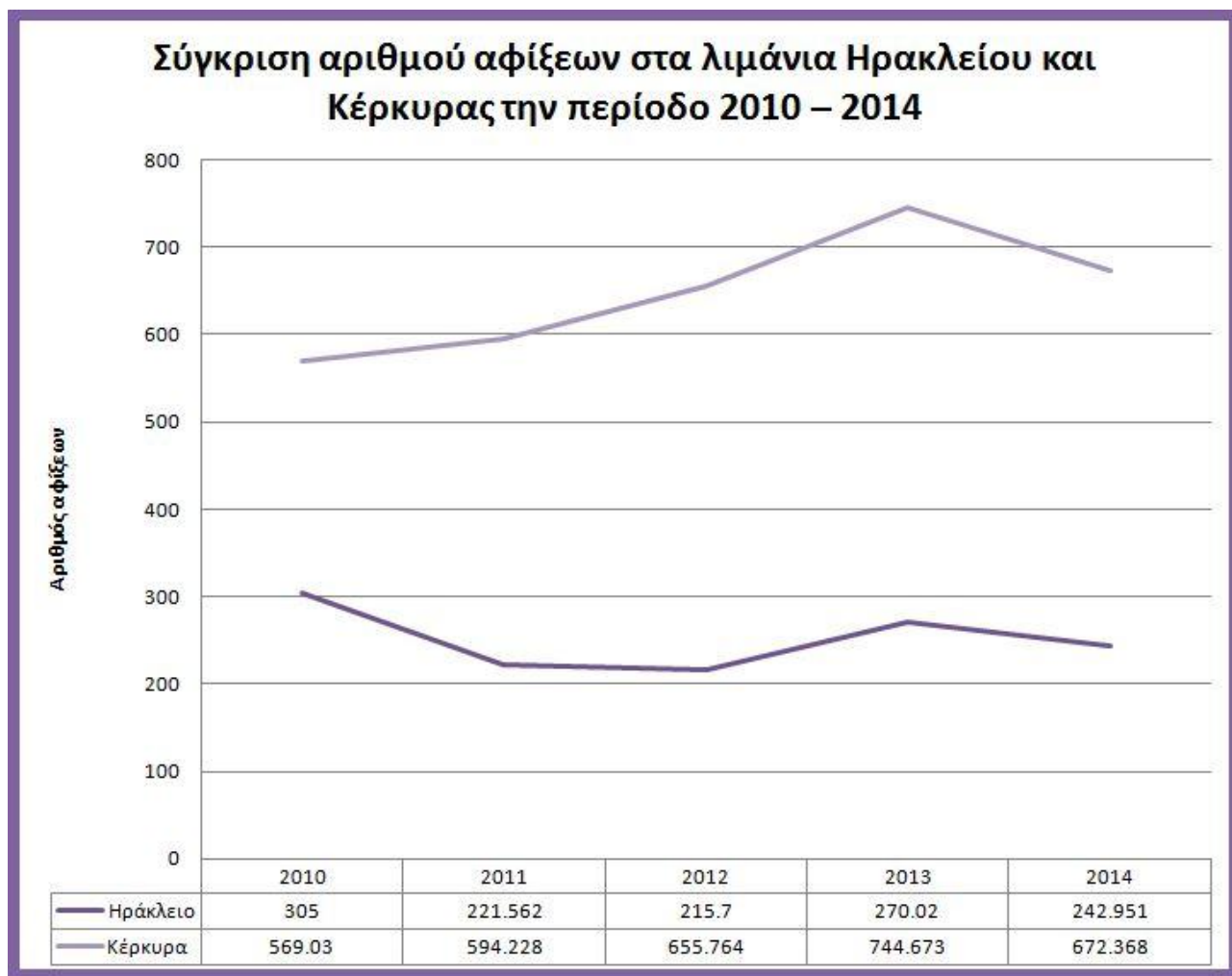
Πίνακας V: Σύγκριση αφίξεων επιβατών στα λιμάνια Ηρακλείου και Κέρκυρας στο διάστημα 2010-2014.

Συγκρίνοντας τις καμπύλες που παρουσιάζουν τον αριθμό αφίξεων στα δύο λιμάνια παρατηρούμε πως, μολονότι το 2013 ήταν και για τους δύο προορισμούς η καλύτερη χρονιά (στο διάστημα που εξετάζουμε), ωστόσο το Ηράκλειο απέτυχε να επωφεληθεί από τη θετική συγκυρία όσο η Κέρκυρα και η αριθμητική διαφορά μεταξύ των δύο λιμανιών ολοένα διευρύνεται.³⁰⁰

²⁹⁸ Όπ. π.

²⁹⁹ Όπ. π. Χαρακτηριστικό είναι πως η Κέρκυρα διατήρησε την 3^η θέση το 2014, παρά μια αρκετά σημαντική υποχώρηση των αφίξεων σε σχέση με το 2013.

³⁰⁰ Όπ. π.

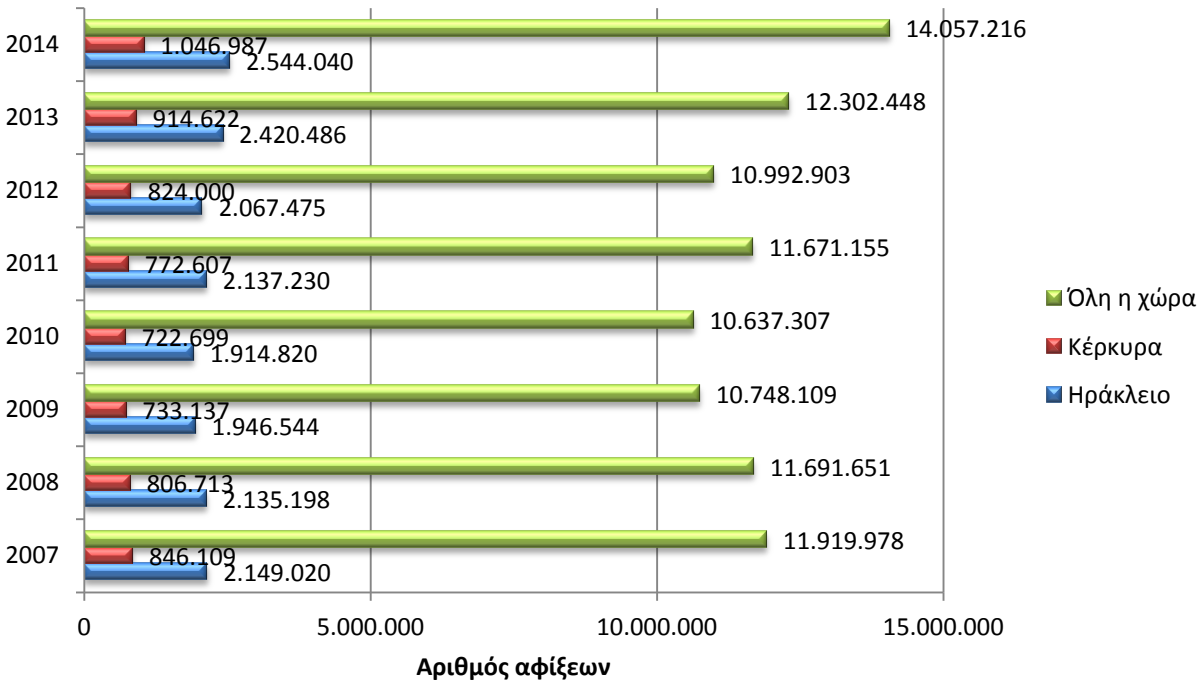
Πίνακας VI: Σύγκριση αφίξεων επιβατών στα λιμάνια Ηρακλείου και Κέρκυρας στο διάστημα 2010-2014.

5.5. Σύγκριση αεροπορικών αφίξεων στα αεροδρόμια Ηρακλείου και Κέρκυρας

Όσον αφορά τις αεροπορικές αφίξεις, παρατηρούμε ο αριθμός των αφιχθέντων στο αεροδρόμιο του Ηρακλείου είναι υπερδιπλάσιος από εκείνον της Κέρκυρας. Συνεπώς, το Ηράκλειο μπορεί να υστερεί σε αφίξεις κρουαζιεροπλοίων, όπως ήδη παρατηρήσαμε, αλλά είναι προφανές πως αναπληρώνει τη διαφορά με σημαντική υπεροχή στον τομέα των αερομεταφορών.

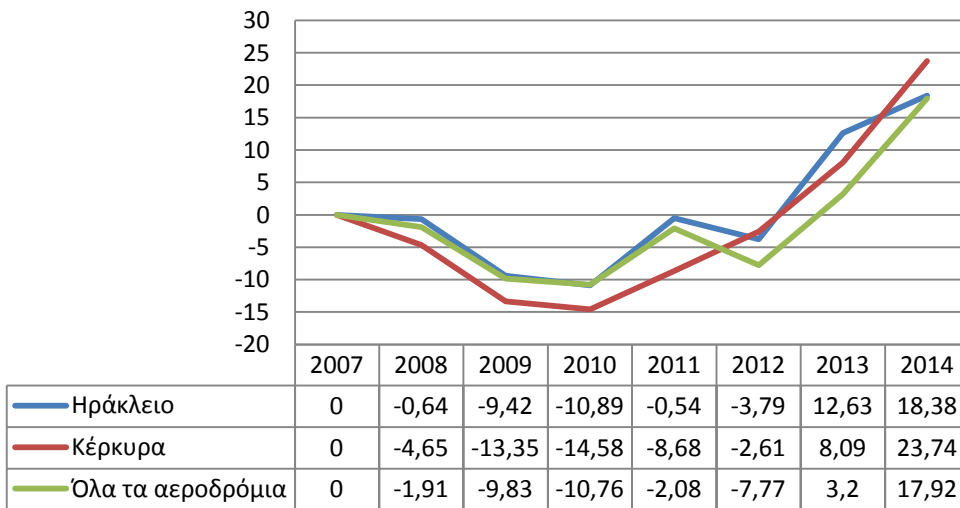
Οι αφίξεις και στα δύο αεροδρόμια ακολουθούν τις διακυμάνσεις της τουριστικής κίνησης στο σύνολο της χώρας, με μοναδική απόκλιση την αισθητά μικρότερη πτώση των αφίξεων στην Κέρκυρα, το έτος 2012. Μολονότι τα στοιχεία δεν επαρκούν για να τεκμηριωθεί μακροπρόθεσμη τάση, είναι αξιοσημείωτο ότι οι αφίξεις στην Κέρκυρα παρουσιάζουν σταθερή και σημαντική άνοδο.

Αεροπορικές αφίξεις, 2007-2014

Πίνακας VII: Αεροδρόμια Ηρακλείου-Κέρκυρας και αριθμοί αφίξεων αλλοδαπών 2007-2014.

Ποσοστιαίες μεταβολές αφίξεων, 2007-2014

Πίνακας ΙΧ: Ποσοστιαίες μεταβολές αφίξεων σε Ηράκλειο, Κέρκυρα και το σύνολο των αεροδρομίων της χώρας.

5.6. Σύγκριση εισπράξεων από τους αρχαιολογικούς χώρους Κνωσού και Παλαιού Φρούριου Κέρκυρας από το 1998 έως και το 2016.

Συγκρίνοντας τις καμπύλες που παρουσιάζουν τον αριθμό εσόδων στους δύο αρχαιολογικούς χώρους, παρατηρούμε πως υπάρχει μια αυξομείωση και στις δύο περιοχές εξίσου.

Μολονότι τα στοιχεία δεν επαρκούν για περαιτέρω ανάλυση μπορούμε με τις ήδη υπάρχουσες πληροφορίες να διαπιστώσουμε πως τα έσοδα της Κνωσού είναι πολλαπλάσια σε σχέση με τα έσοδα του Παλαιού Φρούριου της Κέρκυρας.

Παρόλο που ο αριθμός επισκεπτών αυξάνεται (όπως φαίνεται στους παραπάνω πίνακες) στο νησί της Κέρκυρας, τα έσοδα από την επισκεψιμότητα του αρχαιολογικού χώρου παραμένουν χαμηλά έως το 2013.

Πίνακας Χ: Εισπράξεις από αρχαιολογικούς χώρους Κνωσού και Παλαιού Φρούριου Κέρκυρας³⁰¹

³⁰¹ Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ)

5.7. Συμπεράσματα

Από τα παραπάνω στοιχεία παρατηρούμε πως η Κέρκυρα εμφανίζει σημαντική άνοδο των αφίξεων επισκεπτών στο νησί, τόσο από θαλάσσης, όσο και από αέρος. Ιδιαίτερα οι αφίξεις κρουαζιεροπλοίων παρουσιάζουν σημαντικότερη άνοδο η οποία τη φέρνει σε πλήρη αντίθεση με την εικόνα που παρουσιάζουν άλλα λιμάνια της χώρας, όπως το Ηράκλειο.

Όσον αφορά τον αριθμό των επισκεπτών που φθάνουν στο νησί αεροπορικώς, και εκεί παρουσιάζεται σημαντική άνοδος. Ωστόσο, σε αντίθεση με τον τουρισμό κρουαζιέρας, οι ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές στον αριθμό των αεροπορικών αφίξεων, δεν παρουσιάζουν σημαντικές αποκλίσεις από τις διακυμάνσεις που παρατηρούνται στο σύνολο της χώρας αλλά και στο αεροδρόμιο του Ηρακλείου, με εξαίρεση μια ελαφρά θετική απόκλιση το έτος 2012.

Όσο αφορά τα έσοδα, που προκύπτουν από την επισκεψιμότητα στους αρχαιολογικούς χώρους της Κνωσού και του Παλαιού Φρούριου της Κέρκυρας, φέρνει την Κνωσό στη πρώτη θέση με μεγάλη διαφορά.

Μολονότι οι αριθμοί των αφίξεων αποτελούν ενδείξεις και όχι αποδείξεις, το ενδεχόμενο η σημαντική και σταθερή αύξηση των επισκεπτών να συνδέεται με την εγγραφή της πόλης της Κέρκυρας στον κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς είναι ιδιαίτερα πιθανό. Φαίνεται μάλιστα ακόμη πιθανότερο, εάν συγκριθεί με τα δεδομένα της υπόλοιπης χώρας και με έναν άλλο, εξαιρετικά δημοφιλή νησιωτικό προορισμό, την Κρήτη. Στην πόλη του Ηρακλείου, η οποία διαθέτει το μεγαλύτερο λιμάνι και αεροδρόμιο του νησιού οι αριθμοί των αφίξεων αντί για άνοδο παρουσιάζουν κάμψη, η οποία ακολουθεί την κίνηση των επισκεπτών και στην υπόλοιπη χώρα. Πρόκειται για μια κάμψη η οποία έρχεται σε πλήρη αντιδιαστολή με την άνοδο της Κέρκυρας, η οποία δε φαίνεται να επηρεάζεται στον ίδιο βαθμό. Η διαφορά ανάμεσα στα δύο νησιά ξαφνιάζει ακόμη περισσότερο, αν αναλογιστεί κανείς τα μεγέθη των δύο νησιών και τον τεράστιο πλούτο αξιοθέατων στη μεγαλόνησο. Φυσικά, δε μπορεί κανείς να μην παρατηρήσει πως η αναγνωρισιμότητα της Κέρκυρας στον παγκόσμιο χάρτη αυξήθηκε μετά το χαρακτηρισμό της ως Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς το 2007, ενώ στο Ηράκλειο δε συνέβη καμία αξιοσημείωτη μεταβολή όσον αφορά το πολιτιστικό προϊόν της πόλης ή του νησιού.

6. Επίλογος

Αναμφίβολα, η ένταξη ενός μνημείου στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς παρέχει οφέλη τα οποία κάνουν το χαρακτηρισμό «Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς» ιδιαίτερα επιθυμητό. Από την άλλη, η εγγραφή στον κατάλογο της UNESCO μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις, τόσο στο μνημείο όσο και στην τοπική κοινωνία.

Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται στην Κέρκυρα, της οποίας η Παλιά Πόλη αναγορεύτηκε σε Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς το 2007. Ο χαρακτηρισμός αυτός οδήγησε σε σαφή αύξηση της τουριστικής κίνησης, ωστόσο τα οφέλη αυτής της αύξησης δεν κατανεμήθηκαν στο σύνολο του πληθυσμού. Επιπλέον, παρατηρείται ελλιπής εφαρμογή του καθεστώτος προστασίας, ενώ η κατάσταση επιδεινώνεται από την οικονομική δυσπραγία η οποία υφίσταται από το 2010 και δυσχεραίνει τη σωστή συντήρηση του μνημείου.

Μολονότι οι ειδικοί συμφωνούν πως είναι απολύτως απαραίτητες για τη σωστή διατήρηση των πολιτιστικών πόρων, πολλοί θεωρούν τις προδιαγραφές της UNESCO για τα μνημεία υπερβολικά αυστηρές και άκαμπτες. Ενδεχόμενη σύγκρουση μεταξύ των αυστηρών παραμέτρων της UNESCO και τοπικών συμφερόντων ή προτεραιοτήτων μπορεί να οδηγήσει σε διαγραφή ενός χώρου από τον κατάλογο της UNESCO ή, όπως στην περίπτωση της Κνωσού, σε απόρριψη της αίτησης για ένταξη.

Ειδικά για την περίπτωση της Κνωσού, η οποία είναι υποψήφια για ένταξη στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς στα πλαίσια του συνόλου «Μινωικά Ανακτορικά Κέντρα», το κυριότερο εμπόδιο για την ένταξη είναι η έντονη και άναρχη δόμηση εντός της ζώνης προστασίας του μνημείου. Για την επιτυχία του ελληνικού αιτήματος ένταξης στον κατάλογο της UNESCO, η εκπόνηση ενός ολοκληρωμένου σχεδίου αποκατάστασης και διαχείρισης του πολιτιστικού συνόλου εμφανίζεται ως απολύτως απαραίτητη. Ιδανικά, το σχέδιο αυτό θα πρέπει να προβλέπει (και να εφαρμόζει) αποφασιστικές ενέργειες για την επίλυση του προβλήματος, ενώ θα πρέπει να παρέχει κίνητρα προς τον τοπικό πληθυσμό, ούτως ώστε η ένταξη, παρά τους περιορισμούς που θα θέτει, να γίνει αποδεκτή από την κοινότητα με προθυμία. Άλλωστε, η ένταξη ενός μνημείου στον κατάλογο της UNESCO θα έχει πολλαπλή επίδραση σε κάθε πτυχή της καθημερινής ζωής του τόπου. Συνεπώς, η συμμετοχή των πολιτών (οι οποίοι θα επηρεαστούν άμεσα) στη λήψη των σχετικών αποφάσεων θα ήταν δέουσα, αν όχι απαραίτητη, σε μια κοινωνία που θέλει να λέγεται δημοκρατική.

Η μελέτη των επιπτώσεων τις οποίες επέφερε σε άλλα μνημεία της Ελλάδας η ένταξή τους στον Κατάλογο της UNESCO θα βοηθούσε να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα για την επίδραση που θα έχει στην τοπική κοινωνία ο ενδεχόμενος χαρακτηρισμός της Κνωσού και των άλλων Μινωικών Ανακτόρων ως Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς. Ωστόσο τέτοιες μελέτες δεν έχουν δημοσιευτεί από δημόσιους φορείς, μια παράλειψη που στερεί από το κοινό το δικαίωμα στην πληροφόρηση, αλλά και από τις αρχές τη δυνατότητα να σχεδιάσουν τις μελλοντικές δράσεις τους με γνώμονα τις πραγματικές ανάγκες. Αν η πιθανότητα να μην έχουν δημοσιευτεί οι μελέτες δυσχεραίνει τη σύνταξη ενός πλαισίου δράσης που ν' ανταποκρίνεται στις τοπικές συνθήκες, το ενδεχόμενο τέτοιες μελέτες να μην έχουν καταρτιστεί θα ήταν μια σοβαρότατη αστοχία από την πλευρά του ελληνικού κράτους, το οποίο θα έχει προβεί σε τεράστιες δαπάνες αγνοώντας αν θα έχουν θετικό ή αρνητικό αντίκτυπο για τον τόπο.

Είναι, πιστεύουμε, αδιαμφισβήτητο πως η Ελλάδα είναι ευλογημένη με έναν πλούτο μοναδικών μνημείων που δίκαια θα τους άξιζε να συγκαταλέγονται στον κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO. Ωστόσο, η μακροπρόθεσμη και σωστή διατήρησή τους μια απόφαση που απαιτεί μακροπρόθεσμη δέσμευση και συνολικό σχεδιασμό που θα συμπεριλαμβάνει όλες τις παραμέτρους που μπορεί να επηρεάσουν το μνημείο ή μπορεί να επηρεαστούν από την ένταξή του

στον κατάλογο της UNESCO. Αναμφίβολα, μια τέτοια δέσμευση, παρά τα οφέλη που πιθανώς αποφέρει, μπορεί να αποδειχθεί δυσβάσταχτη ή περιοριστική για την τοπική κοινωνία. Δεν πρέπει όμως να λησμονούμε ότι, τα αριστουργήματα της τέχνης, τα κατάλοιπα της ιστορικής μας κληρονομιάς και θαυμαστά έργα της φύσης, όλα αποτελούν τμήμα της παγκόσμιας κληρονομιάς που οι παρούσες γενιές οφείλουν να διατηρήσουν για χάρη των επόμενων.

Όπως χαρακτηριστικά λέει ο διάσημος τσελίστας Yo-Yo Ma, «Το να μαθαίνουμε κάτι από έναν λαό ή έναν πολιτισμό είναι ένα δώρο και αποτελεί ισόβια υποχρέωσή μας να το διατηρήσουμε και να δημιουργήσουμε κάτι περισσότερο.»³⁰²

³⁰² Eisler, 2001.

Παράρτημα: Πίνακες

Πίνακας 1: Στατιστικά Στοιχεία Αφίξεων Κρουαζιεροπλοίων στο λιμάνι της Κέρκυρας, 2010-2011 (ΟΛΚΕ).

TOTAL COMPARISON FIGURES OF PASSENGERS - CRUISE SHIPS YEARS 2010-2011 PER MONTH						
MONTH	PASSENGERS			CRUISE VESSELS		
	2010	2011	%	2010	2011	%
JANUARY						
FEBRUARY						
MARCH	671	568	-15,35	5	2	-60,00
APRIL	48761	43681	-10,42	37	38	2,70
MAY	81200	69388	-14,55	61	56	-8,20
JUNE	71308	85171	19,44	53	59	11,32
JULY	87029	91175	4,76	63	60	-4,76
AUGUST	95903	92588	-3,46	65	66	1,54
SEPTEMBER	76645	92968	21,30	61	78	27,87
OCTOBER	71775	86901	21,07	62	68	9,68
NOVEMBER	32394	25878	-20,11	22	23	4,55
DECEMBER	3344	5910	76,73	1	3	200,00

Πίνακας 2: Στατιστικά Στοιχεία Αφίξεων Κρουαζιεροπλοίων στο λιμάνι της Κέρκυρας, 2003-2011 (ΟΛΚΕ).

TOTAL CRUISE SHIPS-PASSENGER FIGURES BY YEAR					
YEAR	PASSENGERS	CRUISE SHIPS	% GROWTH	PASSENGERS	% GROWTH
2003	264.871	308			
2004	260.279	309	0,3	-4.592	-1,7
2005	276.050	328	6,1	15.771	6,1
2006	311.445	342	4,3	35.395	12,8
2007	384.553	369	7,9	73.108	23,5
2008	441.600	410	11,1	57.047	14,8
2009	500.400	375	-8,5	58.800	13,3
2010	569.030	430	14,7	68.630	13,7
2011	594.228	453	5,3	25.198	4,4

Πίνακας 3: Στατιστικά Στοιχεία Αφίξεων Κρουαζιεροπλοίων στην Ελλάδα, 2010-2014 (ΟΛΗ ΑΕ).

ε/α 2010	ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ	ΚΑΤΑΓΛΙΟΙ	ΑΡ.ΕΠΙΒΑΤΩΝ	ε/α 2011	ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ	ΚΑΤΑΓΛΙΟΙ	ΑΡ.ΕΠΙΒΑΤΩΝ	ε/α 2012	ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ	ΚΑΤΑΓΛΙΟΙ	ΑΡ.ΕΠΙΒΑΤΩΝ	ε/α 2013	ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ	ΚΑΤΑΓΛΙΟΙ	ΑΡ.ΕΠΙΒΑΤΩΝ	ε/α 2014	ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ	ΚΑΤΑΓΛΙΟΙ	ΑΡ.ΕΠΙΒΑΤΩΝ
1	ΠΕΡΑΙΑΣ	823	1.145.402	1	ΠΕΡΑΙΑΣ	955	1.485.828	1	ΠΕΡΑΙΑΣ	763	1.198.047	1	ΠΕΡΑΙΑΣ	711	1.302.581	1	ΠΕΡΑΙΑΣ	606	1.053.556
2	ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ	700	775.512	2	ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ	962	958.291	2	ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ	718	838.875	2	ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ	582	778.057	2	ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ	512	744.553
3	ΚΑΤΑΚΟΛΟ	360	763.861	3	ΚΑΤΑΚΟΛΟ	429	819.943	3	ΚΑΤΑΚΟΛΟ	337	749.892	3	ΚΕΡΚΥΡΑ	480	744.673	3	ΚΕΡΚΥΡΑ	395	672.388
4	ΜΥΚΟΝΟΣ	584	663.371	4	ΜΥΚΟΝΟΣ	684	782.365	4	ΜΥΚΟΝΟΣ	585	657.511	4	ΚΑΤΑΚΟΛΟ	307	763.666	4	ΜΥΚΟΝΟΣ	441	610.207
5	ΡΟΔΟΣ	539	632.117	5	ΚΕΡΚΥΡΑ	453	594.228	5	ΚΕΡΚΥΡΑ	485	655.764	5	ΜΥΚΟΝΟΣ	485	567.501	5	ΚΑΤΑΚΟΛΟ	251	584.879
6	ΚΕΡΚΥΡΑ	429	569.400	6	ΡΟΔΟΣ	511	576.399	6	ΡΟΔΟΣ	448	472.308	6	ΡΟΔΟΣ	375	409.991	6	ΡΟΔΟΣ	314	311.182
7	ΗΡΑΚΛΕΙΟ	247	305.000	7	ΗΡΑΚΛΕΙΟ	209	321.562	7	ΗΡΑΚΛΕΙΟ	156	215.700	7	ΗΡΑΚΛΕΙΟ	177	270.030	7	ΗΡΑΚΛΕΙΟ	160	342.951
8	ΠΑΤΜΟΣ	551	151.864	8	ΠΑΤΜΟΣ	461	175.212	8	ΠΑΤΜΟΣ	54	129.067	8	ΠΑΤΜΟΣ	47	124.035	8	ΠΑΤΜΟΣ	156	108.429
9	ΚΕΦΑΛΛΟΝΙΑ	64	82.812	9	ΚΕΦΑΛΛΟΝΙΑ	72	158.118	9	ΚΕΦΑΛΛΟΝΙΑ	98	120.739	9	ΚΕΦΑΛΛΟΝΙΑ	100	135.659	9	ΚΕΦΑΛΛΟΝΙΑ	79	88.052
10	ΝΑΥΠΛΙΟ	66	66.779	10	ΚΕΦΑΛΛΟΝΙΑ	56	87.171	10	ΠΑΤΜΟΣ	194	112.587	10	ΠΑΤΜΟΣ	177	113.339	10	ΒΟΛΟΣ	53	57.825
11	ΚΩΣ	44	26.252	11	ΒΟΛΟΣ	61	72.796	11	ΑΓ.ΝΙΚΟΛΑΟΣ	71	48.204	11	ΚΩΣ	86	64.756	11	ΑΓ.ΝΙΚΟΛΑΟΣ	66	46.432
12	ΒΟΛΟΣ	33	21.455	12	ΝΑΥΠΛΙΟ	74	49.188	12	ΚΩΣ	64	41.171	12	ΑΓ.ΝΙΚΟΛΑΟΣ	40	48.200	12	ΚΩΣ	79	42.040
13	ΛΑΥΡΙΟ	35	17.221	13	ΜΥΤΙΛΗΝΗ	66	35.456	13	ΣΑΜΟΣ	29	37.374	13	ΑΓ.ΝΙΚΟΛΑΟΣ	52	43.817	13	ΜΥΤΙΛΗΝΗ	53	34.150
14	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	20	16.029	14	ΝΑΥΠΛΙΟ	48	33.473	14	ΝΑΥΠΛΙΟ	63	30.668	14	ΜΥΤΙΛΗΝΗ	56	42.423	14	ΧΑΝΙΑ	38	33.904
15	ΜΥΤΙΛΗΝΗ	41	15.665	15	ΣΑΜΟΣ	28	21.775	15	ΜΥΤΙΛΗΝΗ	39	29.951	15	ΣΑΜΟΣ	25	36.676	15	ΛΑΥΡΙΟ	30	30.493
16	ΧΑΝΙΑ	11	11.509	16	ΛΑΥΡΙΟ	14	14.670	16	ΛΑΥΡΙΟ	19	17.339	16	ΖΑΚΥΝΘΟΣ	34	34.145	16	ΝΑΥΠΛΙΟ	46	26.050
17	ΣΑΜΟΣ	21	10.053	17	ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ	47	13.957	17	ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ	49	13.504	17	ΝΑΥΠΛΙΟ	54	25.732	17	ΣΑΜΟΣ	23	24.865
18	ΜΗΛΟΣ	33	8.023	18	ΜΗΛΟΣ	42	12.342	18	ΣΥΡΟΣ	71	12.944	18	ΒΟΛΟΣ	31	20.227	18	ΣΥΡΟΣ	48	24.050
19	ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ	25	7.050	19	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	19	11.519	19	ΚΑΛΑΜΑΤΑ	12	12.955	19	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	18	14.585	19	ΣΥΡΟΣ	53	24.012
20	ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ	22	7.050	20	ΒΟΛΟΣ	26	10.742	20	ΒΟΛΟΣ	21	11.926	20	ΛΑΥΡΙΟ	20	13.504	20	ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ	39	22.068
21	ΧΙΟΣ	20	5.683	21	ΧΙΟΣ	35	8.487	21	ΠΕΑ	87	11.455	21	ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ	39	11.621	21	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	31	19.720
22	ΚΑΒΑΛΑ	11	2.358	22	ΚΑΒΑΛΑ	10	2.708	22	ΧΙΟΣ	25	8.349	22	ΧΙΟΣ	33	9.924	22	ΓΥΘΙΟ	20	18.144
23	ΠΑΤΡΑ	2	1.059	23	ΠΑΤΡΑ	3	2.287	23	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	11	8.024	23	ΣΥΡΟΣ	37	9.396	23	ΚΑΛΑΜΑΤΑ	16	17.951
24	ΑΝΔΡΟΣ	5	2.858	24	ΑΝΔΡΟΣ	3	1.515	24	ΣΥΡΟΣ	30	7.772	24	ΠΕΑ	88	8.141	24	ΧΙΟΣ	36	16.963
25	ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΑ	1	133	25	Α/ΚΕΑΝΔΡΟΠΟΛΙΣ	1	242	25	ΣΥΡΟΣ	15	7.521	25	ΠΑΡΟΣ	88	7.071	25	ΚΑΒΑΛΑ	26	13.087
26	Α/ΚΕΑΝΔΡΟΠΟΛΙΣ	0	0	26	ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΑ	1	156	26	ΜΗΛΟΣ	27	6.372	26	ΚΑΒΑΛΑ	14	6.995	26	ΖΑΚΥΝΘΟΣ	13	10.953
				27	ΛΗΜΝΟΣ	25	6.183	27	ΛΗΜΝΟΣ	25	6.183	27	ΛΗΜΝΟΣ	19	4.777	27	ΜΗΛΟΣ	17	10.362
				28	ΖΑΚΥΝΘΟΣ	9	5.630	28	ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΑ	9	5.630	28	ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΑ	14	4.650	28	ΠΕΑ	50	8.309
				29	ΠΑΡΟΣ	100	5.341	29	ΠΑΡΟΣ	100	5.341	29	ΠΑΡΟΣ	13	4.133	29	ΛΗΜΝΟΣ	24	7.857
				30	ΠΑΡΟΣ	18	5.028	30	ΠΑΡΟΣ	18	5.028	30	ΠΑΡΟΣ	16	3.715	30	ΠΑΡΟΣ	65	7.048
				31	ΝΑΞΟΣ	45	4.529	31	ΣΠΑΓΟΣ	45	4.529	31	ΣΠΑΓΟΣ	11	3.158	31	ΣΠΑΓΟΣ	14	4.563
				32	ΚΑΒΑΛΑ	10	4.323	32	ΚΑΛΑΜΑΤΑ	6	3.128	32	ΚΑΛΑΜΑΤΑ	6	3.128	32	ΚΑΛΑΜΑΤΑ	18	4.220
				33	ΚΩΣ	12	3.448	33	ΜΗΛΟΣ	9	2.962	33	ΜΗΛΟΣ	9	2.962	33	ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΑ	13	3.066
				34	ΡΕΘΙΜΝΟ	25	3.625	34	ΡΕΘΙΜΝΟ	25	3.625	34	ΡΕΘΙΜΝΟ	5	1.356	34	ΡΕΘΙΜΝΟ	4	2.802
				35	ΑΝΔΡΟΣ	3	1.981	35	ΠΑΤΡΑ	2	1.981	35	ΠΑΤΡΑ	2	1.278	35	ΠΑΤΡΑ	9	1.435
				36	ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΑ	4	1.827	36	ΝΑΞΟΣ	16	1.023	36	ΝΑΞΟΣ	16	1.023	36	ΠΡΕΒΕΖΑ	4	1.112
				37	ΚΥΘΗΡΑ	21	895	37	ΠΡΕΒΕΖΑ	4	908	37	ΠΡΕΒΕΖΑ	4	908	37	ΝΑΞΟΣ	16	780
				38	ΠΑΤΡΑ	4	667	38	ΖΗΤΕΙΑ	1	910	38	ΖΗΤΕΙΑ	1	910	38	ΠΑΤΡΑ	2	745
				39	ΠΑΤΡΑ	3	374	39	ΚΥΘΗΡΑ	3	374	39	ΚΥΘΗΡΑ	20	862	39	ΕΚΟΤΕΛΟΣ	4	585
				40	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	2	330	40	ΑΝΔΡΟΣ	1	330	40	ΑΝΔΡΟΣ	1	330	40	ΚΥΘΗΡΑ	2	385
				41	ΖΗΤΕΙΑ	1	64	41	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	1	64	41	ΣΚΟΠΕΛΟΣ	6	645	41	ΑΝΔΡΟΣ	0	0
				42	Α/ΚΕΑΝΔΡΟΠΟΛΙΣ	0	0	42	Α/ΚΕΑΝΔΡΟΠΟΛΙΣ	0	0	42	Α/ΚΕΑΝΔΡΟΠΟΛΙΣ	1	474	42	Α/ΚΕΑΝΔΡΟΠΟΛΙΣ	0	0

* Πηγή Στατιστικών Στοιχείων: επίσημη ιστοσελίδα Ένωσης Λιμένων Ελλάδος
<http://www.efime.gr/index.php/krouaziera>

Πίνακας 4: Τα κυριότερα αεροδρόμια της Ελλάδας, κατά σειρά αριθμού αφίξεων αλλοδαπών, 2007-2014 (Χατζηδάκης).

ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΟ	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
σύνολο	11 919 978	11 691 651	10 748 109	10 637 307	11 671 155	10 992 903	12 302 448	14 057 216
Αθηνών	3 661 515	3 472 845	3 170 478	3 092 195	3 123 631	2 651 062	2 665 110	3 321 548
Ηρακλείου	2 149 020	2 135 198	1 946 544	1 914 820	2 137 230	2 067 475	2 420 486	2 544 040
Ρόδου	1 390 837	1 369 406	1 321 806	1 416 991	1 717 477	1 593 298	1 781 768	1 921 615
Θεσσαλονίκης	946 408	919 677	862 054	758 772	869 929	901 573	908 005	1 061 722
Κέρκυρας	846 109	806 713	733 137	722 699	772 607	824 000	914 622	1 046 987
Κω	684 491	671 660	627 533	697 613	843 171	788 971	912 954	994 717
Χανίων	682 029	669 122	608 361	587 825	652 058	681 497	819 882	875 526
Ζακύνθου	481 677	464 874	435 169	420 960	446 824	370 729	424 309	502 730
Σαντορίνης	165 058	162 941	151 367	161 666	178 681	178 922	217 284	274 442
Λουπά	912 833	1 019 215	891 660	863 766	929 548	935 375	1 238 028	1 513 889

Πίνακας 5: Εισπράξεις από αρχαιολογικούς χώρους κατά έτος 1998-2016.(ΕΛΣΤΑΤ)

A/A	ΕΤΟΣ	Κνωσός	Παλιό Φρούριο Κέρκυρας
1	1998	2.969.734,00 €	296.240,00 €
2	1999	3.762.622,00 €	236.803,00 €
3	2000	3.659.340,00 €	225.914,00 €
4	2001	2.597.038,00 €	229.387,00 €
5	2002	3.785.578,00 €	341.952,00 €
6	2003	3.698.515,00 €	255.222,00 €
7	2004	3.570.552,00 €	195.762,00 €
8	2005	3.875.922,00 €	205.084,00 €
9	2006	4.072.318,00 €	308.822,00 €
10	2007	3.545.888,00 €	366.750,00 €
11	2008	3.588.351,00 €	276.928,00 €
12	2009	3.427.934,00 €	289.508,00 €
13	2010	3.171.809,00 €	322.246,00 €
14	2011	3.339.430,00 €	289.874,00 €
15	2012	2.940.459,00 €	285.256,00 €
16	2013	3.347.738,00 €	356.222,00 €
17	2014	3.621.900,00 €	522.730,00 €
18	2015	3.481.763,00 €	556.106,00 €
19	2016	5.192.704,00 €	536.934,00 €

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ³⁰³

Αγγελάκης, Α., *Τεχνολογίες Υδρευσης και Αποχέτευσης στην Αρχαία Κρήτη με έμφαση τη Μινωική Περίοδο*. Προσπελάστηκε στις 16/7/2016, από: http://www.a-angelakis.gr/files/pubrep/ydreusi_arxaia_kriti.pdf

Αρτίκης, Π., Λιώκης, Α., *Η Συμβολή των Πολιτιστικών Φορέων στην τουριστική ανάπτυξη μιας χώρας*, Πειραιάς, 2014. Προσπελάστηκε στις 10/10/2016 από: http://dione.lib.unipi.gr/xmlui/bitstream/handle/unipi/8347/Liokis_Alexandros.pdf?sequence=1

Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά, *Νόμος υπ' Αριθμ. 3529, Κύρωση Σύμβασης για την Προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς*, ΦΕΚ: 22/12//2006. Προσπελάστηκε στις 23/5/2016, από: http://ayla.culture.gr/?page_id=15

Αυγερινού-Κολώνια, Σ., Σπυρόπουλος, Ι. Τουφεγγοπούλου, Α., *Ο αιεφόρος τουρισμός στη μεγάλη και στη μικρή κλίμακα. Τεκμήρια και προϋποθέσεις*, 2012. Προσπελάστηκε στις 6/6/2016, από: https://www.academia.edu/9303984/%CE%9F_%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82_%CE%A4%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82_%CF%89%CF%82_%CE%A0%CF%85%CE%BB%CF%8E%CE%BD%CE%B1%CF%82_%CE%91%CE%BD%CE%AC%CF%80%CF%84%CF%85%CE%BE%CE%B7%CF%82

Αυγερινού-Κολώνια Σ., Τουφεγγοπούλου Α., *Ο Σχεδιασμός της Πολιτιστικής Κληρονομιάς με Όρους Βιωσιμότητας. Οι επιπτώσεις του στην Τουριστική Εικόνα και την Ανάπτυξη του Αστικού Χώρου, μέσα από την εμπειρία της Κέρκυρας*. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: <http://irakleitos2.ntua.gr/docs/50/o%20sxediasmos%20tis%20politistikis.pdf>

Αναστασόπουλος, Γ.Ν., *Ο «πληθωρισμός» στα μνημεία*, Το Βήμα, 31/7/2005. Προσπελάστηκε στις 25/11/2016, από: <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=167570>

Αυγερινού-Κολώνια, Τουφεγγοπούλου, Α., *Ο Σχεδιασμός της Πολιτιστικής Κληρονομιάς με Όρους Βιωσιμότητας Οι Επιπτώσεις του στην Τουριστική Εικόνα και την Ανάπτυξη του Αστικού Χώρου, μέσα από την εμπειρία της Κέρκυρας*, 2012. Προσπελάστηκε στις 6/6/2016, από: http://www.citybranding.gr/2012/04/blog-post_25.html

Βιδάλη, Σ., *Έγκλημα και Κοινωνία*, 2008. Προσπελάστηκε στις 25/9/2016, από: <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=189181>

Βουλή των Ελλήνων, *Σύνταγμα της Ελλάδας*. Προσπελάστηκε στις 23/7/2016, από: <http://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/>

Γαλάζια Σημαία, *Επεξηγήσεις των κριτηρίων του προγράμματος Γαλάζια Σημαία*. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: <http://www.blueflag.gr/criteria/intro>

Γεωργούδης, Π., *Τα αυθαίρετα της Κνωσού πρόβλημα για την UNESCO*, Ελευθεροτυπία, 8/7/2009. Προσπελάστηκε στις 7/7/2016, από <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=61524>

Γρηγορίου, Δ., *Ο πολιτιστικός τουρισμός ως πυλώνας ανάπτυξης σε τοπικό και εθνικό επίπεδο: η περίπτωση της Παλιάς Πόλης της Κέρκυρας*, 2014(α). Προσπελάστηκε στις 18/8/2016 από: https://www.academia.edu/9303984/%CE%9F_%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82_%CE%A4%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82_%CF%89%CF%82_%CE%A0%CF%85%CE%BB%CF%8E%CE%BD%CE%B1%CF%82_%CE%91%CE%BD%CE%AC%CF%80%CF%84%CF%85%CE%BE%CE%B7%CF%82

³⁰³ Προτάσσεται το ελληνικό αλφάβητο.

[CF%8C%CF%82 %CF%89%CF%82 %CE%A0%CF%85%CE%BB%CF%8E%CE%BD%CE%B1%CF%82 %CE%91%CE%BD%CE%AC%CF%80%CF%84%CF%85%CE%BE%CE%B7%CF%82](#)

Γρηγορίου, Δ., *UNESCO και προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς: συγκριτική ανάλυση των περιπτώσεων ένταξης της παλιάς πόλης της Κέρκυρας και της Μονής του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου στην Πάτμο*, 2014(β). Προσπελάστηκε στις 18/8/2016 από:

https://www.academia.edu/9304196/Unesco_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%A0%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%B1%CF%82_%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82_%CE%9A%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%AC%CF%82

Δανέζης, Μ., *Επιστήμη και Νέος Πολιτισμός*. Προσπελάστηκε στις 28/9/2016, από:

<http://www.manosdanezis.gr/attachments/article/178/ppt%20%CE%95%CF%80%CE%AF%CE%B4%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B7%20%CF%84%CF%89%CE%BD%20%CE%98%CE%B5%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD%20%CE%95%CF%80%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BC%CF%8E%CE%BD%20%CF%83%CF%84%CE%B7%20%CE%B4%CF%8C%CE%BC%CE%B7%CF%83%CE%B7%20%CE%B5%CE%BD%CF%8C%CF%82%20%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%85.pdf>

Δανέζης, Μ., *Μας συνδέει το φώς*. Προσπελάστηκε στις 28/9/2016, από:

<http://www.egriechen.info/2014/09/manos-danezis-mas-sundeeri-fws.html>

Δελλαπόρτας, Κ.Π., *Υποβρύχια Αρχαιολογική Κληρονομιά στην Ελλάδα: Νομική Προστασία και Διαχείριση*, 2005. Προσπελάστηκε στις 23/5/2016, από: <http://nomosphysis.org.gr/10093/upobruxia-arxaiologiki-klironomia-stin-ellada-nomiki-prostasia-kai-diaxeirisi-noembrios-2005/>

Δημητρόπουλος, Α., Αλαχούζου, Δ., *Συνταγματική Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς – Τα Μνημεία και οι Αρχαιότητες*, 2004. Προσπελάστηκε στις 23/7/2016, από:

[http://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW169/%CE%A3%CF%85%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82%20%CE%9A%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%AC%CF%82%20-%20%CE%A4%CE%B1%20%CE%9C%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%B1%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%CE%BF%CE%B9%20%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%B9%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B5%CF%82%20\(279\)%20-%20%CE%91%CE%BB%CE%B1%CE%B6%CE%BF%CF%8D%CE%B6%CE%BF%CF%85%20%CE%94%CE%AE%CE%BC%CE%B7%CF%84%CF%81%CE%B1.pdf](http://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW169/%CE%A3%CF%85%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B3%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82%20%CE%9A%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%AC%CF%82%20-%20%CE%A4%CE%B1%20%CE%9C%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%B1%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%CE%BF%CE%B9%20%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%B9%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B5%CF%82%20(279)%20-%20%CE%91%CE%BB%CE%B1%CE%B6%CE%BF%CF%8D%CE%B6%CE%BF%CF%85%20%CE%94%CE%AE%CE%BC%CE%B7%CF%84%CF%81%CE%B1.pdf)

Δήμος Κέρκυρας, *Απόσπασμα Πρακτικού Συνεδρίασης του Δημοτικού Συμβουλίου Κέρκυρας* στις 17-02-2013. Προσπελάστηκε στις 25/9/2016, από:

https://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj_jMLP_Z3QAhWCzxQKHwLbiEQFggZMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.corfu.gov.gr%2Fweb%2Fguest%2Fopengov%2Fepixirisiako%3Fp_p_id%3Dbs_documents%26p_p_action%3D1%26p_p_state%3Dexclusive%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-3%26p_p_col_count%3D1%26bs_documents.struts.action%3D%252Fext%252Fdocuments%252Fget_file%26bs_documents.mainid%3D13289%26bs_documents.loadaction%3Dview%26bs_documents.redirect%3D%252Fweb%252Fguest%252Fopengov%252Fepixirisiako&usq=AFQjCNGXzXvqUq21j7unFah06VObvwnFniA&sig2=adpaWDBb-e5c8Nxtq-yVlg&bvm=bv.138169073,d.d24

Δήμος Κέρκυρας, *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Κέρκυρας, 2014-2019, Στρατηγικός Σχεδιασμός* Προσπελάστηκε στις 25/9/2016, από:

http://www.corfu.gr/web/guest/home?p_p_id=bs_documents&p_p_action=1&p_p_state=exclusive&p_p_mode=view&bs_documents_struts_action=%2Fext%2Fdocuments%2Fget_file&bs_documents_mainid=16184&bs_documents_loadaction=view

Δήμος Κέρκυρας, *Η Απόφαση Ένταξης*. Προσπελάστηκε στις 25/9/2016, από: <http://www.corfu.gr/web/guest/unesco/history>

Δήμος Κέρκυρας, *Παλιά Πόλη Κέρκυρας, ένα Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς*, 2007. Προσπελάστηκε στις 25/9/2016, από: www.corfu.gr/web/guest/UNESCO

Δήμος Κέρκυρας, *Σχέδιο Διαχείρισης 2006-2012*, 2006. Προσπελάστηκε στις 25/9/2016, από: <http://www.corfu.gr/web/guest/unesco/sxedio>

Δήμος Κέρκυρας, *Σχέδιο Κανονισμού Αστικής Λειτουργίας της Πόλης της Κέρκυρας*, 2007. Προσπελάστηκε στις 25/9/2016, από: <http://www.corfu.gr/web/guest/unesco/kanonismos>

Ελληνική Δημοκρατία, *Νόμος 3028/2002*. Προσπελάστηκε στις 23/7/2016, από: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/el/gr/gr228el.pdf>

Δήμου Ε., Καστρινάκη, Κ., *Τουρισμός Κρουαζιέρας – Υφιστάμενη κατάσταση και προοπτικές ανάπτυξης του κλάδου στην Ελλάδα, Η περίπτωση της πόλης των Χανίων*, 2013. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: <http://nefeli.lib.teicrete.gr/browse/sdo/ba/2013/KastrinakiKonstantina/attached-document-1380705994-120497-26617/Kastrinakikonstantina2013.pdf>

Ελληνική Δημοκρατία, *Νόμος 1126/1981, Περί κυρώσεως της εις Παρισίους την 23^η Νοεμβρίου 1972 υπογραφείσης Διεθνούς Συμβάσεως δια την προστασίαν της Παγκοσμίου Πολιτιστικής και Φυσικής κληρονομιάς*, ΦΕΚ 61/Α/13-04-1992. Προσπελάστηκε στις 18/10/2016, από: <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=CjoM4mUNfks%3d&tabid=567>

Ελληνική Δημοκρατία, *Νόμος 3521/2006, Κύρωση της Σύμβασης για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς (2006)*. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=209290

Ελληνική Δημοκρατία, *Νόμος 4067/2012, Νέος Οικοδομικός Κανονισμός*, ΦΕΚ 79Α/9-4-2012. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=5nRUKLGIL8E%3d&tabid=506&language=el-GR>

Ελληνική Δημοκρατία, *Νόμος 4178/2013 (ΦΕΚ 174, 8/8/2013)*. Προσπελάστηκε στις 18/7/2016, από: <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=0JV3uVjxvMw%3D&tabid=506&language=el-GR%20>

Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Περιβάλλοντος, *Περί επαναχαρακτηρισμού ως ιστορικού διατηρητέου του Κεντρικού μέρους της παλαιάς πόλεως Κερκύρας και του Κωδωνοστασίου του Ι. Ναού της Παναγίας της Οδηγήτριας*, ΥΑ ΥΠΠΕ/ΑΡΧ/Β1/Φ33/29925/828/27-5-1980 - ΦΕΚ 512/Β/4-6-1980. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: http://listedmonuments.culture.gr/fek.php?ID_FEKYA=11559

Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Περιβάλλοντος, *Περί τροποποίησης αποφάσεως που καθορίζει τα όρια της παλαιάς πόλης της Κέρκυρας*, ΥΑ ΥΠΠΕ/ΑΡΧ/Β1/Φ33/56237/2124/17-11-1979 - ΦΕΚ 52/Β/21-1-1980. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: http://listedmonuments.culture.gr/fek.php?ID_FEKYA=15173

Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, *Δελτίο Τύπου*, 12/11/2007. Προσπελάστηκε στις 24/8/2016 από: http://www.yppo.gr/2/g22.jsp?obj_id=12593

Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, *Δράσεις του ΥΠ.ΠΟ στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Κοινωνία της Πληροφορίας» του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης*. Προσπελάστηκε στις 24/8/2016 από: <http://www.yppo.gr/4/g411.jsp>

Ελληνική Εθνική Επιτροπή για την UNESCO, *Απολογισμός Δράσεων της Ελληνικής Εθνικής Επιτροπής για την UNESCO 2009-2013*. Προσπελάστηκε στις 23/5/2016 από http://www.isotita.gr/var/uploads/ANNOUNCEMENTS/UNESCO_EL_APOLOGISMOS_2009-2013.pdf

Ελληνική Εθνική Επιτροπή για την UNESCO, *Ο αρχαιολογικός χώρος των Φιλίππων στα Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO*, ανακοίνωση, 18/7/2016. Προσπελάστηκε στις 21/7/2016 από <https://unesco-hellas.org/2016/07/18/%ce%bf-%ce%b1%cf%81%cf%87%ce%b1%ce%b9%ce%bf%ce%bb%ce%bf%ce%b3%ce%b9%ce%ba%cf%8c%cf%82-%cf%87%cf%8e%cf%81%ce%bf%cf%82-%cf%84%cf%89%ce%bd-%cf%86%ce%b9%ce%bb%ce%af%cf%80%cf%80%cf%89%ce%bd-%cf%83%cf%84/>.

Ελληνική Εθνική Επιτροπή για την UNESCO, *Τι είναι η UNESCO*. Προσπελάστηκε στις 23/6/2016, από: <https://unesco-hellas.org/about/>

Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων-Υγροτόπων (ΕΚΒΥ), *Προστατευόμενες Περιοχές*. Προσπελάστηκε στις 26/8/2016, από: http://www.ekby.gr/ekby/el/EKBY_PP_el.html

Ελληνικό ICOMOS, *Καταστατικό*, 2006. Προσπελάστηκε στις 22/8/2016 από: http://www.icomoshellenic.gr/images/icomos_files/hellenic_icomos/%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C_%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D_ICOMOS-2006.pdf

Ελληνική Στατιστική αρχή, *Εισπράξεις αρχαιολογικών χώρων κατά έτος*. Προσπελάστηκε στις 5/12/2016 από: <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SCI21/>

Ένωση Λιμένων Ελλάδος, *Συνολικά στατιστικά στοιχεία κρουαζιέρας 2013-2014*. Προσπελάστηκε στις 20/9/2016 από: <http://www.elime.gr/index.php/krouaziera>

Ένωση Λιμένων Ελλάδος, *Συνολικά Στατιστικά Στοιχεία Αφίξεων Κρουαζιεροπλοίων 2010-2014*. Προσπελάστηκε στις 20/9/2016 από: http://www.porthera.klion.gr/files/2214/4102/1015/statistika_stoixia_limenwn_2010-2014.pdf

ΕΡΤ, *Ηράκλειο, Κρήτη, πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης*, 2015. Προσπελάστηκε στις 23/9/2016, από: <http://www.ert.gr/iraklio-kriti-politistiki-protevousa-tis-evropis/>

Ευρωπαϊκή Ένωση (τομέας Περιφερειακής πολιτικής), *Ένα καινοτόμο και δημιουργικό μέλλον για την Ευρώπη*, Panorama info regio, τεύχος 29, Άνοιξη 2009. Προσπελάστηκε στις 23/5/2016, από: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag29/mag29_el.pdf

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Πολιτισμός. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuld=FTU_5.13.1.html

Εφημερίς της Κυβερνήσεως, Νόμος υπ' αριθ. 3028/2002, Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: http://www.tap.gr/tapadb/files/nomothesia/nomoi/n.3028_2002.pdf

Η εφημερίδα, *Νέα «τρύπα» στα έσοδα από τον τουρισμό – Μειωμένα κατά 5,5%*, 22/11/2016. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: <http://www.iefimerida.gr/news/302773/nea-trypa-sta-esoda-apon-toyrismo-meiomena-kata-55>

Ίδρυμα Μ. Β. Βαρδινογιάννη, Η Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: <http://www.mvvfoundation.gr/index.php/ct-menu-item-9/fields-of-action/81-articles/124-2013-03-04-14-36-04>

Ισοκράτης, *Νόμος 3028.2002*. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/el/gr/gr228el.pdf>

Κάλλη, Α., *Κίνητρα για προσέλκυση κρουαζιερόπλοιων*, Ημερησία, 15/12/2010. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από:

http://www.enterprisegreece.gov.gr/files/articles/2010/december_2010/imerisia_151210.pdf

Καπετανάκη-Μπριασούλη, Ε., *Τα κριτήρια της UNESCO και η αλήθεια για την Κνωσό*, Πατρίς, 15/12/2009 (α). Προσπελάστηκε στις 17/7/2016, από:

<http://www.patris.gr/articles/170988?PHPSESSID=#.WCkuLslk5qQ>.

Καπετανάκη-Μπριασούλη, Ε., *Τα μνημεία και η αντιμετώπισή τους από τις Τοπικές αρχές και τους πολίτες*, 2009 (β) . Προσπελάστηκε στις 18/7/2016 από: http://www.citybranding.gr/2009/12/blog-post_15.html

Κατσαμπέλας, Μ., *Προετοιμάζεται η ένταξη του Αρχαίου Θεάτρου στα μνημεία της UNESCO*, εφημ. Ελευθερία, Λάρισα, 10/7/2016. Προσπελάστηκε στις 27/7/2016 από:

<http://www.eleftheria.gr/%CE%BB%CE%AC%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%B1/item/119704-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B5%CF%84%CE%BF%CE%B9%CE%BC%CE%AC%CE%B6%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%AD%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%BE%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%B8%CE%B5%CE%AC%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%85-%CF%83%CF%84%CE%B1-%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-unesco.html>
(Αναδημοσίευση στο μπλογκ «πόλεις και πολιτική»: <http://www.citybranding.gr/2016/07/unesco.html>)

Κέντρο Συντήρησης και Αρχαιολογίας του Μαυροβουνίου, *Σχεδιασμός της διαχείρισης των Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO – Κατευθυντήριες γραμμές για την ανάπτυξη, υλοποίηση και παρακολούθηση των σχεδίων διαχείρισης*, 2016. Προσπελάστηκε στις 18/8/2016 από:

http://www.exproaus.org/upload/novosti/publication_exproaus_grcka_web_11170.pdf

Κόντος, Α., *Δημοκρατία, ένα άγνωστο πολίτευμα*, Αθήνα, 2011.

Κριτωτάκης, Α., *Αποκλειστικό: Έτσι θα ενταχθούν στον κατάλογο της UNESCO Κνωσός, Φαιστός και Κρητική παραδοσιακή διατροφή*, 2015. Προσπελάστηκε στις 16/7/2016, από:

<http://www.creteplus.gr/news/apokleistiko-etsi-tha-entaxthoun-ston-katalogo-tis-unesco-knosos-faistos-kai-kritiki-paradosiaki-diatrofi-123764.html>

Κωνσταντινίδου, Φ., *Πολιτισμός: Σημεία προσέγγισης*, περιοδικό «Φιλολόγος», τ. 93, Φθινόπωρο 1998

Λειβαδάρας, Ν., *Δημιουργικότητα, Πολιτισμός και Καινοτομία: Από την Βαρκελώνη του 2014 στην Ελλάδα του 2020*. Προσπελάστηκε στις 23/5/2016, από:

http://www.plandeval.auth.gr/CREATIVE_THESS_CONF_2015/proceedings/leivadaras.pdf

Λένος, Ν., *Ελληνική Πολιτιστική Κληρονομιά: Α. Δημόσια Πολιτική και Εθνικές Πρωτοβουλίες Προστασίας και Διαχείρισης, στο πλαίσιο της Διεθνούς Κοινότητας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (νομοθετικό-επιχειρησιακό πεδίο) Β. Προτάσεις εφαρμογής και ανασχεδιασμού*, 2002. Προσπελάστηκε στις 27/8/2016, από:

http://www.pspa.uoa.gr/fileadmin/pspa.uoa.gr/uploads/Research/EDE/Conferences/KDP_2003/Proceedings/Lenos_Nikolaos.pdf

Λοβέρδου, Μ., *Ο έλληνας πρέσβης στην UNESCO μιλάει για το μέλλον του παγκόσμιου οργανισμού και για τις δραστηριότητες της χώρας μας σε αυτόν* (εφημερίδα Το Βήμα, 25/6/2006). Προσπελάστηκε στις 21/7/2016 από: <http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=174073>.

Μάζη, Μ., *Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO ο αρχαιολογικός χώρος των Φιλίππων*, ΑΠΕ-ΜΠΕ, 2016. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: <http://www.amna.gr/article/119592/Mnimeio-Pagkosmias-Klironomias-tis-UNESCO--o-archaiologikos-choros-ton-Filippon>

Μανέτας, Γ., «Εσθθησε» πριν καν ανθήσει η ελληνική κρουαζιέρα – μεγάλες εταιρείες αποσύρουν πλοία από την ανατολική Μεσόγειο, Ημερησία, 9/3/2015. Προσπελάστηκε στις 16/11/2016, από: <http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=26519&subid=2&pubid=113474167>

Μεταξάς, Σ., Στο μονοπάτι της UNESCO τα Μινωικά Ανάκτορα, Prismanews, 25/7/2012. Προσπελάστηκε στις 17/7/2016 από: <http://www.prismanews.gr/index.php/crete/item/14582-sto-monopati-ths-unesco-ta-minwika-anaktora>

Μπάρκα, Φ., Ναι στο Χόλιγουντ, όχι από την UNESCO, 2012. Προσπελάστηκε στις 18/8/2016 από: <http://www.topontiki.gr/article/40469/nai-sto-holigoynt-ohi-apo-tin-unesco>

Μπρούμας, Α., Η αρχή της αειφόρου ανάπτυξης στο Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος, Δίκαιο και Τεχνολογία, 27/4/2012. Προσπελάστηκε στις 19/11/2016, από: http://lawandtech.eu/2012/04/27/sustainable_development/

Μυρίλλα, Δ., Παγκόσμια Μνημεία, Ελληνικά προβλήματα, Ελευθεροτυπία, 27/2/2011. Προσπελάστηκε στις 30/10/2016, από: <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=254560>

Νακάσης, Α., Προστασία και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς - Η περίπτωση του Μεσολογγίου, Ελεύθερη Ζώνη, 2/1/2013. Προσπελάστηκε στις 22/9/2016 από: <http://www.elzoni.gr/html/ent/748/ent.29748.asp>

Νάσκου-Περράκη, Π., Το προαιρετικό Πρωτόκολλο στο Σύμφωνο του ΟΗΕ για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, στο «Αφιέρωμα στην Καθηγήτρια Κ. Κούφα, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 2010, σελ. 259-276. Προσπελάστηκε στις 8/11/2016, από: <http://www.naskouperraki.gr/%ce%b4%ce%b7%ce%bc%ce%bf%cf%83%ce%b9%ce%b5%cf%8d%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%82/>

Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κέρκυρας, Προκαταρκτικό κείμενο Στρατηγικού σχεδίου ανάπτυξης 2008-2020, Μάιος 2009. Προσπελάστηκε στις 27/9/2016 από: <http://www.kerkyra.gr/portal/images/stratigiko%20sxedio.pdf>

ΟΗΕ, Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, Νέα Υόρκη, 16/12/1966. Προσπελάστηκε στις 8/11/2016, από: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4bd686e52>

ΟΗΕ, Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα, Νέα Υόρκη, 19/12/1966. Προσπελάστηκε στις 8/11/2016, από: https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26231

ΟΗΕ, Οικουμενική διακήρυξη για τα ανθρώπινα δικαιώματα, 1948. Προσπελάστηκε στις 5/6/2016, από: http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/grk.pdf

Ο.Η.Ε., Όμιλοι UNESCO, Πρακτικός οδηγός, Τομέας Εξωτερικών Σχέσεων και Συνεργασίας, Τμήμα Ομίλων UNESCO και Νέων Συνεργασιών. Προσπελάστηκε στις 22/9/2016 από: <http://www.unesco-hellas.gr/documents/%CE%8C%CE%BC%CE%B9%CE%BB%CE%BF%CE%B9%20UNESCO.pdf>

Οργανισμός Λιμένος Ηρακλείου ΑΕ, Συνολικά Στατιστικά Στοιχεία Αφίξεων Κρουαζιεροπολοίων 2010-2014. Προσπελάστηκε στις 10/6/2016 από: http://www.porthera.klion.gr/files/2214/4102/1015/statistika_stoixia_limenwn_2010-2014.pdf

Οργανισμός Λιμένος Κερκύρας, Total Chart Table 2003-2011, 19/1/2012. Προσπελάστηκε στις 10/6/2016 από: https://www.corfuport.gr/el/newsupdates/press-releases/doc_download/42-totalcharttable2003-2011.html

Παπαδάτου, Ε., *Πέντε «μάχες» για μια θέση στα μνημεία UNESCO* (2013), προσπελάστηκε στις 2/7/2016 από:

<http://www.espressonews.gr/%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B5%CF%87%CF%8C%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF/%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF/%CF%81%CE%B5%CF%80%CE%BF%CF%81%CF%84%CE%B1%CE%B6/115973/%CF%80%CE%AD%CE%BD%CF%84%CE%B5-%C2%AB%CE%BC%CE%AC%CF%87%CE%B5%CF%82%2%BB-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CE%BC%CE%B9%CE%B1-%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%B1-%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%B1-unesco>.

Παρατηρητήριο Μεταλλευτικών Δραστηριοτήτων, *Δελφοί-Βωξίτης: Βαρβαρότητες*, 24/9/2016.

Προσπελάστηκε στις 27/11/2016 από:

<http://antigoldgr.org/blog/2016/09/24/%CE%B4%CE%B5%CE%BB%CF%86%CE%BF%CE%B9-%CE%B2%CF%89%CE%BE%CE%B9%CF%84%CE%B7%CF%83-%CE%B2%CE%B1%CF%81%CE%B2%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B5%CF%83/>

Περιφέρεια Ιονίων Νήσων, *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιφέρειας Ιονίων Νήσων 2014-2019, Ενότητα 1, Στρατηγικός Σχεδιασμός*. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: <http://pin.gov.gr/wp-content/uploads/2015/12/%CE%BF%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF-1%CE%BF-2.pdf>

Περουλιού-Σεργάκη, Ι., *Αυθαίρετοι Οικισμοί και σχέδιο Πόλης: Η περίπτωση του Ηρακλείου Κρήτης*, 2009.

Προσπελάστηκε στις 18/7/2016, από:

<https://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiC2qCH-qPQAhUm74MKHUD8DmiQFggBMAA&url=http%3A%2F%2Fcourses.arch.ntua.gr%2Ffsr%2F134550%2FPerouliou-Sergaki.pdf&usq=AFQjCNFdvWwIwduUt6JH2EiqaMclX2dpYDw&sig2=uAm-Gr7G2xkdpgi3SR76ig>

Ρούσου, Λ., *UNESCO και Πολιτιστική Κληρονομιά – Η Παλιά Πόλη της Κέρκυρας*, 2013. Προσπελάστηκε στις 21/7/2016 από

https://www.academia.edu/4171880/UNESCO_and_%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%9A%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%AC-%CE%97_%CE%A0%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CE%AC_%CE%A0%CF%8C%CE%BB%CE%B7_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%9A%CE%AD%CF%81%CE%BA%CF%85%CF%81%CE%B1%CF%82

Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση, Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, *Ελληνικοί Υγρότοποι Ραμσάρ, Αξιολόγηση Προστασίας και Διαχείρισης*, 2009. Προσπελάστηκε στις 20/9/2016, από: http://www.ellet.gr/sites/default/files/2009_NGORamsarReport_GR.pdf

Σανούδου, Χ., *Πεδίο μάχης η εξόρυξη του βωξίτη στην Ιτέα*, Καθημερινή, 23/1/2012. Προσπελάστηκε στις 1/12/2016, από:

Σαραντάκος, Ν., *Η πόλη, το άστυ, ο δήμος* (2014), <https://sarantakos.wordpress.com/2014/05/05/polis/>.

Σαρρής, Δ., βιογραφία:

http://www.crete.gov.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=1814:2012-01-17-11-28-57&Itemid=556&lang=el#.V4s9FqJk75w.

Σαρρής, Δ., *Η υποψηφιότητα της Κνωσού στον κατάλογο των μνημείων της UNESCO*, 2009. Προσπελάστηκε στις 4/7/2016 από: <http://www.patris.gr/articles/160468?PHPSESSID=#.V4s1xaJk75w>

ΣΕΤΕ, Διεθνής αεροπορικές αφίξεις: *Απολογισμός 2015 & Προγραμματισμός (Slots) 2016*. Προσπελάστηκε στις 21/9/2016 από: <https://sete.gr/media/4629/ypa-2015-and-slots-2016.pdf>

Σιώκος, Σ., *Πολιτική, Πολιτισμός και Οικονομική Κρίση*. Προσπελάστηκε στις 10/7/2016, από: http://www.iskra.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=6262:siokos-omilia-politiki-politismos&catid=68:grammata&Itemid=194

Σκουλάς, Γ., Σκουλά, Δ., *Το δικαίωμα του Πολίτη στο Πολιτιστικό Περιβάλλον: Η Συνταγματική και Νομική του Διάσταση στην Παιδεία και στον Πολιτισμό*, Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, τ. ΙΕ΄, τεύχος 60, Καλοκαίρι 2011. Προσπελάστηκε στις 9/11/2016, από: <http://www.uth.gr/tovima/60/2.pdf>

Στατήρη, Η.Χ., *Διερεύνηση των επιπτώσεων του τουρισμού σε μια χώρα υποδοχής επί επιλεγμένων προϊόντων που συνθέτουν την τουριστική κατανάλωση. Σχέση εγχώριας παραγωγής και εισαγωγών*, Πάτρα, 2011. Προσπελάστηκε στις 20/7/2016, από: http://nemertes.lis.upatras.gr/jspui/bitstream/10889/5044/3/Nimertis_Statiri.pdf

Στουρνάρης, Ι., *Η παιδεία κεφάλαιο για την ανάπτυξη*, 2006. Προσπελάστηκε στις 29/8/2016, από: <http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=176336>

Σύμβαση για την προστασία του θαλασσιού περιβάλλοντος και των παρακτίων περιοχών της Μεσογείου (Σύμβαση της Βαρκελώνης), 1976. Προσπελάστηκε στις 17/9/2016, από: [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2010\)0030_/com_com\(2010\)0030_el.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2010)0030_/com_com(2010)0030_el.pdf)

Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΣΕΤΕ), *Στατιστικά Στοιχεία*. Προσπελάστηκε στις 20/7/2016 από: http://sete.gr/GR/TOYRISMOS/Statistika/Katigories%20Statistikon/index.php?form_catID=47

Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος, Επιστημονικό Υλικό, Θεσμικό Πλαίσιο – Διεθνείς Χάρτες – Κατευθυντήριες Οδηγίες, <http://courses.arch.ntua.gr/112130.html>

Τουφεγγούλου, Α., *Εναλλακτικές μορφές τουρισμού και αναδυόμενοι τουριστικοί προορισμοί. Ο ρόλος του σχεδιασμού στη χωρική τους διάρθρωση και οι προϋποθέσεις ανάπτυξής τους*, 2014. Προσπελάστηκε στις 18/8/2016, από: <http://dspace.lib.ntua.gr/handle/123456789/40052>

Τριανταφυλλίδης, Μ., *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Δεκέμβριος 1998

Τσουκαλάς, Κ., *Η φτώχεια στον καιρό της αφθονίας*, 2001. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=132275>

ΥΠΠΟ, *Οδυσσεύς, Κνωσός, Ιστορικό*. Προσπελάστηκε στις 16/7/2016, από: http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2369

Φουντουλάκη, Ε., *Ένταξη στην UNESCO υπό προϋποθέσεις*, Χανιώτικα Νέα, 9/2/2015. Προσπελάστηκε στις 27/6/2016, από <http://www.haniotika-nea.gr/zitoumeno-i-sinergasia-foreon/>.

Χάρτα της Βενετίας http://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf.

Χατζηδάκης, Α., ΕΟΤ, *Τάσεις της τουριστικής κίνησης 2008-2015*. Προσπελάστηκε στις 20/9/2016 από: http://www.gnto.gov.gr/sites/default/files/files_basic_pages/Xatzidakis_2015.pdf

Χιωτίνης, Ν., *Πολιτική και Πολιτισμός*, σελ. 1, σημ. 1. Προσπελάστηκε στις 22/6/2016, από http://www.teiath.gr/userfiles/eadsa_web_admin/lessons/st_semester/chiotinis/Politiki_politismos.pdf

AmfissaFace, *Η «Αλκυών» προς τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας για το Βωξίτη στη Φωκίδα*, 16/2/2016. Προσπελάστηκε στις 1/12/2016, από: <http://www.amfissaface.gr/2016/02/16/post-156/>

Arunchala World Heritage Site Initiative, *What are the Advantages of WHS status?*, Προσπελάστηκε στις 17/8/2016 από: <https://arunachalawhs.com/about/>

Australian Government, Department of the Environment and Energy, *Implications of World Heritage Listing*. Προσπελάστηκε στις 17/8/2016 από: <https://www.environment.gov.au/heritage/about/world-heritage/implications-world-heritage-listing>

Australian Government, *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (UNESCO)*. Προσπελάστηκε στις 17/7/2016, από: <https://dfat.gov.au/about-us/publications/Documents/unesco-assessment.pdf>

Blackpool City Council, *Expression of Interest for Blackpool to be considered as a World Heritage Site*, 2010. Προσπελάστηκε στις 19/8/2016 από: <http://www2.blackpool.gov.uk/democracy//agenda/viewdecision.aspx?guid=0b353a8a-9867-4e23-811a-45f0a95a7f31>

Boulotis, C. (2008), *From Mythical Minos to the Search for Cretan Kingship*, From the Land of the Labyrinth, Minoan Crete, 300-1100 B.C. , (ISBN 978-0-9776598-2-1)

Brida, J. G., Aguirre, S. Z., *The impacts of the cruise industry on tourism destinations*, 2008. Προσπελάστηκε στις 13/11/2016, από: <http://www.travelready.org/PDF%20Files/Travel%20-%20The%20Impacts%20of%20the%20Cruise%20Industry%20on%20Tourism%20Destinations.pdf>

Brida, J.G., Zapata, S., *Cruise tourism: economic, socio-cultural and environmental impacts*, 2010. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016 από: http://www.colmayor.edu.co/uploaded_files/images/conveniosvice/giet/ijltm_cruise_impacts_jwbz7.pdf

Chaney, C., *Cruise Ship Passenger Capacity*, Cruise Mapper, 26/11/2015. Προσπελάστηκε στις 13/11/2016 από: <http://www.cruisemapper.com/wiki/761-cruise-ship-passenger-capacity-ratings>

Cleere, H., *The Impact of World Heritage Listing*, 2011. Προσπελάστηκε στις 17/8/2016 από: http://openarchive.icomos.org/1209/1/III-1-Article3_Cleere.pdf

Convention for the Protection of the Mediterranean Sea against Pollution, Barcelona, 1975. Προσπελάστηκε στις 28/8/2016 από: http://195.97.36.231/dbases/webdocs/BCP/BC76_Eng.pdf

Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats, Bern, 1979. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016 από: <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680078aff>

Convention on Wetlands of International Importance especially as Waterfowl Habitat, Ramsar, Iran, 1971 (including amendments of 1982 and 1987). Προσπελάστηκε στις 28/8/2016 από: http://www.ramsar.org/sites/default/files/documents/library/current_convention_text_e.pdf

Corfu Press, *Ιόνια: Ο τουρισμός αυξάνεται, το ίδιο και η ανεργία!*, 2013. Προσπελάστηκε στις 21/7/2016 από: <http://www.corfupress.com/v3/oikonomia-tourismos/32383-ionia-o-toyrismos-ayksanetai-to-idio-kai-i-nergia>

Council of Europe, *European Diploma for Protected Areas*. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016 από: <http://www.coe.int/en/web/bern-convention/european-diploma-for-protected-areas>

Culture Polis, *Παλιά πόλη της Κέρκυρας, Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO, Προτάσεις για την επικαιροποίηση του σχεδίου διαχείρισης- δράσης 2013-2018* (2014). Προσπελάστηκε στις 16/7/2016, από: <https://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiXtZup-aPQAhVp6YMKHRgpCGsQFqgbMAA&url=http%3A%2F%2Fculturepolis.org%2Fqr%2Flibrary%2Fdocuments>

[%2Fdoc_download%2F182-masterversion-management-plan-26032014----1&usq=AFQjCNEcis2zXg3I97X3uyTtick0ybhwBw&sig2=bh3uaHAs2R_Kir6ZqgCEQA](#)

Dalberg, *Protecting People Through Nature* (a report for WWF, 2016). Προσπελάστηκε στις 17/7/2016 από: http://d2ouvy59p0dg6k.cloudfront.net/downloads/wwf_dalberg_protecting_people_through_nature_lringles.pdf

Delattre, E.J., *Character and Cops: Ethics in Policing*, 2011. Προσπελάστηκε στις 11/10/2016 από: <https://books.google.gr/books?id=n-Ms1NLnKcMC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

Department for Culture, Media and Sport (Μεγ. Βρετ), *The costs and Benefits of World Heritage Site Status in the UK, Full Report*, 2007. Προσπελάστηκε στις 19/8/2016 από: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/78452/PwC_fullreport.pdf

Department for Culture, Media and Sport (Μεγ. Βρετ), *World Heritage for the Nation: Identifying, Protecting and Promoting our World Heritage*, 2008. Προσπελάστηκε στις 19/8/2016 από: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/78444/whconsultation_engversion.pdf

Econews, *Τα έξι σημαντικότερα περιβαλλοντικά προβλήματα και τι μπορείς να κάνεις εσύ*, 2014. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: <http://www.econews.gr/2014/04/23/earth-day-2014-114288/>

Eisenstadt, S.N., *The Political Systems of Empires*, Λονδίνο, 1969. Προσπελάστηκε στις 16/9/2016, από: https://books.google.gr/books/about/The_Political_Systems_of_Empires.html?id=EJV5j0HeBCKC&redir_esc=y

Eisler, E., *Yo-Yo Ma: On the Silk Road*, Strings, 1/5/2001. Προσπελάστηκε στις 29/11/2016 από: <http://stringsmagazine.com/yo-yo-ma-on-the-silk-road/>

Emmott, S., *Humans: The real threat to life on Earth*, 2013. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: <https://www.theguardian.com/environment/2013/jun/30/stephen-emmott-ten-billion>

EX.PO.AUS (EXtension of POtentiality of Adriatic UNESCO Sites), *Corfu: Authenticity and Integrity of a Greek town*, 1915. Προσπελάστηκε στις 25/9/2016, από: <http://www.expoaus.org/corfu-uso13>

Evans, A., *The Palace of Minos, A comparative account of the successive stages of the Early Cretan civilization as Illustrated by the Discoveries at Knossos*, Λονδίνο, 1921. Προσπελάστηκε στις 27/6/2016, από: <https://archive.org/stream/palaceofminoscom01evanuoft#page/n63/mode/2up>

Flash News, *Αποκλειστικό: Απειλείται με διαγραφή από την UNESCO το φαράγγι της Σαμαριάς*, 2016. Προσπελάστηκε στις 19/8/2016 από: <http://flashnews.gr/post/276922/apokleistiko-apeileitai-me-diagraphi-apo-thn-unesco-to-faraggi-ths-samarias>

George Wright Society, *World Heritage FAQs*. Προσπελάστηκε στις 19/8/2016 από: <http://www.georgewright.org/whfaqs>

Ghosh, S., *Why Karnataka is saying no to the UNESCO tag*, FirstPost, 1/12/2016. Προσπελάστηκε την 1/12/2016 από: <http://www.firstpost.com/blogs/why-karnataka-doesnt-want-a-unesco-tag-for-the-western-ghats-26747.html>

Goudie, A.S., *The Human Impact on the Natural Environment: Past, Present and Future*, 2013. Προσπελάστηκε στις 13/10/2016 από: <https://books.google.gr/books?id=TxfRZr4nYrMC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

Grayzel, S., *Changing lives: gender expectations and roles during and after World War One*, British Library. Προσπελάστηκε στις 27/11/2016, από: <https://www.bl.uk/world-war-one/articles/changing-lives-gender-expectations>

Günlü, E., Yağcı, K., Pınar, İ., *Preserving Cultural Heritage and Possible Impacts on Regional Development: The Case of İzmir*. Προσπελάστηκε στις 17/8/2016 από: <http://www.regionalstudies.org/uploads/networks/documents/tourism-regional-development-and-public-policy/gunlu.pdf>

Harrison, D., Hitchcock, M., *The Politics of World Heritage: Negotiating Tourism and Conservation*, 2005. Προσπελάστηκε στις 19/8/2016 από: https://books.google.gr/books?id=xPcaVQzso58C&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Healy, K., *Social Change: Mechanisms and Metaphors*, 1998. Προσπελάστηκε στις 27/11/2016 από: <http://www.princeton.edu/~sociolog/pdf/change4.pdf>

ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property). Προσπελάστηκε στις 4/9/2016 από: <http://www.iccrom.org/>

ICOMOS, *International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter, 1964)*. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: http://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf

Ignatzi, C., *Μνημεία της UNESCO σε κίνδυνο*. Deutsche Welle, 28/8/2013. Προσπελάστηκε στις 18/6/2016 από: <http://www.dw.com/el/%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-unesco-%CF%83%CE%B5-%CE%BA%CE%AF%CE%BD%CE%B4%CF%85%CE%BD%CE%BF/g-17051383>

IMPACT, *Sustainable Tourism and the Preservation of the World Heritage Site of the Ifugao Rice Terraces Philippines*, 2008. Προσπελάστηκε στις 19/8/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/activities/582/>

Independent, *Is UNESCO damaging the world's treasures?*, 29/04/2009. Προσπελάστηκε στις 22/11/2016 από: <http://www.independent.co.uk/travel/news-and-advice/is-unesco-damaging-the-worlds-treasures-1675637.html>

IUCN, International Union for Conservation of Nature, *About*. Προσπελάστηκε στις 22/8/2016 από: <https://www.iucn.org/secretariat/about>

Kayahan, B., Vanblarcom, B., *Cost Benefit Analysis of UNESCO World Heritage Site Designation in Nova Scotia*, 2012. Προσπελάστηκε στις 17/8/2016 από: <https://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=8&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjA4omsINPOAhVEaxQKHxULBEgQFghMMAc&url=http%3A%2F%2Fwww.rofea.org%2Findex.php%3Fjournal%3Djournal%26page%3Darticle%26op%3Ddownload%26path%255B%255D%3D99%26path%255B%255D%3D91&usq=AFQjCNHVZvteauqdVr27QIGNv5wY2jqCVQ&sig2=rr34Z2l-01yOjNXD-WtUw&bvm=bv.129759880,d.d24>

KEA, *The Economy of Culture in Europe, Study prepared for the European Commission (Directorate-General for Education and Culture, European Affairs)*, (2009). Προσπελάστηκε στις 7/7/2016, από: http://ec.europa.eu/culture/library/studies/cultural-economy_en.pdf

L'Hyver, M.-A., *The European Network of Biogenetic Reserves*, 1992, στο περιοδικό *Environmental Conservation*, 19, σελ. 275-276. Προσπελάστηκε στις 25/9/2016, από: <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=5958040>

- Laet, S.J., de, *History of Humanity, vol. I*, 1996. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016 από: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001191/119149e.pdf>
- Lazrus, P., Barker, A.W., *All the King's Horses: Essays on the Impact of Looting and the Illicit Antiquities Trade on Our Knowledge of the Past*, 2014. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: <http://www.ajaonline.org/online-review-book/1772>
- London, S., *Understanding Change: How it Happens and How to Make it Happen*, 1996. Προσπελάστηκε στις 27/11/2016 από: <http://www.scottlondon.com/reports/change.html>
- MacGillivray, J.A.(2001), *Minotaur; Sir Arthur Evans and the Archaeology of the Minoan Myth*, Λονδίνο (ISBN 0-7126-7301-6).
- Macmillan, S., *Cruise ships are set to get even bigger*, Traveller, 24/6/2015. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016 από: <http://www.traveller.com.au/ship-size--does-it-matter-ghsk0i>
- Malinowski, B., «Anthropology», στην Encyclopedia Britannica, τομ. 1, 13^η έκδ., 1926.
- Malinowski, B., *A Scientific Theory of Culture and Other Essays*, 1960. Προσπελάστηκε στις 28/5/2016, από: https://monoskop.org/images/f/f5/Malinowski_Bronislaw_A_Scientific_Theory_of_Culture_and_Other_Essays_1961.pdf
- Marinatos, N. (2004), "Minoan and Mycenaean Civilizations". Στο Sarah Isles Johnston, *Religions of the Ancient World: A Guide*, Χάρβαρντ (ISBN 978-0674015173).
- Martin, B., *Paths to social change: conventional politics, violence and nonviolence*, στο «Nonviolent Alternatives for Social Change» (Encyclopedia of Life Support Systems – EOLSS), 2006. Προσπελάστηκε στις 27/11/2016 από: <http://www.bmartin.cc/pubs/06eolss.html#3>
- Massachusetts Institute of Technology (MIT), *Introducing Archaeology and Prehistory*. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016 από: <http://www.mu.edu.et/jphc/images/Archeology/0205240828.pdf>
- Meier, A., *Five Issues Threatening the Destruction of Cultural Heritage Sites*, 2013. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016 από: <http://hyperallergic.com/87139/five-issues-threatening-the-destruction-of-cultural-heritage-sites/>
- Mikesell, R.F., *Economic Development and the Environment: A comparison of Sustainable Development with Conventional Development Economics*, Λονδίνο, 1992.
- Miller, A., *Archaeological Looting, A new Approach to the Problem*, 1982. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: <http://www.penn.museum/documents/publications/expedition/pdfs/24-3/miller.pdf>
- Mithen, S., Black, E., *Water, Life and Civilisation: Climate, Environment and Society in the Jordan Valley*, Καίμπριτζ, 2011.
- Mizuho, A. *World Heritage Listing has its Price*, 2011. Προσπελάστηκε στις 17/8/2016 από: <http://www.japantimes.co.jp/news/2011/10/04/reference/world-heritage-listing-has-its-price/#.V7eybqJk75x>
- Morris, S., *Reflections on U.S. Nominations to the UNESCO World Heritage List: Past, Present and Future* (2015). Προσπελάστηκε στις 21/6/2016 από: <http://www.usicomos.org/about/u-s-world-heritage-tentative-list-update-resource-center/world-heritage-reflection/>
- Moskowitz, C., *Dead Languages Reveal a Lost World*, 2010. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016 από: <http://www.livescience.com/10937-dead-languages-reveal-lost-world.html>

Naylor, L. L., *Culture and Change: An Introduction*, 1996. Προσπελάστηκε στις 10/6/2016 από: https://books.google.gr/books?id=Kkn85mzx_i4C&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false

Norman, K., *Should the UK be nominating More World Heritage Sites?*, 2011. Προσπελάστηκε στις 18/8/2016 από: <http://www.presentpasts.info/articles/10.5334/pp.49/>

Ord, C., *Seven UNESCO World Heritage All-Stars and Alternatives*, 2011. Προσπελάστηκε στις 18/8/2016 από: <http://www.thetravelword.com/2011/12/12/seven-unesco-world-heritage-all-stars-and-alternatives/>

Pedersen. Arthur, UNESCO, *Managing Tourism at World Heritage Sites: a practical manual for world Heritage site Managers.*(Cap.5) Προσπελάστηκε στις 14/11/2016 από: <http://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-113-2.pdf>

PricewaterhouseCoopers LLP, *The Costs and Benefits of World Heritage Site Status in the UK, Full Report*, 2007. Προσπελάστηκε στις 19/8/2016 από: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/78452/PwC_fullreport.pdf

Ramsar, Greece. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016 από: <http://www.ramsar.org/wetland/greece>

Responsible Travel, *How responsible are Cruise Liners?* Προσπελάστηκε στις 13/11/2016 από: <http://www.responsibletravel.com/copy/how-responsible-are-cruise-liners>

Seetharaman, G., *Why monuments would be worse off without the World Heritage status*, The Economic Times, 6/10/2016. Προσπελάστηκε την 1/12/2016 από: <http://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/why-monuments-would-be-worse-off-without-the-world-heritage-status/articleshow/54757355.cms>

SEOS (Science education through Earth Observation for high Schools), *Τι είναι η Παγκόσμια Κληρονομιά;* Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: <http://www.seos-project.eu/modules/heritage-conservation/heritage-conservation-c02-p01.gr.html>

Spiegel, *World Heritage Revocation: Germany's Elbe Valley Loses UNESCO Status*, 2009. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: <http://www.spiegel.de/international/germany/world-heritage-revocation-germany-s-elbe-valley-loses-unesco-status-a-632637.html>

Stromberg, J. *Why did the Mayan Civilisation Collapse? A New Study Points to Deforestation and Climate Change*, 2012. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016 από: <http://www.smithsonianmag.com/science-nature/why-did-the-mayan-civilization-collapse-a-new-study-points-to-deforestation-and-climate-change-30863026/?no-ist>

UNESCO, Εθνικοί φορείς. Προσπελάστηκε στις 21/5/2016, από: <https://unesco-hellas.org/partners/%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%AF-%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%B5%CE%AF%CF%82/>

UNESCO, *Κοινωνικές επιστήμες*. Προσπελάστηκε στις 23/5/2016, από: http://www.unesco-hellas.gr/gr/2_3_1_2_2.htm

UNESCO, *Όμιλοι UNESCO, Πρακτικός Οδηγός*, 2009. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: <http://www.unesco-hellas.gr/documents/%CE%8C%CE%BC%CE%B9%CE%BB%CE%BF%CE%B9%20UNESCO.pdf>

UNESCO, Παγκόσμια Πολιτιστική Κληρονομιά. Προσπελάστηκε στις 21/5/2016, από: http://www.unesco-hellas.gr/gr/3_5_1.htm

UNESCO, Στρατηγική της UNESCO για την εκπαίδευση. Προσπελάστηκε στις 23/5/2016, από: http://www.unesco-hellas.gr/gr/2_3_1_1.htm

UNESCO, Τομέας Εξωτερικών Σχέσεων και Συνεργασίας, Όμιλοι UNESCO - Πρακτικός οδηγός (2009), ανασύρθηκε στις 21/6/2016 από: <http://www.unesco-hellas.gr/documents/%CE%8C%CE%BC%CE%B9%CE%BB%CE%BF%CE%B9%20UNESCO.pdf>.

UNESCO, Φυσικές επιστήμες. Προσπελάστηκε στις 23/5/2016, από: http://www.unesco-hellas.gr/gr/2_3_1_2_1.htm

UNRIC, UNESCO – Οργάνωση του ΟΗΕ για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: http://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=10817&catid=25:-----un-system-directory&Itemid=32

UNESCO, *Arabian Oryx Sanctuary*. Προσπελάστηκε στις 20/5/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/list/654>

UNESCO, *Archaeological Site of Olympia*. Προσπελάστηκε στις 20/5/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/list/517>

UNESCO, *Archaeological Site of Delphi*. Προσπελάστηκε στις 20/5/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/soc/1719>

UNESCO, *Australian Convict Sites*, 2010. Προσπελάστηκε στις 17/8/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/list/1306>

UNESCO, *Biosphere Reserves – Learning Sites for Sustainable Development*. Προσπελάστηκε στις 28/8/2016 από: <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/ecological-sciences/biosphere-reserves/>

UNESCO, *Constitution*, 1945. Προσπελάστηκε στις 5/9/2016, από: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15244&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

UNESCO, *Convention on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, Χάγη, 1954. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: <http://www.law-archaeology.gr/Index.asp?C=117>

UNESCO, *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*, Παρίσι, 16/9/1972. Προσπελάστηκε στις 18/7/2016 από <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>

UNESCO, *Decision 31 COM 8B.40: Nomination of natural, mixed and cultural properties to the world heritage list - Old Town of Corfu*, 2007. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από: <http://whc.unesco.org/en/decisions/1339>

UNESCO, *Dresden Elbe Valley*, 2004. Προσπελάστηκε στις 17/8/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/list/1156>

UNESCO, *Dresden is deleted from UNESCO's World Heritage List*, 2009. Προσπελάστηκε στις 17/8/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/news/522/>

UNESCO, *Education for the 21st century*. Προσπελάστηκε στις 3/7/2016 από: <http://en.unesco.org/themes/education-21st-century>

UNESCO, *Emergency Situations*. Προσπελάστηκε στις 23/5/2016, από: <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/emergency-situations/>

UNESCO, *Fray Bentos Industrial Landscape*, 2015. Προσπελάστηκε στις 17/8/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/list/1464>

UNESCO, *Frequently Asked Questions*. Προσπελάστηκε στις 17/8/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/faq/3>

UNESCO, *Gorge of Samaria*. Προσπελάστηκε στις 28/8/2016 από: <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/ecological-sciences/biosphere-reserves/>

UNESCO, *Great Barrier Reef*. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/list/154>

UNESCO, *International Assistance*. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/intassistance/>

UNESCO, *Introducing UNESCO*, 2012. Προσπελάστηκε στις 21/6/2016 από: <http://en.unesco.org/about-us/introducing-unesco>

UNESCO, *List of factors affecting the Properties* (2008). Προσπελάστηκε στις 21/6/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/factors/>

UNESCO, *Meteora*. Προσπελάστηκε στις 21/6/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/list/455>

UNESCO, *Minoan Palatial Centres (Knossos, Phaistos, Malia, Zakros, Kydonia)*. Προσπελάστηκε στις 21/6/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5860/>

UNESCO, *Mount Olympus*. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016 από: <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/ecological-sciences/biosphere-reserves/europe-north-america/greece/mount-olympus/>

UNESCO, *Old Town of Corfu (2007)*. Προσπελάστηκε στις 17/8/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/list/978>

UNESCO, *Old Town of Lijiang*, 2012(β). Προσπελάστηκε στις 17/8/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/list/811>

UNESCO, *Operational Guidelines*. Προσπελάστηκε στις 17/8/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/guidelines/>

UNESCO, *Paris Convention*, 1972. Προσπελάστηκε στις 17/8/2016 από: <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>

UNESCO, *Preparing World Heritage Nominations*, Second Edition, 2011. Προσπελάστηκε στις 27/7/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/preparing-world-heritage-nominations/>

UNESCO, *Red Bay Basque Whaling Station*, 2013. Προσπελάστηκε στις 17/8/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/list/1412>

UNESCO, *States Parties Ratification Status*. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/statesparties/>

UNESCO, *Success Stories*. Προσπελάστηκε στις 18/8/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/107/>

UNESCO, *Tentative Lists*. Προσπελάστηκε στις 21/8/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/>

UNESCO, *Tentative Lists, Greece* . Προσπελάστηκε στις 21/8/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/state=gr>

UNESCO, *The Architectural Work of Le Corbusier, an Outstanding Contribution to the Modern Movement*. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/list/1321>

UNESCO, *The criteria for Selection*, 2005. Προσπελάστηκε στις 16/8/2016, από:

<http://whc.unesco.org/en/criteria/>

UNESCO, *The Rescue of Nubian Monuments and Sites*. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016, από:

<http://whc.unesco.org/en/activities/173/>

UNESCO, *The Trulli of Alberobello*, 1996. Προσπελάστηκε στις 16/8/2016, από:

<http://whc.unesco.org/en/list/787>

UNESCO, *Twenty-two new sites inscribed on UNESCO's World Heritage List and one deleted during Committee meeting in Christchurch*, 2007. Προσπελάστηκε στις 25/9/2016 από:

<http://whc.unesco.org/en/news/365/>

UNESCO, *World Heritage List* (τελευταία ενημέρωση, Αυγ. 2016). Προσπελάστηκε στις 14/8/2016 από:

<http://whc.unesco.org/en/list/1517>

UNESCO, World Heritage Fund. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016 από: <http://whc.unesco.org/en/world-heritage-fund/>

United Nations Environment Programme, *Mediterranean Action Plan for the Barcelona Convention*.

Προσπελάστηκε στις 23/8/2016 από:

<http://www.unepmap.org/index.php?module=content2&catid=001001004>

United Nations, *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols*, 2010. Προσπελάστηκε στις 17/8/2016 από:

<http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001875/187580e.pdf>

Usborne, S., *Is UNESCO damaging the world's treasures?*, The Independent, 24/4/2009. Προσπελάστηκε στις 24/11/2016 από: <http://www.independent.co.uk/travel/news-and-advice/is-unesco-damaging-the-worlds-treasures-1675637.html>

Uskokovic, S., *Financial incentives – Revitalization of the city of Dubrovnik*. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016 από:

<https://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=10&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiY3YnunL3QAhUFXRQKHfTbAmoQFghaMAK&url=https%3A%2F%2Fbib.irb.hr%2Fdatoteka%2F297116.GHENT-PAPER.doc&usq=AFQjCNFw8pvNyDLHQMI8SLjabx1Uu4OAQA&sig2=HC6HI6ymlhX2cLWnzTFpfQ>

World Monuments Watch, *Annual Report*, 2010. Προσπελάστηκε στις 23/8/2016 από:

<https://www.wmf.org/sites/default/files/article/pdfs/2010-Watch-Catalog.pdf>

Wright, G.R.H., *Ancient Building Technology, Volume 3: Construction*, Βοστώνη, 2009.

Yoffee, N., Cogwill, G.L., *The Collapse of Ancient States and Civilisations*, 1991. Προσπελάστηκε στις 12/10/2016 από:

https://books.google.gr/books?id=Cke0f8aUkVgC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Zikakou, I., *Ancient City of Knossos Was Larger than Previously Thought*, 2016. Προσπελάστηκε στις 23/10/2016 από: <http://greece.greekreporter.com/2016/01/07/ancient-greek-city-of-knossos-was-larger-than-previously-thought/>